

O OPERACIJAMA ARMIJA MALIH ZEMALJA

Uvođenjem kvalitetno novog naoružanja, a naročito raznih vrsta atomskih sredstava ogromne rušilačke moći i mogućnosti dejstva praktično u svim uslovima i na svim odstojanjima, znatno se izmenio značaj pojedinih strategijskih i taktičkih postupaka i principa koji su vekovima važili u ratnoj veštini. U odnosu na ranije ratove, razlike u kvalitetu tehničke opreme i naoružanja između velikih i malih zemalja danas su daleko veće, što se, svakako, mora odraziti na metode izvođenja borbenih dejstava i operacija malih zemalja. Ti metodi moraju se prilagoditi konkretnoj materijalnoj osnovi, i uslovima u kojima će se voditi borba. Očigledno je da male zemlje u odbrani svoje nezavisnosti, a naročito u slučaju agresije daleko nadmoćnijeg neprijatelja, ne mogu kopirati ili se oslanjati na metode izvođenja borbenih dejstava i operacija svojstvene velikim armijama. Zato je za male odnosno tehnički slabije opremljene armije danas daleko potrebnije nego ranije da nađu i razrade svoje posebne metode koji će u takvim uslovima davati realne izgleda za postizanje uspeha u borbi sa agresorom.

U vezi s tim posebno je interesantno pitanje operacije, jer u pogledu prilaženja njenim osnovnim problemima i njihove obrade postoje različiti stavovi i mišljenja. Stoga i ovaj članak treba da bude samo pokušaj i određeni prilog daljoj obradi tog zanimljivog problema. Ovo utoliko pre što danas sve veće interesovanje pobuđuju razna pitanja o karakteru operacija koje će voditi oružane snage ma-

lih zemalja, kao i o izmenama koje bi trebalo da se unesu u pogledu shvatanja njihove suštine. Potrebno je da se shvatanja o operaciji prilagode novonastalim uslovima koji proizlaze iz situacije u kojoj se male zemlje mogu naći i da se sa tog stanovišta razmotre njihovi ciljevi, elementi, podela i metodi izvođenja. Naravno, ovde nije moguće da se svestranije obrade sva pitanja. Usled opširnosti materije teško je dublje ulaziti čak i u tako krupna pitanja kao što su, na primer, savremene agresorove operacije (mada je zaista vrlo osetljiva stvar govoriti o jednim a ne videti druge), opšte karakteristike rata malih zemalja i u vezi s tim osobenosti operacija u početnom periodu rata i kasnije i sl.

Praksa iz ranijih ratova nametnula je potrebu da se uvede poseban naziv — operacija — za skup borbenih dejstava kojima se u ratu ostvaruju krupni zadaci i ciljevi, a iziskuju angažovanje jedne ili više većih pa i najvećih združenih jedinica. U njima učestvuju prema potrebi i mogućnostima sva tri vida oružanih snaga. Izvode se obično na velikom prostoru i u toku dužeg vremenskog perioda, po jedinstvenoj zamisli i planu kojim se obezbeđuje da se postavljeni cilj postigne što brže i sa što manje žrtava.

Cilj operacije

Cilj kojim se u osnovi određuje da li je skup borbenih dejstava operacija ili nije, u opštem smislu, dosta je teško potpuno definisati, a samim tim i operaciju. Ponekad se zadovoljavamo time što kažemo da se operacijama rešavaju veći ili teži zadaci a pri preciznijem izražavanju obično govorimo da se operacijama rešavaju zadaci strategijskog i operativnog značaja. Zadaci strategijskog značaja su oni kojima se rešava pitanje rata u celini, odnosno sudbina pojedinih perioda rata na celoj državnoj teritoriji pa i na jednom njenom većem delu. Pod zadacima operativnog značaja podrazumeva-

ju se oni koji su značajni za tok borbenih dejstava na izvesnoj većoj teritoriji odnosno području i to za izvestan, obično duži vremenski period. Operacije u cilju rešavanja takvih zadataka češće će se izvoditi, za njih je potrebno angažovanje manjih snaga, eventualni neuspeh često nema nekih težih posledica po dalje vođenje rata, a skup uspešno izvedenih operacija ovakvog značaja može da bude od presudne strategijske važnosti za tok pojedinih perioda, a i rata u celini.

Operacije mogu izvoditi snage kako velikih tako i malih zemalja. Određeni ciljevi operacija strategijskog ili operativnog značaja nisu isti za male i velike zemlje. Zadaci koji za malu zemlju imaju, na primer, strategijski značaj, ne moraju imati isti značaj i za veliku zemlju. I dalje, izvesna dejstva može neka mala zemlja sa svog aspekta smatrati operacijom, dok ista dejstva za protivnu, nadmoćniju i veću stranu neće predstavljati operaciju. Neophodno je da svaka zemlja tretira operaciju individualno, uzimajući u obzir svoje specifičnosti kao što su, na primer, veličina zemlje, veličina oružanih snaga i sl.

Cilj operacije je obično uništenje odgovarajućeg dela braničeve žive sile i ovlašćivanje odgovarajućim operacijskim objektom, za napadne operacije, odnosno da se razbiju neprijateljeve snage, da se on prinudi da odustane od svojih namera i da se održi ugroženi operacijski objekat u svojim rukama, za odbrambene operacije. Takvo opredeljenje ciljeva odgovaralo je potrebama poslednjih svetskih ratova, naročito kad su bile u pitanju veće zemlje, a ono će verovatno moći zadovoljiti njihove potrebe i u eventualnom budućem ratu. Za to je neophodan, pre svega, približan odnos snaga između agresora i branioca u pogledu opremljenosti, broja i kvaliteta, gde će jedna strana postavljati takve ciljeve koji se postižu napadom kad je nadmoćnija u živoj sili i naoružanju, odnosno one koje se postižu odbranom, kad te pred-

nosti nema. Takve se operacije preduzimaju kad obe strane imaju stvarnu potencijalnu mogućnost da ranije ili kasnije dovoljno oslabe protivnika svojim dejstvima i time stvore uslove za postizanje postavljenog cilja. One se karakterišu i tačno određenim početkom i završetkom operacije. Vreme trajanja je relativno kratko i obično se već unapred, na osnovu stečenog iskustva, može dosta tačno proračunati ne samo koliko će trajati, već i kakav je odnos snaga potreban da bi se postigao uspeh. Mogućno je, također, predvideti borbena dejstva gotovo za ceo tok operacije.

Međutim, u budućem ratu, usled postojanja kvalitetno novih sredstava koja su danas svojina samo najvećih armija, odnosno blokova, male zemlje se mogu u nekom periodu rata naći u situaciji da na pojedinim pravcima izvode operacije u vrlo nepovoljnom odnosu u pogledu kvaliteta naoružanja. Razlike u tehničkoj i uopšte materijalnoj opremi oružanih snaga malih i velikih zemalja mogu postići takve razmere da se realno više ne bi moglo računati na uspeh ukoliko bi se postavljali takvi ciljevi i izvodile operacije putem odlučujućih sudara snaga.

Male zemlje, ukoliko raspolažu odgovarajućom moralnom snagom i voljom za borbu, mogu ostvariti određene operativne i strategijske ciljeve u oružanom sukobu sa neprijateljem i pod tim krajnje nepovoljnim i naizgled bezizlaznim uslovima. To je potvrđeno u već dobro poznatom primeru ratovanja Španaca protiv Napoleona, a još više u našem narodnooslobodilačkom ratu. Uslov je da se u takvim situacijama pribegne specifičnim operacijama pre svega po cilju, a sledstveno tome i po načinu izvođenja.

Pri obradi odbrambenog rata u novim uslovima, u kojima se mogu naći male zemlje, ukazuje se potreba da se u pogledu cilja zasebno tretiraju takozvane iznuravajuće operacije. Naime, zadatke operativnog i strategijskog značaja male zemlje u savremenim

uslovima mogu postići i takvim operacijama u kojima postizanje operacijskog cilja nije uslovljeno ovladivanjem ili očuvanjem operacijskog objekta, niti se traži neki veliki stepen uništenja protivnika.

Tako, na primer, postoji mogućnost da se protiv nadmoćnog agresora na određenom pravcu preduzme takva operacija u kojoj branilac ne veže svoje snage za bilo kakav operacijski objekat kako bi izbegao uništenje svoje žive sile. U takvim slučajevima napadač može srazmerno lako ovladati postavljenim operacijskim objektom, no time samo delimično ostvaruje svoj operacijski cilj. Snaga branioca, umesto da se povlače ispred neprijateljevih klinova, ostaju na svojoj dotadašnjoj operacijskoj prostoriji, sposobne za borbu i razvijaju pretežno napadna dejstva po celoj dubini neprijateljevog rasporeda. Znači, ovladavanje operacijskim objektom ima samo formalan značaj jer neprijatelju tek predstoje mnogobrojne, izolovane i dugotrajne borbe na celoj dubini i širini operacijske prostorije da bi zaštitio pojedine elemente svog borbenog poretka, funkcionisanje pozadinskih ustanova, komunikacija itd., pri čemu se njegova tehnička nadmoćnost može ispoljiti samo u ograničenom meri. Pomeranje linije fronta unapred za agresora je više formalnog nego praktičnog značaja. Neprijatelj u takvim situacijama može privremeno ovladati pojedinim rejoni- ma i zadržati ih u svojim rukama samo dotle dok se na njima neposredno nalaze njegove snage dovoljne jačine. Čim ih pokrene, na primer, napred, privremeno okupirana teritorija prestaje biti okupirana i prelazi pod kontrolu ili u ruke braniočevih snaga. Ovaj primer pokazuje da, usled odgovarajućih postupaka branioca, nije realno da napadač kao cilj operacije postavi uništenje braniočevih snaga, niti da branilac kao svoj cilj postavi da održi operacijski objekat prema kojem se napadač ustremio. Dakle, dolazi do situacije u kojoj napadač nema dovolj-

no snaga i sredstava da uništi branioca i ovlada određenim rejonom, a branilac nije toliko jak da bi sprečio prodor napadača i odbranio odgovarajući operacijski objekat. Neprijateljeva napadna operacija pretvara se u niz manje ili više povezanih borbi pa se, prema tome, ne može govoriti o uspešnom postizanju operacijskog cilja. Branilac nastavlja borbena dejstva radi nanošenja gubitaka, odnosno iznuravanja napadačevih snaga na dotičnoj teritoriji, slabljenja njegovog morala i otpornosti kako bi ga prisilio da odustane od svojih namera, neopravdanih zahteva i da eventualne naredne operacije izvodi ne dovršivši prethodnu.

Razmatrajući operaciju za iznuravanje koja je u iznetim uslovima protivredstvo napadnoj operaciji, vidi se da su operacijski ciljevi protivničkih strana u raskoraku. Napadač, kao jača strana, imao je za cilj da ovlada nekim objektom, dok je cilj branioca bio da, primenjujući frontalna dejstva samo u ograničenoj meri, ili čak odustajući u krajnjem slučaju od njih, sprečava neprijatelja u tome vezujući svoje snage za određenu širu teritoriju, a ne za odbranu samog objekta. Pri tome branilac traži da početna borbena dejstva izvodi tako da, pored nanošenja što većih gubitaka neprijatelju, stvori uslove za trajan opstanak svojih snaga na operacijskoj prostoriji i njihovo aktivno dejstvo radi iznuravanja uklinjenog neprijatelja na celoj njegovoj dubini.

Operaciju radi iznuravanja, ali sa specifičnim, drukčijim metodama izvođenja, celishodno je preduzimati i u raznim drugim situacijama. One su danas postale normalna forma borbenih dejstava kolonijalnih naroda i pomoću njih ovi narodi, odnosno njihove oružane snage, ostvaruju svoje operativne i strategijske ciljeve u borbi sa daleko tehnički i brojno nadmoćnim neprijateljem (Alžir, Angola, Južni Vijetnam, Nova Gvineja itd.). Kolonizatorske imperijalističke sile se takvim operacijama uvlače u dugotrajne, besper-

spektivne i iscrpljujuće borbe, u kojima snaga njihovog oružja ne može doći do izražaja. I kod ovih operacija iznuravanja, koje se izvode u potpuno drukčijim uslovima u odnosu na ranije pomenute, ciljevi se ostvaruju ne toliko fizičkim uništenjem neprijateljevih snaga koliko njihovim iznuravanjem i dejstvom različitim metodama na njihov moral odnosno nerve.

Operacije iznuravanja mogu se izvoditi i u vidu skupa diverzantskih dejstava koja se organizovano, planski i duže izvode na široj i važnoj teritoriji u pozadini neprijatelja, na okupiranom delu zemlje, ili, pak, na državnoj teritoriji neprijatelja, u njegovoj metropoli. Takvu operaciju u borbi za svoje oslobođenje vodili su, na primer, neko vreme Alžirci u samoj Francuskoj i njom su manjim snagama za relativno kratko vreme postigli krupne rezultate u pogledu slabljenja morala i otporne moći neprijatelja.

Organizovana diverzantska dejstva koja se izvode po planu na određenoj široj teritoriji i sa određenim jedinstvenim ciljem, po rezultatima koji se njima postižu, mogu se smatrati operacijama, mada se nailazi na pojedince koji su — pod uticajem klasičnih metoda oružanih borbi, naviknuti da se u operacijama obavezno primenjuju velike snage i da u njima dolazi do odlučujućih sudara — skloni da potcenjuju ulogu ovakvih borbenih dejstava i ne vide potrebu da i njih ubroje u operacije. Oružane snage malih zemalja treba svakako da iskoriste sve metode koji omogućavaju postizanje operacijskih ciljeva. Ponekad će to biti skup diverzantskih dejstava (naročito kad na određenoj teritoriji nema uslova za postojanje »regularnih jedinica») a ponekad skup partizanskih i raznih teritorijalnih dejstava, u povoljnijim situacijama kombinovanja frontalnih i partizanskih dejstava, ili samo frontalna dejstva. Uopšte, u ratovanju malih naroda korisno je što više primenjivati diverzantska dejstva i iz mnogo razloga davati im isti značaj i po-

svećivati istu pažnju kao napadnim i odbrambenim dejstvima, jer ona omogućavaju da se postignu krupni rezultati sa najmanje žrtava.

Operacije iznuravanja imaju određen početak, no njihov završetak je jako neodređen. Obično traju vrlo dugo i njihovo se trajanje ne može predvideti. Mogu se izvoditi u veoma različitim odnosima snaga, tok se praktično ne može planirati, u njima se izbegava svaki mogućan sudar većim snagama, borbena dejstva imaju teritorijalni karakter i izvode se pretežno u vidu diverzija, napada, brzih manevara i uz široku primenu raznih lukavstava i obmana.

Operacije iznuravanja primenjuju se, prema tome, u najnepovoljnijim situacijama u kojima ostale vrste ne dolaze u obzir. One se mogu izvoditi i u početnom periodu ili u toku rata, na pojedinim pravcima u zahvatu linije fronta ili na široj teritoriji u pozadini neprijatelja, samostalno ili u sklopu većih operacija. Može se smatrati da napadne i odbrambene operacije koje se izvode kad su snage približno jednake i operacije iznuravanja predstavljaju dve dijametralno krajnje mogućnosti pri izboru vrsta operacija, ali to ne znači da se i one ne mogu kombinovati kad to situacija dozvoljava. Imajući u vidu činjenicu da će male zemlje izvoditi operacije normalno samo na svojoj teritoriji protiv nadmoćnijeg i savremeno opremljenog neprijatelja, pomenute kombinovane operacije dobijaju poseban značaj. Tako, dobro pripremljene i vođene snage u pozadini neprijatelja mogu pri izvođenju operacija u zahvatu linije fronta u dobroj meri poslužiti kao adekvatna zamena modernih tehničkih sredstava, kojima male zemlje raspolažu u ograničenoj meri ili ih uopšte nemaju. Ove snage mogu efikasno izvršavati zadatke koje veće armije daju bombarderskoj i izviđačkoj avijaciji, raketama, dalekometnoj artiljeriji i vazdušno-desantnim jedinicama, a vezivanjem

krupnih neprijateljskih snaga mogu jedinicama koje dejstvuju s fronta mnogo olakšavati izvršenje zadataka.

Operacija i veličina jedinice

Ima mišljenja da veličina angažovanih jedinica treba da predstavlja merilo po kojem bi se moglo suditi da li su borbena dejstva operacija ili ne. Učestali su slučajevi da se u praksi, na primer, svaki napad ili odbrana armije (korpusa) tretiraju kao napadna odnosno odbrambena operacija. Kod takvog tretmana ili se zapostavlja u izvesnoj meri značaj cilja kao osnovnog obeležja operacije ili se, pak, polazi od toga da se borbenim dejstvima većih jedinica uvek rešavaju ciljevi operativnog ako ne i strategijskog značaja.

Kod frontalnog ratovanja, naročito u I i II svetskom ratu, operativni ciljevi normalno su se mogli postizati samo dejstvima najvećih združenih jedinica kao što su armije i frontovi. Odavde verovatno i izviru pomenuta shvatanja da je veličina jedinice osnovno merilo po kojem se može ceniti da li se radi o operaciji ili ne.

U uslovima u kojima se izvodila naša NOB, zadaci operativnog pa i većeg značaja mogli su se postizati i manjim snagama, na primer, grupom partizanskih brigada, pojedinim divizijama i slično. S druge strane, u našoj NOB ima i dosta suprotnih primera tj. da su se pojedina dejstva čisto taktičkog značaja izvodila snagom ne samo jedne već i više divizija, pa i snagom korpusa, a ne mogu se nazvati operacijama.

U poslednje vreme pojedine zarađene strane, kao što je već pomenuto, pokušavaju da postignu operativne ciljeve čak i organizovanim dejstvima diverzantskih grupa na određenim prostorijama pa zato i njih treba smatrati operacijama mada se izvode manjim snagama. Pored ostalog, i u našem NOR mogu se naći primeri da su se diverzantskim dejstvima, u kojima su

bile angažovane male snage, ostvarili krupni zadaci.

Znači, veličina angažovanih snaga je često sekundarnog značaja, a veličina zadatka odnosno cilja koji se postiže osnovno je merilo po kojem se može ceniti da li neka borbeno dejstva predstavljaju operaciju. To će važiti naročito za savremene uslove kad značaj novih formi borbenih dejstava sve više raste.

Sastavni delovi — elementi operacije

Do toga koji su osnovni elementi sastavni delovi operacije najlakše je doći analizom pojedinih operacija. Na primer, dejstva VII korpusa u maju 1944. godine predstavljaju napadnu operaciju u pozadini neprijatelja. Ona je otpočela napadom, odnosno akcijom, kako su se tada obično nazivala takva dejstva, na Žužemberk (od 1. do 4. maja); posle toga usledile su akcije na Trebnje, pa na uporište Mirnapeč i na kraju na Tržišče. Operacija je trajala oko mesec dana. Po likvidiranju jednog uporišta, sledio je operativni manevar u kojem su se snage korpusa pregrupisavale za izvođenje sledeće akcije. Uspех operacije u osnovi je zavisiо od uspešno izvedenih pomenutih akcija koje su i sačinjavale njene osnovne sastavne delove.

Sastavni element oве operacije je, na primer, akcija na Žužemberk. Da bi se napad na ovo uporište mogao uspešno izvesti, određene su jake snage za blokadu neprijateljskih garnizona u Ljubljani, Novom Mestu i Kočevju. Uporedo sa napadom na Žužemberk došlo je do odvojenih odbrambenih dejstava snaga određenih za blokadu. Na taj način je akcija na Žužemberk predstavljala skup odvojenih odbrambenih i napadnih borbenih dejstava u kojima su bile angažovane snage koje su izvodile operaciju u celini. Ova borbeno dejstva odvijala su se istovremeno na prostoru velikom oko 2000 km² (40 x 50 km) i trajale su nekoliko dana. Slično tome odvijale su

se i ostale uzastopne akcije, naravno sa izmenjenim snagama i objektima za blokadu i za izvršenje samog napada.

Za ovakve akcije, koje predstavljaju skup borbenih dejstava, izvode se po istoj zamisli i sa istim ciljem, a ne mogu se tretirati kao operacija, možda bi najbolje odgovarao termin »boj« ili »sudar«. U tom slučaju bismo pomenutu akciju mogli nazvati »boj za Žužemberk«, a napadna operacija bi u tom slučaju predstavljala skup bojeva i manevara.

Uzmimo zatim operaciju Operativne grupe u Srbiji početkom avgusta 1944. godine. Operacija je počela manevrom. Do prvog sudara — boja došlo je na reci Ibru, a do sledećeg na ograncima Kopaonika. Za izvođenje boja na Ibru i Kopaoniku morale su se razviti osnovne snage koje su učestvovalе u operaciji. Do sličnih rezultata — nekoliko uzastopnih bojeva u kojima su učestvovalе osnovne snage i manevara između njih — došlo bi se raščlanjenjem, na primer, tršćanske, sremske itd. operacije.

Isti se zaključak nameće i pri analizi neke operacije na frontu. Uzmimo, na primer, odbrambenu operaciju duž nekog operacijskog pravca. Osnovni i najvažniji problem je tu bio izbor mesta gde će se pružati otpor osnovnim napadačevim snagama ili, drugim rečima, gde organizovati i primiti sudar, koliko je takvih sudara po dubini celishodno organizovati i kako izvršiti manevar snagama da bi se sudari, bojevi izvodili pod najpovoljnijim uslovima. Sudari — bojevi i manevri su, znači, bili kod nje osnovni sastavni elementi. Rezultat nije drukčiji ni pri razmatranju neke napadne operacije na frontu.

Operacije se sastoje, prema tome, u prvom redu iz bojeva (sudara). Boj predstavlja skup raznih borbenih dejstava koja se obično odvijaju jednovremeno i odvojeno na većem prostanstvu. Njegovo je osnovno obeležje što se angažuju osnovne snage kojima se izvodi operacija. Po svojoj va-

žnosti i značaju za postizanje operacijskog cilja, kao i po broju angažovanih snaga obeju protivničkih strana, on se očito izdvaja od ostalih dejstava u operaciji. Bojevi se izvode uzastopno tj. odvojeno po prostoru i vremenu. Drugi po važnosti sastavni element operacije je manevar, koji ima za cilj da dovede snage na najpovoljnije mesto i u najpovoljnije vreme za izvođenje narednog boja — sudara. Umešno i brzo izvedenim manevrom može se po neki put oduzeti od neprijatelja mogućnost i celishodnost organizovanja narednog boja — sudara, u kom se slučaju, naravno, povećava značaj manevra. Pored ova dva osnovna elementa, u operaciji dolazi i do pojedinačnih borbenih dejstava manjim jedinicama naročito u vremenu između pojedinih bojeva — sudara.

Međutim, ta podela, kao jedinstvena, koja je odgovarala u prošlom ratu ne mora važiti i za budući, pre svega zato što će se način izvođenja operacija razlikovati. U drugom svetskom ratu postojao je u osnovi samo jedan jedinstveni način izvođenja operacije, jer je kod protivničkih snaga materijalno tehnička oprema bila približno istog kvaliteta. Izvesna odstupanja predstavljale su operacije u našem narodno-oslobodilačkom ratu. U njemu je ponekad dolazilo do većih ili manjih odstupanja u izvođenju operacije od uobičajenih shvatanja, što je zavisilo, uglavnom, od odnosa naših i neprijateljskih snaga. Ako je neprijatelj bio neuporedivo jači, što je najčešće bilo za vreme njegovih ofanziva, naše jedinice su izvodile operaciju na do tada neuobičajen način koji je predstavljao iznenađenje za nadmoćnog neprijatelja. Da bi se izbegli sudari osnovnim snagama, operacija se tada sastojala iz skupa odvojenih borbenih dejstava rasutih po celoj operacijskoj prostoriji u kojoj nije bilo ni linije fronta ni pozadine. To je bio jedini način kojim su se mogle očuvati i održati sopstvene snage na određenoj teritoriji, a da se istovremeno nanose gubici nadmoćnom

neprijatelju. Nasuprot tome, kad razlike između naših i neprijateljevih snaga nisu bile tako velike, naše jedinice su izvodile operacije po principima ostalih operacija drugog svetskog rata, u vidu karakterističnih uzastopnih bojeva — sudara i manevara.

Ako se razmotri izvođenje operacije u budućem ratu, na primer, na frontu i sa primenom »A« udara, odmah se dolazi do zaključka da možda neće biti potrebno da se osnovne snage razvijaju za borbu, jer će napadač biti u stanju da snažnim atomskim udarima brzo postigne slične ako ne i veće rezultate od onih koji se postižu borbenim dejstvima jedinica. Rezultati postignuti takvim vatrenim udarima verovatno će se moći manevrom odgovarajućih pokretnih snaga brzo iskoristiti za postizanje operacijskog cilja, naročito ako samo jedna strana (napadač) raspolaže atomskim sredstvima i ako bi protivnička strana pokušala da frontalnim otporima zaustavi napadača. U ovakvim slučajevima operacija bi se u osnovi sastojala iz nekoliko uzastopnih atomskih vatrelih udara i manevara koji bi se izvodili uz odgovarajuća usputna borbena dejstva manjeg značaja.

Međutim, operacije za iznuravanje u budućem ratu, u kojima inferiorna strana izbegava da u sudaru podmetne pod neprijateljev malj veći deo svojih snaga, izvodile se jednovremenim i uzastopnim dejstvima na širem prostanstvu u vidu odvojenih borbenih dejstava, u kojima su neprijatelju veoma smanjene mogućnosti i celishodnost primene nadmoćnih tehničkih sredstava kao što su atomska zrna, rakete, moto-mehanizovane jedinice i sl. U njima bi se specijalno vodilo računa o ekonomisanju sopstvenim snagama i stepenu i načinu njihovog angažovanja. Iako ukupne snage koje bi se angažovale za ove operacije mogu da budu dosta velike, brojno čak i veće od neprijateljevih, borbena dejstva bi se načelno izvodila manjim snagama, neprekidno i u toku dužeg perioda. Mala

borbena dejstva bi bila daleko mnogobrojnija od krupnih. Znači, ove operacije bi se sastojale iz niza manjih, odvojenih, mnogobrojnih i raznovrsnih borbenih dejstava i manevara.

Već iz tog kratkog osvrtu vidi se da će način izvođenja operacija u budućem ratu biti raznovrstan i razlikovaće se od onog iz drugog svetskog rata i da se zato ne može govoriti da će sve buduće operacije imati neke opštevažne sastavne delove.

Podela i način izvođenja operacija

Uobičajena je podela operacija na napadne i odbrambene. Polazeći od nužne povezanosti i međusobne zavisnosti cilja, kao osnovnog merila za podelu, i načina izvođenja operacija, za male zemlje bi bilo potrebno da zasebno tretiraju i odbrambene iznuravajuće i napadne iznuravajuće operacije. Zavisno od uslova, pre svega odnosa snaga i drugih elemenata situacije u pojedinom periodu rata i na određenoj teritoriji male zemlje bi izvodile odbrambene ili odbrambene iznuravajuće i napadne ili napadne iznuravajuće operacije.

Odbrambene operacije bi se izvodile sa ciljem da se definitivno ili privremeno zaustavi neprijateljevo prodiranje na određenom operacijskom pravcu kad brojni iznos, a naročito odnos u kvalitetu snaga i sredstava, ne pruža realne mogućnosti agresoru da na određenoj teritoriji postigne postavljene cilj. Izvodile bi se normalno u vidu kombinovanih dejstava jedinica na frontu i u pozadini uz organizovanje nekoliko uzastopnih otpora (bojeva) po dubini i eventualno preduzimanje protivudara. Stepem angažovanja snaga u pojedinim bojevima zavisio bi od zamisli operacija. Ovakve operacije bi se preduzimale i radi slabljenja neprijatelja i stvaranja vremena kako bi se stvorili povoljni uslovi za izvođenje narednih operacija na istom odnosno na susednom pravcu. Međutim, odbrambene iznuravajuće opera-

cije imale bi za cilj da se neprijatelju nanesu gubici, vežu njegove snage i smanji ili anulira vojni i politički značaj rezultata njegovog prodora, a preduzimale bi se kad razlike u broju i kvalitetu snaga, zemljište i drugi uslovi ne daju braniocu mogućnost za postizanje pomenutih ciljeva. Braničeve snage se ne bi u njima vezale za to da operacijski objekat zadrže u svojim rukama; u tom slučaju osnovno je da branilac očuva dovoljno jake snage po celoj dubini i širini operacijske prostorijske koje bi preduzimale niz dejstava radi iznuravanja neprijatelja, razvlačenja njegovih borbenih dejstava na čitavu teritoriju, čime bi operacija, umesto za branioca nepogodnog frontalnog, dobila teritorijalni karakter koji bi mu više odgovarao u tim uslovima. Takve operacije bi se primenjivale kako u pozadini neprijatelja (na primer, za vreme ofanziva neprijateljevih nadmoćnih snaga), tako i u zahvatu linije fronta.

Napadne operacije sa ciljem da se unište i razbiju neprijateljeve snage i ovlada određenim rejonom, odnosno operacijskim objektom, izvodile bi se kad odnos snaga u pogledu broja i kvaliteta daje realne mogućnosti da se takav cilj može ostvariti. Izvodile bi se u vidu jednog ili više uzastopnih bojeva — sudara i odgovarajućeg manevra. One bi se mogle izvoditi kako u zahvatu linije fronta, tako i u kombinaciji frontalnih i dejstava u pozadini neprijatelja. Ovakve operacije biće moguće izvoditi i slabijim snagama u pozadini nadmoćnog neprijatelja pri stvaranju i proširivanju slobodnih teritorija, jer u tim uslovima nadmoć neprijatelja teže može doći do izražaja. Napadne iznuravajuće operacije, čiji je cilj da se iznuravanjem neprijatelj uveri u besperspektivnost borbe, oslabi njegov moral i otpornost i da se na taj način prinudi da odustane od svojih neopravdanih zahteva ili, pak, da u njima popusti, primenjivale bi se kad su razlike u snagama velike i nema

realnih mogućnosti da se željeni ciljevi ostare napadnom operacijom. Izvodile bi se relativno malim snagama koje usmeravaju svoja dejstva na osetljive neprijateljeve objekte na određenoj široj teritoriji, u toku dužeg vremenskog perioda, i protiv kojih neprijatelj nije u stanju da preduzme efikasne odbrambene mere. Ovakav način borbe u poslednje vreme sve češće primenjuju kolonijalni i porobljeni narodi u borbi za oslobođenje zemlje ili pojedinih delova nacionalne teritorije.

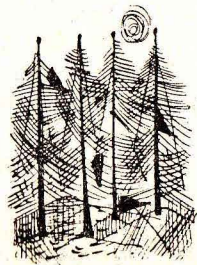
Način izvođenja operacija uslovljen je, znači, pre svega, odnosom snaga. Izvođenje odbrambenih i napadnih operacija u vidu jednog ili više uzastopnih bojeva, u kojima dolazi do sudara osnovnih snaga koje u njima učestvuju, oportuno je kad postoji relativno povoljan odnos snaga. Tada su operacije obično kratkotrajne i operacijski ciljevi se relativno brzo postižu.

Ukoliko je odnos snaga nepovoljniji, utoliko je izvođenje bojeva — sudara rizičnije i manje celishodno, a značaj mnogobrojnih i odvojenih borbenih dejstava manjim snagama raste. Operacijski ciljevi postavljaju se elastičnije pa se u krajnjem slučaju može dozvoliti da neprijatelj i ovlada operacijskim objektima, ukoliko je to nužno da bi se sprečilo uništenje sopstvene žive sile. No, pri tome se moraju primeniti odgovarajuće metode borbenih dejstava kako ovladaivanje operacijskim objektom ne bi značilo za neprijatelja kraj operacije odnosno ostvarenje njegovog operacijskog cilja.

Treba pomenuti da pri preduzimanju operacije nije dovoljno da se samo metod izvođenja prilagodi konkretnim uslovima, već i da se tim istim uslovima prilagodi i operacijski cilj. Ne bi bilo realno postaviti isti operacijski cilj kad ima uslova da se operacija izvodi u vidu uzastopnih bojeva (sudara) i kad se izvodi u vidu mnogobrojnih odvojenih dejstava manjim snagama na celoj dubini operacijske prostorije tj. kad prima teritorijalni karakter.

Osnovnom podelom operacija, naravno, nije isključena mogućnost postojanja i drugih vrsta napadnih i odbrambenih operacija, no one nisu tako tipične, bar sa teoretskog stanovišta, jer predstavljaju razne prelazne oblike i kombinacije pomenutih vrsta.

Potreba za primenom raznovrsnih metoda izvođenja operacija postavlja pred armije malih zemalja poseban i delikatan zahtev u pogledu vaspitanja i obuke, opreme, organizacije i pripreme ne samo armije već i celokupnog stanovništva za rat. Nemoguće je unapred predvideti u kakvoj će se situaciji naći oružane snage male zemlje u budućem ratu. Zavisno od jačine neprijatelja i postojanja odnosno nepostojanja saveznika u momentu izbivanja agresije, male zemlje se mogu u vojnom pogledu naći u situaciji koja može varirati od krajnje nepovoljne do krajnje povoljne. One moraju biti spremne da u svim tim situacijama odgovore takvim metodama izvođenja borbenih dejstava i operacija koji obezbeđuju postizanje odgovarajućih ciljeva. U vezi s tim pojavljuju se novi problemi naročito organizacione i materijalno-tehničke prirode, jer je često teško naći odgovarajuća rešenja koja bi bar delom mogla zadovoljiti prilično kontradiktorne zahteve proizišle iz raznovrsnosti koje će biti nužne u formama borbenih dejstava.

NAŠ USTANAK I MEĐUNARODNO PRAVO

Oružani ustanak naroda protiv neprijatelja, koji je upotrebom sile okupirao zemlju, sile osovine nisu priznavale kao legalan, niti tim narodima status ratujuće strane. Ovo je naročito došlo do izražaja kod nas, gdje okupator prema borcima NOB nije primjenjivao pravila ratnog prava, iako su ga ona imperativno na to obavezivala.

Zakovitost NOB-e naroda Jugoslavije sa gledišta međunarodnog prava je očita. U prilog njene legalnosti govore nam mnoge činjenice:

Prvo, aprilski napad na Jugoslaviju proglašen je agresijom — međunarodnim zločinom na nirnberškom procesu¹⁾. Ovom agresijom počinjen je zločin protiv mira²⁾, jer je pripremana u generalštabovima Njemačke i Italije još od avgusta 1939. godine.

Drugo, protiv ovakvog agresora kao međunarodnog zločinca, dopuštena su sredstva odbrane i takav rat je legalan. Okupaciona vojska agresora nalazila se na teritoriji Jugoslavije kao izvršilac jednog međunarodnog zločina i svaki postupak protiv okupatora bio je akt legitimne odbrane naroda okupirane zemlje³⁾.

Treće, kapitulacija Jugoslavije u aprilskom ratu nije priznata od izbjegličke vlade, pa se sa međunarodnopravnog gledišta Jugoslavija i dalje nalazila u ratnom stanju sa silama osovine. Komunistička partija Jugoslavije je preuzela inicijativu i kao jedina politička snaga u narodu povelu borbu protiv agresora.

Četvrto, iz niza činjenica se vidi da je ustanak bio legalan.

Peto, jugoslovenski narodi su se borili kao priznati saveznik na strani antifašističkih snaga i često kroz niz pregovora i razmjenu zarobljenika okupator je »de facto« priznao narodnooslobodilačku borbu. Na tri zadnje postavke više ćemo se zadržati.

Legalnost narodnog ustanka

Poslije aprilske agresije, sile osovine nisu vršile punu, efektivnu vlast u svim krajevima Jugoslavije, kao jedan od uslova okupacije. To pogotovu nisu uspjele u brdskim i planinskim krajevima. Kroz mnoge krajeve naše zemlje agresor nije ni prošao, nego je u aprilskom ratu samo prokrstario komunikacijama, a organizaciju vlasti povjerio je kvislinškim vladama, što nije priznato u međunarodnom pravu, član 42 i 43 Haškog pravilnika od 1907. godine.

¹⁾ »Nirnberška presuda«, strana 77, izdanje 1948. godine.

²⁾ Član 6 statuta međunarodnog vojnog suda.

³⁾ »Nota vlade FNRJ vladama država antifašističke koalicije u drugom svetskom ratu i država koje su bile na strani saveznika«, »Borba«, od 8. novembra 1961. godine.

Pored toga, narodni ustanak se razvio u velikim razmjerama. Brojnost boraca narodnooslobodilačke borbe i veličina oslobođene teritorije govore o ozbiljnosti rata u Jugoslaviji poslije aprilske agresije⁴⁾:

— krajem 1941. godine brojno stanje boraca NOB iznosilo je oko 80 000 sa većim oslobođenim teritorijama: u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni, Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Neprijatelj je tada imao oko 360 000 vojnika. Od toga mu 41 000 poginulo u borbi sa našim jedinicama;

— krajem 1942. godine bilo je 150 000 boraca sa 50 hiljada km² oslobođene teritorije. Neprijatelj je u našoj zemlji imao oko 745 000 vojnika, a od toga mu je 52 000 poginulo. Broj boraca i veličina oslobođene teritorije su rasli, da bi sredinom maja 1945. godine mi imali 800 000 boraca sa potpuno oslobođenom domovinom, a neprijatelj oko 490 000 vojnika pod oružjem i oko 150 000 poginulih.

Bilans gubitaka sila osovine i njihovih pomagača u Jugoslaviji u borbi protiv boraca NOB je oko 447 000 poginulih. Ovi podaci govore o pravom ratu koji je poprimio velike razmjere, tako da su i sile osovine priznavale ozbiljnost ratnih dejstava:

»Partizanski rat na Balkanu pretvorio se je na kraju u četvrti veliki front, koji je odvlačio 600 000 njemačkih vojnika od mjesta velikih rešenja«⁵⁾.

I pored priznavanja da je ustanak naroda Jugoslavije poprimio karakter četvrtog fronta i balkanskog rata, sile osovine nisu priznavale NOB kao ratujuću stranu i obaveze koje iz toga proističu.

Pravo naroda na ustanak je nova kategorija u međunarodnom pravu, koje je dobilo svoj pravni status u pravnim dokumentima krajem 19 i početkom 20 vijeka, a neposredno je izraženo u Ženevskim konvencijama od 1949. godine.

Okupator je stavljao narodni ustanak van zakona, a sa ustanicima je postupao kao sa »banditima«, ne priznajući im status ustanika. To je protivpravni akt. Ustanak naroda je dozvoljen i zakonski dopušten, kako sa gledišta unutrašnjeg prava tako i sa gledišta međunarodnog prava:

»Svaki narod ima pravo da pruži otpor svakom agresoru, koji silom hoće da uništi zakoniti suverenitet, nezavisnost zemlje i teritorijalni integritet«.

Pravo na odbranu svoje zemlje, pravo na patriotizam to je suvereno pravo svakog građanina, te su mu dopuštena sredstva borbe protiv svakog agresora. Ovo pravo i dužnost stanovnika su izraženi u svakom ustavu.

Članom 51 Povelje Ujedinjenih nacija »prirodno pravo na individualnu i kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada« došlo je do punog izražaja.

Kroz pravne dokumente nije izraženo neposredno pravo naroda na ustanak na okupiranoj teritoriji, dok je ovo pravo dato na neokupiranoj teritoriji.

Međutim, ovo pravo proizilazi i iz pravnih shvatanja, a ona iz međunarodnog ugovornog i običajnog prava. Ovo je naročito došlo do izražaja u preambuli Haškog pravilnika od 1907. godine, u takozvanoj Martensovoj klauzuli u kojoj stoji:

»U slučajevima na koje se ne odnose propisane odredbe koje su ugovorile Visoke ugovorne strane, stanovništvo i zaraćene strane ostaju

⁴⁾ Tito: »Deset godina revolucije«.

⁵⁾ Gerlitz: »Der zweite Weltkrieg«, sveska II, strana 122.

pod zaštitom i pod vlašću načela međunarodnog prava, koja proističu iz ustanovljenih običaja između civilizovanih naroda, iz zakona čovječnosti i iz potreba koje nalaže javna svijest; u tom smislu se moraju naročito razumjeti članovi 1 i 2 usvojenog Pravilnika.

A u članovima 1 i 2 Haškog pravilnika priznaje se status borca pripadnika regularne vojske, milicije i dobrovoljačkih odreda, uz poznata četiri uslova navedena u čl. 1 (da imaju odgovorno rukovodstvo, da imaju znak raspoznavanja, da otvoreno nose oružje i da se pridržavaju ratnih zakona i običaja). U članu 2 stoji:

»Stanovništvo neokupirane teritorije koje se usled približavanja neprijatelja dobrovoljno diže na oružje u cilju davanja otpora vojsci koja napada, a koje nije imalo vremena da se organizuje shodno članu 1, biće smatrano ratujućom stranom. . .«

Navedena Martensova klauzula u preambuli uz čl. 1 i 2 Haškog pravilnika upravo se i odnosi na slučajeve ustanka, koji nisu regulisani pozitivnim odredbama Pravilnika ili pak drugim međunarodnopravnim dokumentima. Takav je slučaj sa narodnim ustankom na okupiranoj teritoriji, kao što je bio i u našoj zemlji.

Po ovoj poznatoj Martensovoj klauzuli priznat je status borca i narodnog ustanka i na okupiranoj teritoriji. Ovo priznanje proizilazi iz pravnog shvatanja ove klauzule po kojoj se priznaju ustanici, i narodni ustanak na okupiranoj teritoriji.

U Haškoj konvenciji od 1949. godine priznat je status borca i narodnog ustanka jednom pozitivnom odredbom izraženom neposredno u ovim konvencijama. U članu 4 Ženevskih konvencija od 1949. godine stoji:

»Ratni zarobljenici u smislu ove konvencije, jesu lica, koja pripadaju jednoj od slijedećih kategorija, a koja su pala pod vlast neprijatelja:

1. — Pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu, kao i pripadnici milicije (narodne vojske) i dobrovoljačkih odreda koji ulaze u sastav tih oružanih snaga;

2. — Pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih odreda, podrazumijevajući tu i članove organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji dejstvuju izvan ili u okviru svoje sopstvene teritorije, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljački odredi, podrazumijevajući tu i sve organizovane pokrete otpora ispunjavaju slijedeće uslove:

a) da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene;

b) da imaju određen znak za razlikovanje i koji se može uočiti na odstojanju;

c) da otvoreno nose oružje;

d) da se, pri svojim operacijama pridržavaju ratnih zakona i običaja.«

Ova pozitivna odredba došla je poslije nekoliko decenija borbe malih naroda, kao priznanje prava zaraćene strane na okupiranoj teritoriji.

Iz navedenih međunarodnopravnih dokumenata jasno proističe pravo naroda na ustanak na okupiranoj teritoriji.

Međutim, i danas se pojavljuju reakcionarni krugovi i teoretičari koji ovo pravo jugoslovenskim narodima osporavaju:⁶⁾

»Srbija je bila od aprila 1941. godine pobjeđena i okupirana zemlja u kojoj je vladao mir do jula te godine, kada su partizani podigli ustanak. Već iz toga razloga njihova je borba prema Haškoj konvenciji bila protivna međunarodnom pravu i oni nisu uživali zaštitu ratnog prava. Sem toga oni nisu ispunjavali i druge uslove legalnog vođenja rata, koji u prvom redu traže nošenje uniforme ili znakova koji se iz daljnje raspoznaju i nisu poštovali ratna pravila. Ovo isto važi i za partizanski pokret vođen od Tita u Hrvatskoj. Tamo se ovaj pokret postepeno proširio po čitavoj zemlji, do pred vrata najvećih gradova i zahvatio od Italijana posednutu jadransku obalu i Crnu Goru.«

Ovakva pravna ocena našeg ustanka i poslije nirnberške presude je svojstvena fašističkoj »teoriji sile«, koja priznaje samo ona prava koja im odgovaraju u datoj situaciji. Navedene činjenice to očito pobijaju i dokazuju da je narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih naroda bila zakonita borba jednog malog, ali hrabrog naroda, a po međunarodnom ratnom pravu i priznata, što potvrđuje i Martensova klauzula, a i Ženevska konvencija od 1949. godine.

Danas je svakome poznato, a naročito Hitlerovim i Musolinijevim komandantima i svima koji su ratovali protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske, da su se sve naše snage uvek pridržavale ratnog prava i imale odgovarajuća obilježja po čl. 1 Haške konvencije.

Sve su jedinice bile organizovane po uzoru svih armija u svijetu, od odjeljenja, voda, čete i dalje do armije. Jedinicama su rukovodili komandiri, komandanti sa političkim predstavnicima. Borci i starješine nosili su vidan znak na kapi — crvenu petokraku zvijezdu, poseban kraj kape i odijela. Oružje su nosili otvoreno i poštovali pravila ratnog prava. Ovo nam potvrđuju mnogi dokumenti kao: Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada, naređenje Vrhovnog štaba o organizovanju jedinica⁷⁾, naređenje Vrhovnog štaba o stvaranju krupnih jedinica, divizija i korpusa itd.⁸⁾

Pored toga, svaki borac i starješina polagao je zakletvu a svaki starješina od početka ustanka pa sve do maja 1943. nosio je znak na rukavu. Od 1. maja 1943. uvedeni su činovi u vojsci, a docnije i ordeni — sve što ima i svaka druga armija.

Uostalom i sama Njemačka je priznavala da je u Jugoslaviji ustanak organizovan sa strogim vojnim formacijama.

Hitler u naredbi od 16. septembra 1941. godine⁹⁾ naređuje:

»Stavljam u dužnost zapovjedniku oružane sile na Jugoistoku general-feldmaršalu Listu da uguši ustanički pokret u prostoru Jugoistoka...«

Načelnik štaba njemačke Vrhovne komande, Kajtel, 16. septembra 1941. godine¹⁰⁾ piše:

»Od početka pohoda protiv Sovjetske Rusije izbilo je pet komunističkih ustaničkih pokreta. Oblici pokreta razvijaju se počev od propa-

⁶⁾ Dr Lothar Rendulić, general-pukovnik Hitlerove vojske »Gekamft, Gesiegt, Geschlagen« (»Borili smo se, pobjeđivali, pobjeđeni smo«)

Rendulić je doktor pravnih nauka, ratni zločinac, komandovao II tenk. armijom. Prebačen je u Jugoslaviju u avgustu 1943. godine, sa istočnog fronta sa svojom armijom.

⁷⁾ Bilten VS NOP br. 12 i 13 od decembra 1941. godine.

⁸⁾ Bilten br. 22 od 1942. i Bilten br. 28 od 1943. godine.

⁹⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. br. 158, str. 427.

¹⁰⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. br. 159, str. 431.

gandističkih mera i napada... pa sve do otvorenog ustanka i široko razvijenog partizanskog rata.

Utvrđeno je da je u pitanju jedan masovni pokret jedinstveno rukovođen...«

Evo šta piše načelnik štaba zapovjedništva Srbije u svom izvješčaju od 16. septembra 1941. godine¹¹⁾:

»Ustanički pokret se sve više širi i raste usled privremenih vojničkih uspeha ustanika... Komunisti... na području ustanka tako su se organizovali, da se već može govoriti o neprijateljskim jedinicama. Njihova formacija zna za čete i bataljone... Naročito na području ustanka, prema nama nalazi se do u tančine dobro organizovani neprijatelj.«

Još u septembru 1941. njemačka VK priznaje da se u Jugoslaviji vodi pravi rat, da se angažuju krupne jedinice i dovode sa drugih frontova. Sa najviših vrhova, Njemačka priznaje borce narodnooslobodilačkog pokreta ratujućom stranom, ali ne primenjuje načela ratnog prava.

Da su borci NOP nosili i vidan znak za raspoznavanje govore nam baš njemačka dokumenta.

Štab 717 njemačke pašadijske divizije izvještava 14 oktobra 1941. godine¹²⁾ da »partizani kod Vrnjačke Banje nose sovjetske zvijezde«.

Još nam ostaje da na nekoliko primjera pokažemo da su se borci narodnooslobodilačkih jedinica u ratu pridržavali načela ratnog prava, nasuprot onome što tvrdi Rendulić.

8. novembra 1941. Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije izdao je naređenje, koje je potpisao Tito, o postupku prema ratnim zarobljenicima, gdje između ostalog naređuje svim štabovima, političkim komesarima i borcima narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije slijedeće¹³⁾:

»Pod prijetnjom kazne smrti zabranjuje se odgovarati na zločine sličnim protumjerama koje nisu dozvoljene u partizanskim redovima: maltretiranje, prebijanje ili bilo kakvo ispoljavanje lične mržnje prema zarobljenicima koji padaju u naše ruke...«

Zarobljeni neprijateljski oficiri i vojnici imaju se stražarno sprovesti najbližim našim partizanskim komandama, koje će onda same preduzeti istragu protiv pojedinaca iz redova zarobljenika za koje se nepobitno dokaže da su vršili bilo kakva zvjerstva ili nasilja...«

...Naše vojne partizanske jedinice dužne su više od svih *strogo da poštuju ratnička pravila i visoko drže neokaljanu zastavu naših herojskih partizanskih odreda Jugoslavije.*« (podvukao E. V.)

Strogo pridržavanje principa međunarodnog ratnog prava od strane svih boraca i starješina narodnooslobodilačke borbe bilo je sprovedeno kroz cijelo vrijeme rata od 1941—1945. godine. Iz svakog borca NOP zračila je humanost, ljudski osjećaj prema svakom. Nije mučio čak ni one koji su njegov krov zapalili i najbliže pobili. Nasuprot tome okupator je izdavao najbrutalnija naređenja o zvjerskom postupanju i mučenju boraca NOP, talaca i uopšte stanovništva Jugoslavije. Svakom je poznato da je za jednog poginulog njemačkog vojnika streljano 100 talaca. Ovaj odnos italijanska komanda je ublažila na 1 : 50, a za jednog bugarskog vojnika kvota je bila 1 : 50 itd.

¹¹⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. br. 160, str. 433—435.

¹²⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. br. 293, str. 666.

¹³⁾ Zbornik NOR, tom I, knjiga 2, dok. br. 64, str. 223—224.

Komandant korpusa i komandujući general u Srbiji Beme 11. septembra 1941. godine u prvoj ofanzivi, pored ostalog, naređuje¹⁴⁾:

»...Imaju se spaliti sva naselja iz čije se okoline puca na njemačke trupe ili u čijoj se blizini bude našlo oružje i municija. Sve muško stanovništvo od 15—60 godina pohvatati i za prvi mah uputiti u sabirne logove... Cjelokupno žensko stanovništvo od prvog dana koristiti za iste radove ili prisiliti za druge radove...

Vaš je zadatak da prokrstarite zemljom u kojoj se 1914. potocima lila njemačka krv...

Vi ste osvetnici tih mrtvih. Za celu Srbiju ima se stvoriti zastrašujući primjer, koji mora najteže pogoditi celokupno stanovništvo...«
Može li se šta ovome dodati? Ovakvih i sličnih primjera zvjerskog odnosa prema nama ima bezbroj.

U svim krajevima Jugoslavije zločini su se odvijali pod rukovodstvom Nijemaca. Tome se brzo pridružio i komandant bugarske pete armije, koji 6. oktobra 1941. izdaje naređenje¹⁵⁾ svim vojnim i civilnim vlastima gdje podvlači da »Zakoni zemlje u vezi sa Ženevskom konvencijom ne važe u borbi protiv ovih četa...« (četa naziv za partizane).

»Sela čiji su stanovnici davali otpor spaliti, pošto se ženama, deci i starcima da rok ne veći od dva časa, da napuste selo sa onim što mogu da uzmu sa sobom.

Svi oni koji su napustili selo, sakupljaju se na jednom mjestu, a muškarci koji su se predali zadržavaju se pod stražom. Oni koji su uhvaćeni sa oružjem strijeljaju se odmah. Za preporuku je da se »paljenje« izvrši avionskim zapaljivim bombama...«

Tako se postupalo prema nezaštićenom stanovništvu i zarobljenim partizanima. Nečela ratnog prava su odbačena.

Postupak partizana prema neprijatelju bio je u duhu načela ratnog prava. To nam pokazuju mnogi primjeri. Njemački vojni zapovjednik za Srbiju 21 septembra 1941. godine izvještava komandanta za Jugoistok¹⁶⁾:

»2. — Našim jedinicama je pred Šapcem predato 8 zarobljenih njemačkih vojnika koji su ranjeni. 27 teško ranjenih njemačkih vojnika leže u ustaničkoj bolnici u Loznici. 12 komunista obešeno zbog atentata na željezničku prugu Petrovgrad — Pančevo.«

Glavni štab NOP odreda za Crnu Goru i Boku 26. oktobra 1941. godine u saopštenju br. 1 izvještava¹⁷⁾ poslije borbe sa jednom italijanskom motorizovanom kolonom na Jelin Dubu od 18. oktobra:

»U toku borbi koje su se odvile na tom terenu ubijeno je i ranjeno oko 150 neprijateljskih vojnika, a zarobljena 64 vojnika, oficira i podoficira. Naređeno je da se sa zarobljenicima čovječno postupa, kako to dolikuje našoj oslobodilačkoj vojsci i našem narodu... Štab je naredio da se puste na slobodu 44 zarobljena vojnika, a oficire i podoficire, karabinjere i šofere (ukupno 20) zadržao za razmjenu sa našim pohapšenim i interniranim...«

U jednom dopisu Glavnog štaba NOV i PO za Crnu Goru i Boku od 3. maja 1943. godine italijanskoj okupacionoj komandi u Nikšiću stoji¹⁸⁾:

¹⁴⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. 168, str. 450.

¹⁵⁾ Zbornik NOR, tom III, knj. 1, dok. br. 124, str. 424—425.

¹⁶⁾ Zbornik NOR, tom I, dok. br. 166.

¹⁷⁾ Zbornik NOR, tom III, knj. 1, dok. br. 28.

¹⁸⁾ Zbornik NOR, tom III, knj. 5, dok. br. 11.

»Jedinice Narodnooslobodilačke vojske koje se nalaze pod našom komandom u boju na sektoru Gornje Polje — Javorak ubile su 400 vaših vojnika, a zarobile oko 500 sa svom ratnom opremom.

I pored zločina kojeg ste vi napravili u Crnoj Gori, mi ćemo prema zarobljenicima postupiti po međunarodnom pravu, a ubuduće ćemo i vas natjerati da poštujuete međunarodno ratno pravo u odnosu na vas kao jednu od savezničkih zaraćenih vojski. Zarobljenici su prebačeni u naš zarobljenički logor...«

Komandant šestog italijanskog armijskog korpusa izvještava drugu italijansku armiju 18. jula 1943. godine¹⁹⁾, pored ostalog:

»U raznim sukobima sa partizanskim grupicama u danima 16 i 17 ubijeno je 21 naoružano lice, 33 uhvaćena, među kojima jedan polit. komesar i strijeljani na licu mjesta. Ubijeno je i 150 bolesnih partizana koje je bilo nemoguće transportovati...«

Naše jedinice su puštale na slobodu zarobljenike i davali im više prava nego što je Ženevska konvencija predviđala, a na suprot takvom humanom postupku neprijatelj je odgovarao na najbrutalniji način.

Naše jedinice su puštale zarobljene neprijateljske vojnike, a ranjenike njegovali i liječili.

Borba jugoslovenskih naroda na strani antifašističkih snaga

Drugi svjetski rat karakterističan je, pored ostalog, što je to bio rat dvije koalicije. Na strani agresora bile su fašističke snage sa Njemačkom, Italijom, Japanom i njihovim pomagačima, koji su silom htjeli izmijeniti pravno stanje u svijetu u svoju korist. Oružanom snagom su htjeli da obezbijede sebi gospodstvo, a druge nacije i sve što je napredno da bace u srednjevjekovni mrak i pustoš.

U ovom teškom ratu, udružile su se napredne demokratske snage svijeta u borbi protiv ove fašističke nemani. U antifašističkoj koaliciji bili su: Sovjetski Savez, SAD, V. Britanija, Kanada, Norveška, Belgija, Holandija, Jugoslavija itd. Sovjetski Savez je bio jedan od najglavnijih nosilaca ovog rata u borbi za uništenje fašizma, a za slobodu i demokratsko uređenje.

U ovoj gigantskoj borbi, jugoslovenski narodi su se, kako u aprilskom kratkotrajnom ratu, tako i kroz četiri godine narodnooslobodilačke borbe pod rukovodstvom Komunističke partije borili rame uz rame kao priznat saveznik antifašističke koalicije. U ovom ratu vidna uloga pripada i Jugoslaviji, koja je dala velike žrtve za slobodu: svaki deveti stanovnik je dao svoj život u borbi protiv fašizma.

Legalnost borbe antifašističke koalicije je počivala na načelima međunarodnog ratnog prava. Niko nije tvrdio od fašističkih snaga, da se na primjer SAD, Velika Britanija, Sovjetski Savez ili ko drugi iz ove koalicije ne pridržava pravnih načela vođenja rata. Njihov rat je bio zakonit.

Pa čemu onda tvrdnja da je nezakonita borba jugoslovenskih naroda u narodnooslobodilačkom ratu? Jugoslovenska borba bila je u sklopu opšte borbe antifašističke koalicije. Kada je na primjer zakonita borba jedinica Velike Britanije ili pak Crvene Armije, zašto da se proizvoljno rješava i oglašava da je NOB nezakonita.

¹⁹⁾ Zbornik NOR, tom III, knj. 5, dok. br. 216.

Naše jedinice, otvorile su u Jugoslaviji četvrti front za koji su fašističke snage morale odvojiti ogromne snage. Ovaj front je omogućio saveznicima da uspješno vode operacije kako na južnom tako i na zapadnom frontu. Od sredine 1943. do kraja rata jedinice NOV i POJ operisale su u koordinaciji sa savezničkim snagama.

Priznanje narodnooslobodilačke borbe proizilazi iz realnih činjenica i objektivne stvarnosti. Okupator i njegovi pomagači morali su odvojiti ogromne snage u borbi protiv NOB. To više nije bio ustanak lokalnog karaktera, nego pravi rat kako je to još 1941. priznala i njemačka vrhovna komanda. Protiv nas su upotrebljavane mnogobrojne snage, svrstane čak u armije. Da je ustanak bio lokalnog karaktera, fašističke snage bi ga brzo ugušile. Za cijelo vrijeme rata od 1941—1945. godine protiv nas je bilo angažovano više neprijateljevih snaga nego protiv saveznika u sjevernoj Africi a kasnije i Italiji, kad se otvorio front preko Sicilije. To nije bio rat lokalnog karaktera, nego stvarno četvrti front na jugoslovenskom ratištu.

Iz ove objektivne stvarnosti proizilazi i legitimnost naše borbe. Prema tome i neprijatelj je bio dužan da na ovakvu pravnu situaciju primijeni i odgovarajuća pravila međunarodnog ratnog prava. Njegovo proizvoljno tumačenje rata u Jugoslaviji koje je imalo za cilj uništenje jugoslovenskih naroda, nije priznato u međunarodnom pravu. Pošto smo i mi bili na strani antifašističke koalicije kojoj je priznat status ratujuće strane i naša borba je legitimna. Druga ocjena ne može biti, jer smo se i mi, kao i naši saveznici, pridržavali opštih načela ratnog prava.

Pregovori i razmjena zarobljenika »de facto« priznanje narodnooslobodilačke borbe

U toku rata, neprijatelj je često pregovarao sa predstavnicima NOB radi razmjene zarobljenika. U G. Milanovcu 29. septembra 1941, naše snage su zarobile jednu četu njemačkog Landesšicen bataljona, a 4. oktobra iste godine zarobljena je straža 1. i 18. njemačkog tehničkog bataljona, od 4 podoficira i 40 vojnika. Njemci su odmah poslali pregovarače radi zamjene zarobljenika²⁰).

6. novembra 1941. izvršena je razmjena zarobljenih domobrana sa zarobljenim partizanima i zatvorenim komunistima i simpatizerima NOP²¹).

U 10 sati 26. oktobra 1941. održani su pregovori između predstavnika italijanske komande u Crnoj Gori i predstavnika Glavnog štaba NOP odreda za Crnu Goru i Boku. Do ovoga sastanka došlo je na traženje generala Birolija, a preko Petra Plamenca, delegata u službi okupatora. Sastanak je održan u selu Martinićima kod groba čuvenog junaka Prlje, koji je poginuo u borbi protiv Mahmut paše Bušatlije²²). Tom sastanku prisustvovali su predstavnici Glavnog štaba NOP: Blažo Jovanović, Peko Dapčević i Đuro Čagorović. Predstavnici okupacione komande bili su: 2 italijanska viša oficira i 4 izdajnika — Crnogorca. Evo nekih pojedinosti o tom sastanku²³):

²⁰) Zbornik NOR, tom I, dok. br. 195, str. 490.

²¹) »Narodna armija« od 4. aprila 1957. str. 6. Clanak: »Priznanja nisu iznuđena«.

²²) U Martinićima je 11. jula 1796. godine vladika Petar I sa crnogorskom vojskom strahovito potukao vojsku skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije. U toj borbi vladika Petar I bio je 2 puta ranjen, a Mahmut-paša također ranjen, jedva se spasio bjekstvom.

²³) Zbornik NOR, tom I, knj. 1, str. 71—77, dok. br. 28.

»Vojnički odjeveni, sa partizanskim znacima na kapama, naši delegati su se pozdravili sa italijanskim potpukovnikom i majorom našim partizanskim pozdravom, odbijajući da razgovaraju sa izdajnicima: Radovićem, Plamencom, Đuraškovićem i Vuksanovićem. U toku razgovora primijećeno je da se italijanski oficiri kolebaju u svemu, dok su petokolonaši bolje branili interese okupatora od samih okupatorovih oficira. Italijanski oficiri su tražili:

1. — Da se položi oružje na čuvanje kmetovima;
2. — Da se partizani vrate kućama i da će samo vođe i oni koji su ubijali Italijane biti suđeni;
3. — Da će, ako se zahtjevi odbiju, za svakog strijeljanog Italijana strijeljati 100 Crnogoraca.

Naši delegati su odbili prva dva zahtjeva, a na treći odgovorili da ne traže milosti za sebe, ali da će za svakog nevino ubijenog Crnogorca ubiti 10 Italijana. Dalje su naši delegati postavili zahtjev:

1. — Da se za 20 zarobljenih Italijana razmijene: Risto i Joksिम Radović, Stanko Marinović, Dr Saša Božović i još 14 Crnogoraca koji su najmanje 3 mjeseca u zatvoru. Za ovo se sporazumno ostavlja rok od 5 dana;
2. — Da se u roku od 5 dana puste svi internirani i pohapšeni, i tek tada može doći do novog kontakta, s tim da se neprijateljstva ne obustavljaju.

Predstavnici okupatora su tražili trodnevno primirje. Naši delegati su izjavili da ne pristaju ni na kakvo primirje. Time su razgovori završeni. . .«

Karakterističan je slučaj pregovaranja između predstavnika NOV i POJ i njemačkog opunomoćenog generala u Zagrebu Glajze Horstenau i njemačkog poslanika u Zagrebu Zigfrid Kašea. Naše jedinice su poslije upornih i teških borbi savladale i posljednje neprijateljsko uporište u Livnu, 7. avgusta 1942. godine. U odbrani Livna učestvovali su činovnici i svi službenici njemačkog preduzeća za ispitivanje i eksploataciju boksitnih nalazišta u Livanjskom polju — »Hansa—Leichtmetall A. G«. Među zarobljenicima bilo je i inžinjera i službenika, Nijemaca, ovog preduzeća.

Zarobljeni Nijemci su ponudili da preko Zagreba traže razmjenu za naše zatvorene drugove, koji su bili kod Gestapoa i u ustaškim zatvorima. Naši su na ovo pristali i Vrhovni štab NOV i POJ uputio je svog predstavnika sa njemačkim inžinjerom Otom — u Zagreb i poslao spisak naših drugova za razmjenu. Inž. Oto je takođe bio zarobljen u Livnu, a radio je u »Hansa—Leichtmetall A. G.« U Zagrebu je predstavnik Vrhovnog štaba preko inž. Otoa imao nekoliko konferencija kod njemačkog opunomoćenog generala Glajzera i poslanika Kašea. Na ovim konferencijama su bili prisutni i vojnoprivredni oficiri: major Šart, kapetan Ros, savjetnik njem. poslanstva u Zagrebu Dr Kun, sekretar poslanstva Dr Grejner i neki ustaški predstavnici kao »glavni ravnatelj Glavnog ravnateljstva« Dr Milutin Jurčić. Naši su pored ostalih drugova tražili Hebranga, sekretara CK KPH, koji je tada bio u ustaškom zatvoru. Međutim, ustaše ga nisu htjele izručiti izgovarajući se da je podlegao ranama prilikom hapšenja.

Njemački poslanik u Zagrebu Zigfrid Kaše tražio je od Berlina pismeno pod brojem 3119 od 13. avgusta 1942. godine, da se odobri raz-

mjena zarobljenih Nijemaca u Livnu za partizane. Sa najvišeg mjesta to je dato.

Postignuta je načelna saglasnost za razmjenu, iako Nijemci nisu mogli da skupe sve drugove koje su naši tražili. U vezi sa ovim pregovorima inžinjer Oto vratio se u Livno da izvijesti o rezultatima pregovora. Pregovori su nastavljani u Livnu i Glamoču. Na ponovne pregovore u Zagreb upućen je ponovo inž. Oto i naš parlamentarac. Na ovim pregovorima naš predstavnik je uvjeravao da je Hebrang živ, te je Kaše lično intervenirisao kod ustaša. Neki drugovi sa naše liste za razmjenu pobijeni su u zatvoru, te se morala sastaviti nova lista.

U Glamoč su se ponovo vratili inž. Oto i naš parlamentarac i sastavili novu listu za razmjenu. Razmjena zarobljenika je izvršena u okolini Duvna.

Poslije ovog naši su iskoristili priliku i preko inž. Otoa ponudili njemačkim predstavnicima u Zagrebu novu razmjenu zarobljenika: 15 viših domobranskih oficira, 5 Nijemaca i 4 domobranska avijatičara. 9. septembra 1942. godine poslanik Kaše i general Glajze-Horstenau primili su u Zagrebu prvu grupu zarobljenih, odnosno zamjenjenih Nijemaca. Tada je inž. Oto obavijestio njemačkog poslanika o ponudi Vrhovnog štaba NOV i POJ o novoj razmjeni zarobljenika. Za razmjenu se naročito zainteresovala komanda 718. njemačke divizije.

Sve većim razvojem narodnooslobodilačke borbe i stvaranjem veće slobodne teritorije na širem području Bosne i Hercegovine, njemački privredni interesi bili su ugroženi. Njemački poslanik u Zagrebu Zigfrid Kaše izvještava o tome Berlin, 11. avgusta 1942. godine pod br. 2087:

»Cjelokupni njemački interesi za boksit u Hrvatskoj ozbiljno su ugroženi razvitkom partizanskih snaga...« U daljem izlaganju on optužuje Italijane da su se povukli iz svojih uporišta, a da prethodno o tome nijesu obavijestili Nijemce.

Njemačka organizacija Tot, koja je radila u Hercegovini kod Mostara izvještava njemačkog poslanika u Zagrebu 12. avgusta 1942. godine da su svi automobili, strojevi, gorivo, eksploziv i oružje u rukama partizana.

Dejstvom jedinica NOV i POJ onemogućena je eksploatacija naših prirodnih bogatstava. Ovim je njemačka privreda bila prilično pogođena. te je dobro došlo njemačkim predstavnicima, da pregovaraju sa predstavnicima NOV i POJ o razmjeni zarobljenika. Kad su naše snage zauzele i boksitne rudnike kod Mostara, Nijemci su delegirali svog parlamentarca kapetana Hejsa vojnoprivrednog oficira za njemačke boksitne interese u Mostaru. Njemačka je bila mnogo zainteresovana za boksit i druge sirovine u našoj zemlji, te je njemački opunomoćeni general u Zagrebu Glajze-Horstenau, koristeći se ovim kontaktom sa našim snagama, nastojao da se i dalje pregovara. On je za svoj stav uspio da pridobije i njemačkog poslanika Kašea i general-feldmaršala Kajtela, a na kraju Kaševom linijom preko Ribentropa i samog Hitlera. »Ja sam se odlučio za izmjenu zarobljenika — izjavio je Kaše — a samim tim i za priznanje ratnog prava na zarobljavanje i odgovarajući postupak s partizanskim trupama. Za to sam dobio Führerov pristanak.«²⁴⁾

Pregovarajući sa predstavnikom Vrhovnog štaba NOV i POJ, njemački general Horstenau je izradio i nacrt ugovora o postupanju sa za-

²⁴⁾ S. Odlé: »Dvije ltnije iste politike«, Vjesnik u srijedu od 16. siječnja 1957. godine, str. 7.

robljenicima i o razmjeni zarobljenika između njemačkih oružanih snaga i jedinica NOV i POJ. U prvoj tački ovog nacrtu ugovora stoji²⁵⁾:

»Svi zarobljeni borci obiju strana smatraju se ratnim zarobljenicima, te se nakon zarobljavanja imaju otpremiti u neki u tu svrhu uređeni zarobljenički logor«.

Vojna grupa »F« formalno nije pristala na predloženi nacrt ugovora, ali je preko svog obavještajnog oficira generalštabnog pukovnika fon Harlinga »stavila do znanja, da će trupama biti naređeno da postupe prema zarobljenicima u duhu ovog nacrtu Ugovora«²⁶⁾.

Među prvim pregovorima, koji su vršeni između predstavnika NOB i italijanske komande, svakako su bili oni od 25. i 26. avgusta 1941. u Lici, u selima Otriču i Pađanima. Do ovih pregovora došlo je na traženje italijanske komande. Predstavnici NOB su o tome izjavili:

»... prigodom sastanka sa italijanskim oficirima među kojima su bila dva generala, oficiri su im pokazali jednu mapu na kojoj je bilo označeno da Italijani žele da okupiraju krajeve do linije koja ide od Ogulina preko Plaškog, Korenice, Rudnog Lisca, Brotnje Cvjetnice, Kamenica, Marinkovaca itd. prema Hercegovini. Kulen Vakuf, Donji Lapac i Drvar bili su izvan italijanske okupacije, a Grahovo bi potpalo pod okupaciju... «²⁷⁾

U septembru 1941. godine došlo je do pregovora između Drvarske brigade, bataljona gerilskih odreda za Glamoč i italijanske vojske i domobranskog zapovjedništva:

»Prema obostranoj želji, s jedne strane Zapovjedništva hrvatske vojske, a sa druge Zapovjedništva italijanske vojske, poželjno je da izvolite odmah uputiti svoja dva najotresitija čovjeka koji će istaknuti vaše želje italijanskim i hrvatskim časnicima... «

Sa strane zapovjedništva izaslanicima se jamči život i sve što je skopčano s time i da će se nesmetano nakon ispita i prihvaćenih želja vratiti svojoj grupi radi daljnje odluke.

Radi raspoznavanja imaju ponijeti sobom bijeli barjak...«

Do pregovora je došlo 17. septembra 1941. godine, ali nekih rezultata nije bilo. Štab drvarske brigade dao je uputstvo štabu bataljona gerilskih odreda za Glamoč²⁸⁾ da od neprijatelja ne traži »polaganje oružja«.

Do pregovora je došlo 28. marta 1942. godine²⁹⁾ u selu Jažiću kod Kalinovika:

»Dana 28. ožujka došlo je do pregovora u prisutnosti zapovjednika Hrvatske posade u Kalinoviku i zapovjednika proleterske brigade Rade Hamovića«.

Predstavnik NOB tražio je, da se opkoljeni neprijatelj preda i da položi oružje.

Pregovori su vršeni i u proljeće 1943. u Bugojnu, i nastavljeni u Zagrebu između delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ i njemačke Vrhovne komande. Do pregovora je došlo na traženje njemačke komande.

²⁵⁾ Vjesnik u srijedu od 16. I 1957. godine.

²⁶⁾ Vjesnik u srijedu od 16. I 1957. god. str. 7, Slavko Odić: »Dvije linije iste politike«.

²⁷⁾ Zbornik NOR, tom V, knj. 1, dok. br. 14, str. 48 i tom IV, knj. 1, dok. br. 13.

²⁸⁾ Tom IV, knj. 1, dok. br. 169.

²⁹⁾ Tom IV, knj. 4, dok. br. 132.

U to vrijeme pri Vrhovnom štabu u Prozoru je bilo 650 zarobljenih italijanskih vojnika i oficira i izvjestan broj njemačkih vojnika i oficira, među kojima i viših, kao major Steker i dr.

Kroz cijelo vrijeme narodnooslobodilačke borbe neprijatelj je tražio da pregovara sa predstavnicima NOB, a u većini slučajeva radi razmjene zarobljenika.

Navedeni dokumenti nam pokazuju:

1. — Da je okupator odmah u početku narodnog ustanka osjetio da ima pred sobom jakog i čvrstog neprijatelja, da to nije ustanak malih razmjera. On je imao ogromne gubitke u borbi sa partizanima i NOV i bio primoran da pregovara sa predstavnicima NOB.

2. — Pregovori su vršeni kako između predstavnika manjih jedinica, tako i između predstavnika vrhovnih komandi — Njemačke i Italije i VŠ NOV i POJ. U tom smislu je napisan i nacrt ugovora u Zagrebu.

3. — U stvari okupator je od početka ustanka bio primoran da priznaje »de facto« narodnooslobodilačku borbu, što potvrđuju navedeni dokumenti.

4. — Iz stvarnog priznavanja narodnooslobodilačke vojske kao ratujuće strane kroz pregovaranja, parlamentare i razmjenu zarobljenika proizilaze i druge činjenice koji se morao neprijatelj pridržavati: vođenje rata po međunarodnom pravu, ponašanje na okupiranom zemljištu kako to dolikuje partneru ratujuće strane, ljudski postupak prema zarobljenim pripadnicima NOB i uopšte prema stanovništvu i imovini, ranjenim i bolesnim pripadnicima NOB, itd.

5. — Striktno i savjesno sprovođenje načela međunarodnog prava jedne ratujuće strane, u ovom slučaju pripadnika i boraca NOB, imperativno je nalagalo i drugoj ratujućoj strani, da postupa po načelima međunarodnog prava. Pristupanjem načelu razmjene zarobljenika i upotrebi parlamentara tj. primjenom Haškog pravilnika od 1907. godine — čl. 32, 33 i 34, govori o povremenom priznavanju narodnooslobodilačke borbe.

Djelimična primjena Haškog pravilnika, znači i priznanje NOB, jer primjena jednog člana znači primjenu Haškog pravilnika:

»Kao parlamentar se smatra osoba, koju je jedan od zaraćenih ovlastio da stupi u pregovore sa drugim... On ima pravo nepovredivosti...« (čl. 32).

Ovaj član je okupator primjenjivao, i pored drugih pregovora vršena je razmjena zarobljenih, pravljena su međusobna ugovaranja itd. Znači da je okupator — Njemačka i Italija — svjesno primjenjivao načela međunarodnog prava i to onda kad je njemu pogodovalo, radi dobika u vremenu, razmjeni zarobljenika i sl.

Primjena Haškog pravilnika — kako se vidi iz dokumentovanih primjera — na mnoge slučajeve, znači priznanje NOV kao ratujuće strane. Primijeniti ratno pravo u jednom ili više slučajeva, na stvarno stanje, znači obavezu primjene i na druge slučajeve, a tih se obaveza neprijatelj nije pridržavao, već je kršio načela ratnog prava.

ДЕЈСТВА 29. ДИВИЗИЈЕ КРАЈЕМ 1943.

Њемачка команда је оцијенила сву опасност присуства наших дивизија на прагу Србије у јесен 1943. које су сваког часа могле тамо да упадну и угрозе тај за њих изузетно важан простор. Нијемце је забрињавала неповољна ситуација у Санџаку и источној Босни. Бојећи се инвазије савезника — они су брижљиво организовали одбрану Јадрана. У захвату слива Неретве имали су тежиште свог одбрамбеног система, па је из тога произилазила и њихова изузетна осјетљивост и реагирање на сваку појаву наших јединица у овом простору. А 29. ударна дивизија се јавља баш тада на источнохерцеговачком подручју у заштити оперативне позадине свог 2. (коме је припадала) и 3. ударног корпуса, снажно притискујући према непријатељу у долини Неретве и на дубровачком приморју реметећи тако мир у позадини одбране Јадрана.

Због свега овога Нијемци отпочињу зимске операције против наших снага на највећем дијелу ратишта — познате као Шеста непријатељска офанзива. Командант 2. њемачке оклопне армије, са сједиштем у Врњачкој Бањи, припремио је Лимско-дринску¹⁾, прву од низа зимских операција „Кугелблиц“. Операција је повјерена снагама 5. њемачког СС корпуса, чији је штаб био у Мостару. Овом операцијом је замишљено да се разбију снаге нашег 2. и 3. ударног корпуса и успостави сигурност њемачког окупационог система. План „Кугелблиц“ је предвиђао концентрично дејство крупних окупаторских и квислиншких јединица из рејона Сарајева, Тузле, Зворника, Златибора, Сјенице и долине Неретве^{1а)}. Једновременим ударима са разних страна окупатор је желио да разбије, а затим да набаца снаге нашег 2. и 3. ударног корпуса на источнобосански простор и тамо их уништи. Из долине Неретве нападала је њемачка 7. СС добровољачка брдска дивизија „Принц Еуген“ ојачана дијелом снага 181. њемачке, 6. домобранске дивизије и јединицама усташа и четника.

На снаге 29. дивизије непосредно је ишао 13. СС пук²⁾ коме се у селу Плани прикључила колона из Билећа гдје су били полубаталјон 14/6. домобранске дивизије и 3/359. пука 181. њемачке дивизије. Помагали су га и дијелови 14. СС пука из Невесиња. Ако се томе дода око 2 000 четника и жандарма из Невесиња, Стоца, Билећа и Вилуса, који су се укључили у напад, онда је непријатељ остварио најмање троструку бројну надмоћност, док је ватрена надмоћност била далеко већа.

Непријатељу је био циљ да концентрично нападне, разбије или потисне снаге 29. дивизије. Четници и милиција НДХ су коришћени за

1) Ослободилачки рат народа Југославије, VII, 2. књига стр. 10.

1а) У операцији „Кугелблиц“, поред осталих, учествовали су: дио снага 369. легионарске дивизије, 1. ловачки и 92. моторизовани резервни пук из рејона Сарајева, дијелови 187. резервне пјешадијске дивизије и 901. моторизовани наставни пук из рејона Тузле и Зворника, дијелови 24. бугарске дивизије из рејона Златибора и Ужича, а из правца Сјенице њихова елитна 1. брдска дивизија. Из долине Неретве пошла је 7. СС дивизија „Принц Еуген“ (Ослободилачки рат народа Југославије, књ. II, стр. 11).

2) Из заповијести команданта од 2.XII, види се да је пук дејствовао под називом група „Петерсен“ (по имену команданта). (Зборник докумената бр. 195, књ. 20, том IV).

водиче и диверзије у нашој позадини, док је њихова главнина ишла иза њемачког борбеног распореда, намјеравајући да истријеби све што је припадало НОП-у.

Нијемци су наступили у десет нападних колона, у виду чешља да би тако спријечили свако забацивање наших снага на свој бок или у позадину.

Нападачеве колоне су наступале у здруженом саставу. Поред пјешадије оне су имале инжињерију, артиљерију, везисте, разне службе и јединице за подршку. За колонама су ишле товарне коморе носећи велике количине муниције, теже наоружање и личну опрему есесоваца. На сваких 4—5 војника долазило је по једно товарно грло. Колоне су биле састављене из борбених група јачине једне пјешадијске чете.

У то вријеме 29. дивизија, која тек што је формирана од 10 херцеговачке бригаде, затекла се у оваквом распореду: штаб дивизије се налазио у Гацку и имао је под својом непосредном командом 3/3. бригаде у Кули Фазлагих и 5/10. бригаде у заштити болнице у с. Михољачи. 10. бригада (без 5. батаљона) се затекла на простору Гатачког поља, гдје се срећивала послје борби око Куле Фазлагих. 3. бригада³⁾ (без 3. батаљона) уз помоћ партизанског батаљона „Миро Попара“, партизанске чете „Владо Томановић“ и у сарадњи са Бањсковучедолским батаљоном затварала је правац Билећа — Гацко. 2. бригада је са своја 3 батаљона штитила све правце који од Невесиња воде ка Гацку. Истог дана штаб дивизије⁴⁾ је донио одлуку о формирању Сјеверно-херцеговачког и Јужнохерцеговачког партизанског одреда.

Са разних страна дивизији су стизали извјештаји о промјенама код непријатеља. Из Стоца су јављали да је гарнизон појачан са 200—300 војника. У Билећу су стигле нове снаге из Требиња. Низ података је говорио о припремама и покретима Нијемаца ка ослобођеној територији. Невесињски, а нарочито билећки четници су отворено најављивали велику офанзиву у којој ће се они уз помоћ Нијемаца дефинитивно обрачунати са НОВ у Херцеговини. Сви подаци су говорили да се у свему томе крије замашна офанзива удруженог непријатеља против снага 29. дивизије.

Али услијед слабе обавјештајне службе ни до 23. XI штаб дивизије није могао да процијени куда иду бројне јединице 7. СС дивизије и његов 13. СС пук. Само тако се и може разумјети његова одлука да 10. бригаду упути према Грахову, баш у моменту кад је запријетила тако велика и непосредна опасност из супротног правца.

Тек 24. XI штаб дивизије је сазнао за непријатељску офанзиву на простору између Невесиња и Билећа. Међутим, било им је нејасно зашто непријатељ довлачи нове снаге из рејона Невесиња на простор Морине — Улог. Кад му је ситуација била јаснија, штаб дивизије као прво одлучује да поступно разбија непријатељску офанзиву. Противнападима 10. и 3. бригаде разбиће и одбацити непријатељску групацију на билећком правцу, а затим ће то учинити и на невестињском

³⁾ У процесу формирања 29. дивизије, раније 3. група батаљона 10. бригаде, добила је назив 3. бригада. Два дана прије тога 2. група је преименована у 2. бригаду, док је 10. бригада задржала свој ранији назив. (Архив В И И, док. бр. 46/5, књ. 1 151 I и бр. 42/2 књ. 1 150 I).

⁴⁾ У то вријеме, 29. дивизија са читавим својим саставом (укључивши и два партизанска одреда) бројала је око 2 000 људи. 10. бригада ове дивизије је имала 671, друга 460, а 3. бригада 436 бораца.

сектору. До пристизања главнине у Невесиње, одбрану на овом простору организовала би 2. бригада⁵⁾).

О својој одлуци штаб је одмах писмено обавијестио команданта дивизије који се тада налазио код 10. бригаде. На основу тога командант је задржао 10. бригаду на простору планине Сомине за интервенцију у правцу с. Плане и Билећа. Међутим, неизвјесна ситуација у читавој позадини дивизије, од Борча, преко долине Сутјеске, Пивске жупе и Дуге, присилила је штаб да измијени првобитну одлуку и да 24. новембра нареди 2. бригади да се рокира са невесињског правца на Гатачку површ, како би затворила правац од Улога и Морина. Ово је штаб учинио и да би заштитио велику дивизијску болницу са преко стотину тешких рањеника, обезбиједио присутно политичко руководство херцеговачке области, а и сам штаб дивизије. Доцнији ток офанзиве је показао да је извлачење било прерано. Штаб је то учинио бојећи се изненађења. Но овдје више мјеста може бити критици у погледу доста пасивног одступног маневра бригаде током читавог непријатељског напада. Због помањкања брзих и сигурних средстава веза у овом периоду командант и његов штаб нису имали увид о догађајима на свим секторима борбе, па нису увијек ни могли благовремено да ускладе свој рад са ситуацијом на читавом сектору дивизије. У таквом свијетлу треба посматрати и помјерање дивизијских установа из угроженог Гацка на сјевер, према Чемерну, мада је, гледано у цјелини, боље било дивизијске установе одмах оријентисати према планини Сомини, у непосредну позадину главнине дивизије.

Шестодневна одбрана

Уопште узев може се рећи да је непријатељ изненадио наше јединице. Крајем 24. XI његове претходнице су већ биле на линији с. Ораховица — с. Давидовићи — с. Зови До. Иза претходница размилеле су се густе нападне колоне прочешљавајући сву захваћену просторију. Јединице Јужнохерцеговачког партизанског одреда нису успјеле да пруже отпор, нити благовремено да обавијесте о наиласку непријатеља. Батаљон овог одреда „Саво Беловић“ неочекивано је остао незапажен на простору пл. Хргуд — с. Влаховићи. Мада лаке партизанске јединице нису могле постићи нешто више у односу на тако бројног и троструко јачег непријатеља, ипак се очекивало да ће оне бар успорити наступање непријатеља и тиме главнини дивизије осигурати потребно вријеме за припрему противдејства.

Сазнавши за непријатеља на простору с. Дивин, 3. бригада је успјела да преоријентише свој распоред и постави засједу на положајима Мушена Градина — Рог (к. 855), нешто сјеверније од с. Плане. Од с. Давидовића њу је осигуравао батаљон „Миро Попара“, а према Билећи чета „Владо Томановић“. Бригада је имала задатак да сузбије непријатеља на правцу с. Плана — Автовац, а интервенција 10. бригаде из рејона с. Пољице — с. Ковачи то би јој олакшала.

Према добивеном задатку, 2. бригада је истог дана припремала рокирање са простора с. Слатко — с. Шипачно — с. Подграђе на Гатачку површ, гдје се код с. Бодежишта налазила Површка партизанска чета. Штаб дивизије са обласним политичким руководством је и

⁵⁾ Зборник, док. бр. 141, књ. 19, том IV.

даље остао у Гацку, док се дивизијска болница размјестила у с. Михољачу, заједно са осигуравајућим дијеловима 5/10. бригаде.

Тога дана почеле су и претходничке борбе. Партизани батаљона „Невесињска пушка“ напали су код с. Враникућа, на невесињском сектору, колону од око 300 есесоваца, која је наишла од с. Ракове Ноге, али без већег успјеха. Сљедећег јутра, батаљон „Миро Попара“ код с. Качња постигао је већи успјех. Око 70 партизана овог батаљона, користећи погодне положаје и вјешто припремљену засједу, разбили су њемачку колону од 150 војника. Послије ове успјешне акције, „Миро Попара“ је пошао према с. Хаџићима коме је непријатељ подилазио од с. Давидовића.

Непријатељ је 24. XI пристигао на простор с. Плана — с. Трновица и са својом билећком групацијом. Тако су се спојиле снаге из Стоца и Билеће у јединствени нападни поредак. Како се и очекивало, непријатељ је у зору 25. XI отпочео наступање. Колона уз колону, поравнате као на вежбалишту, наступале су напоре, демонстрирајући своју снагу. Али, убрзо је непријатељева претходница наишла на засједу 3. бригаде. Изненадна и блиска ватра наших чета, са положаја сјеверно од с. Плана, растројила је и натјерала Нијемце у бјекство. Као плијен је остало 8 товарних грла са пионирским алатом. За вријеме борби 3. бригаде командант дивизије је увео у противнапад главнину 10. бригаде. Њена три батаљона ударили су у десни бок непријатеља, правцем с. Ковачи — с. Трновица и одбацили га према цести. Али се непријатељ убрзо сређује и наставља наступање према 3. бригади. Главнином је надирао дуж цесте према с. Коритима. Свој напад је подржавао густом ватром артиљерије и минобацача и стално убацивао нова и нова појачања. Батаљони 3. бригаде једва су одолијевали пред надмоћним снагама. Уз то им је понестало и муниције, па су слали веома забрињавајуће извјештаје. Кад је пао мрак они су одлуком свог штаба почели постепено да се извлаче из борбе. Надмоћне јединице непријатеља дошле су до цесте. Због свог положаја одвојени 1.3. бригаде прикључен је 10. бригади.

Батаљони 10. бригаде уплели су се у неравноправан ватрени двобој на простору с. Трновице и Прераца. Од села Давидовића надирала је јача колона есесоваца претећи да са десног бока и из позадине обухвати 2. батаљон 3. бригаде. Мали партизански батаљон „Миро Попара“, који је контролисао овај правац, није био сигурна гаранција од ове опасности. 4/10. бригаде, одређен да ојача положај 3. бригаде, још није пристигао. Ситуација на одсеку је постала крајње критична. Но на срећу непријатељ је врло лагано наступао, бојећи се ваљда изненађења. Са падом мрака 2/3. бригаде је извучен из борбе код с. М. Груде и у току ноћи упућен према с. Хаџићима, како би напао колону непријатеља која је надирала од Давидовића. Пошто непријатељ по невремену и ноћи није настављао покрет, наше јединице су то искористиле за прегрупацију снага и стварање повољнијих услова за борбу.

И на невесињском правцу је дошло до мањих сукоба. Дијелови 1/2. бригаде и партизани „Невесињске пушке“ сачекали су код с. Слата и засули ватром једну непријатељску колону од 200 есесоваца и четника. Том приликом наше јединице су, поред осталог, заплијениле и 15 товарних грла са опремом. Пошто су снаге 2. бригаде припремале наређено рокирање на Гатачку површ, до даљих борби по паду мрака није дошло. У току овог дана штаб дивизије помјера дивизијску бол-

ницу из с. Михољача у с. Драмешину у пратњи дијелова 5/10. бригаде. Истовремено се врши организована евакуација интендантских резерви из Гацка према с. Врби. Ове мјере говоре о опрезности штаба и његовој претпоставци да може доћи до продора непријатеља.

Њемачка нападна колона од 200 есесоваца, са бојном комором, надирући од с. Давидовићи према с. Брестицама заноћила је 25/26. у Туцаковом долу. Бокове су јој штитили четничке побочнице, па су преко ноћи истурили само мања непосредна осигурања. Партизани батаљона „Мирко Попара“, које је предводио одважни командант Војин Вујовић приближили су се на домак непријатељевог преноћишта. Сачекали су свитања и покрет Нијемаца. Одлучили су да их нападну пред одлазак, баш у моменту када повлаче осигурање и поремете свој ватрени систем. Тако је и било. У само свитање партизани су напали. Изненађени есесовци су покушали да се среде за одбрану. Настављена је вишечасовна борба. Партизанима је убрзо притекао у помоћ 2. батаљон, и дијелови 4/10. бригаде. Око подне сломљен је отпор Нијемаца и у Туцаковом долу. Само једна њихова група је успјела да се спасе бјекством. У томе су је помогле групе четника, које су је прихватиле из правца Малинов врх и са њом заједно побјегле. У свему овоме непријатељ је претрпио тешке губитке. Око 120 есесоваца је убијено; а међу њима мајор Стратмен, командант батаљона 13. СС пука. Код нас је погинуо комесар чете 4/10. бригаде Перо Ђук и 4 борца. Наш ратни плијен је био врло богат: доста муниције, 4 минобацача 105 мм са 200 мина, 6 аутоматских оруђа, 30 пушака, комплетна опрема хируршке екипе са 53 товарна грла и радио-станицом.

Не губећи вријеме, 2. батаљон као и пристигли 4/10. бригаде без хране и одмора пошли су одмах према главној групацији непријатеља код с. Корита. Батаљон „Мирко Попара“ је упућен у позадину непријатеља, према с. Давидовићима. Са ослонцем на Срадњевића Градину и Кобиљу главу из покрета је нападнут груписани непријатељ на простору с. Корита. Оштре борбе настављене су до краја дана, а падом мрака батаљони су се помјерали на положаје Кобиља Глава — М. Кита. На простору с. Трновица, с. Голобрђе, с. Тепуре четири батаљона 10. бригаде задржали су своје положаје притискујући бок непријатеља код с. Корита.

У току преподнева 26. XI 2. бригада је дијелом својих снага извршила препад на једну њемачку колону од 150 војника код с. Дубљевића. Пропустила је ванредну прилику да потуче малобројног непријатеља. Истог дана, њемачке колоне, јачине око 300 војника, продрле су преко планине Бабе у Гатачко поље и овладале простором Куле Фазлагих. Тиме су били угрожени батаљони 3. бригаде који су се налазили у борби код с. Корита а и само Гацко, док је одбрана правца Плана — Автовац овим изгубила значај. Провлачење непријатељских колона кроз врлетне масиве планине Бабе и Бјелашнице завијане снијегом, мало је ко очекивао.

Штаб дивизије није имао довољно снага да парира ово изненађење. Трећи батаљон 3. бригаде, коме је повјерена контрола простора Куле Фазлагих, чак није ништа ни покушао. Тог дана у штабу дивизије је утврђено да Нијемци настављају напад према источној Босни. То је потврђивало и кретање дијелова 14. СС пука од Невесиња према Улогу и Калиновику.

У ноћи 26/27. новембра два батаљона 3. бригаде извршили су противнапад на непријатеља код с. Корита са положаја Кобиље главе и М. Ките, гдје су се претходно помјерили због ситуације у Кули Фазлагих. Најистакнутији дијелови непријатеља су потиснути. Очекивало се да ће Нијемци са освитом дана пријећи поново у напад, пошто су им у рејон Корита из Стоца пристигла појачања до једног батаљона. Долазак Нијемаца у Гатачко поље охрабрио је четничке групе које се појављују у околини села Степан и из полеђине нападају на комору 3. бригаде.

У току 27. XI на одсјеку 10. бригаде није дошло до већих промјена. Припремани противнапад бригада није извршила, због неосигуране везе и координације са 3. бригадом. Друга бригада такође није учествовала у борби задржавши распоред из претходног дана.

Штаб дивизије је одлучио да напусти Гацко, јер је био угрожен од Куле Фазлагих. Око подне, 27. XI прешао је у село Врбу у пратњи 3/3. бригаде. Истовремено је наредио 2. бригади да се помјери на простор: с. Брајчевићи — с. Тараин До. Преморена у непрекидним даноноћним бсрбама 3. бригада је оријентисана према с. Дулићима, с тим да и даље врши притисак на цесту од села Корита до села Степана. За то вријеме, командант дивизије у с. Ублима припремао је 10. бригаду да настави раније замишљени напад према Грахову и по батаљонима је већ извлачио из борбе.

У суштини ових мјера испољавала се одлука штаба дивизије да напусти тешке и безизгледне фронталне борбе са надмоћним непријатељем, који је на широком фронту надирао у захвату цесте Плана — Автовац и Плужине — Гацко. Продор 3. и 10. бригаде у позадини непријатеља према Грахову и Билећи, раније обустављен, сада је добио још већи значај. У вези с тим штаб је предвидио да се дивизијске установе под заштитом 2. бригаде пребаце на простор планине Голије и Сомине тј. у ближу позадину главнине дивизије.

Око подне 27. XI колоне непријатеља из Куле Фазлагих и Фојнице продрле су у Гацко уз мали отпор дијелова команде мјеста. На простору Кобиља глава 3. бригада је и даље водила оштре борбе и предвече се помјерила према Троглаву. Истовремено се њемачке колоне из села Корита повлаче преко села Кључа у Гатачко поље и даље према Гацку. Први батаљон 3. бригаде овог дана је био врло активан, нападајући непријатеља с леђа код с. Планика.

Ноћ 27/28. новембра је проведена у затишју. Њу су наше јединице користиле за неопходан одмор пред нове напоре. Сутрадан је отпочела прегрупација наших снага. У селу Врби је штаб дивизије Површког партизанског батаљона формирао 3. батаљон Сјевернохерцеговачког партизанског одреда, а затим је са приштапским дијеловима и у пратњи 3/3. бригаде и дијеловима 5/10. бригаде прешао на Чемерно, оријентишући се према простору села Забрђе и Ковачи. На терен села Врба и Драмешине стигла је тада 2. бригада да би затворили правац Автовац — Равно. Одмах је предузела рушење друма. Раније замишљену контролу Гатачке површи није одмах преузео новоформиран партизански батаљон, јер је пријетила опасност да га непријатељ разбије, па је повучен у позадину 2. бригаде према Равном. Нијемци су одмах почели да оправљају мост. Дијелови 3. бригаде напали су их 28. XI код с. Степена, не дозвољавајући им да раде, док

се главнина бригаде прикупљала на простору с. Пољице — с. Битељица — с. Турунташ ради заштите позадине 10. бригаде.

По избијању на линију Гацко — с. Плужине, њемачке снаге су застале утврђујући своје положаје. Са извиђачким дијеловима наставиле су осматрање Гатачке површи поклањајући највећу пажњу правцима према Чемерну и Борчу. 14. СС пук се по дијеловима и даље пребацивао према Калиновику.

У току 29. XI настављене су борбе само на одсјеку 3. бригаде која је затварала правац од с. Корита према с. Пољице. Непријатељ је покушао да уз снажну подршку артиљерије и авијације овлада положајима Херцегова Градина — Орловац. Трећа бригада је са дијеловима 10. бригаде противнападом сузбила овај покушај, одбацивши око 250 непријатељских војника. У оштрој борби непријатељу су нанесени већи губици, док је 3. бригада имала само једног погинулог и неколико рањених. Овим нападом Нијемци су желели да осигурају пролаз од Плана према Автовцу и Гацку. Слиједећег дана то су и успјели. Тиме је одбрана и билећког правца напуштена, а отпочео је противнапад 10. и 3. бригаде у позадину непријатеља.

У шестодневним борбама наше снаге су нанеле непријатељу осјетне губитке: убијено је око 300 есесоваца и десетак четника док је код нас 10 погинуло и 15 рањено.⁶⁾ Наш ратни плијен такође је био значајан: 15 пушкомитраљеза, 15 машинки, 4 тешка минобацача и 200 граната, 1 радио-станица као и 63 грла коморе са товаром.

Противнапад према Грахову и Билећи

Штаб дивизије је тада ријешо да оствари раније предвиђени маневар и удари у позадину непријатеља. Руководио се ријечима које је друг Тито упутио штабу 2. ударног корпуса 10. XII 1943: „*Не стварајте фронт већ примењујте мобилну тактику. Забацујте се у позадину непријатеља. Држите ваше снаге деконцентрисане*“. Замисао за дејство према Грахову и Боки добила је сада још већи значај.⁷⁾ И док је главнина непријатеља настављала наступање према сјеверу, у источну Босну, снаге 29. дивизије пошле су у напад према југу и продирале веома брзо кроз разређени непријатељски распоред. То се све почело одвијати још у дане док се главнина непријатеља налазила на простору Гацко — с. Плужине — Калиновику.⁸⁾

На простору Билећа — Бањани — Грахово била је у то вријеме главнина Требињског и дијелови Никшићког четничког корпуса са око 1 500 четника. Наслањајући се на окупаторске снаге у Требињу и Никшићу они су жељели да загосподаре овим простором, да га одрже као своје упориште, а у даљем да успоставе и мостобране на обали Јадрана, гдје би могли прихватити помоћ којој су се надали споља.

Са простора планине Сомине прво је кренула у напад 10. бригада. Са њом је наступао и Бањковучедолски батаљон. Већ увече 30. XI бригада је избила у рејон Велимља и протерала или заробила

⁶⁾ Архив В И И, док. бр. рег. 8/1, књ. 1143.

⁷⁾ Тих дана савезничке пловне јединице појавиле су се у водама дубровачког приморја. Тако су 27. XI, 1. XII и 2. XII отвориле ватру на разне објекте њемачке одбране. (Архив В И И, док. бр. рег. 1/8, књ. 106 и Зборник док. бр. 236, књ. 20, том IV).

⁸⁾ Група „Петерсон“ (13. СС пук) напушта простор Чемерно тек 4. XII када је 10. бригада ослободила Вилусе и подијезила Грахову, док је 14. СС пука достигао Калиновику и сјеверније.

четничке групе на које је наишла. Убрзо је бригада сломила сваки отпор четника и већ 3. XII улази у Вилусе. Четници су бјежали према Требињу и Грахову, гоњени у стопу од дијелова 10. бригаде. Напоредо са 10. бригадом, 3. бригада је од 30. новембра чистила четнике и 3. децембра избила на простор Вучји До — с. Пилатовци. У току 4, 5. и 6. XII она је контролисала цесту Билећа — Вилуса и притискивала билећко упориште гдје је било око 600 четника са једном четом Нијемаца.⁹⁾ Ради усклађивања заједничких напора према Билећи и Добричеву 3. бригади је придат 4/10. бригаде и Бањковучедолски батаљон.

Друга бригада је у то вријеме држала положаје од села Зањевице до села Берушице, штитећи правац — Гацко — Пивска Жупа. Непријатељ је и даље пристизао на простор села Врбе и Чемерна. У Гацку је већ било око 350 четника и дијелови раније протјеране „Домдо бојне Гацко“ јачине 200 милиционера. Штаб дивизије предвиђа могућност новог напада непријатеља. Већ 3. XII он упућује око 30 најтежих рањеника у пратњи дијелова 5/10. бригаде према болници 2. корпуса,¹⁰⁾ а 3/3. бригаде у Горанско за обезбјеђење из долине р. Пиве.¹¹⁾

За све ово вријеме није се прекидао рад на организацијској и војно-политичкој изградњи јединица дивизије. Тако је 30. XI у с. Штабна одржан први састанак дивизијског комитета КПЈ. То је дало нову снагу борби. У бригадама дивизије тада се борило 308 чланова, 123 кандидата КПЈ и 307 скојеваца који су били темељ морално-политичке чврстине и ударна снага дивизије.

Осјетивши продор 10. и 3. бригаде Нијемци и четници враћају 1. XII око 200 својих војника од Кобиље главе према Билећи. Наше наступање према Вилусима и Грахову јако их је изненадило. Гонећи разбијене четнике, дијелови 10. бригаде избили су 4. XII на Клобук, на путу од Вилуса према Требињу и у сусретној борби разбили и натјерали у бјекство мање њемачко-домобранске и четничке снаге. Плашећи се даљег продора према Требињу, непријатељ упућује према Вилусима нова појачања.

У току 5. и 6. XII главнина 10. бригаде разбија четнике Вучедолске бригаде на простору с. Спила — с. Ријечани — с. Белосава и 7. XII продужава наступање према Грахову. Више стотина четника је тада разбила и натјерала у бјекство према Кривошијама и Бијелој гори. Тог дана она је ослободила Грахово и потјерала непријатеља према Драгаљу и Леденицама, гдје је стигла 9. XII.

У овом периоду 3. бригада врши притисак на Билећу да би тако за себе везала непријатеља из тог упоришта и онемогућила да он одавде појачава интервенцију према 10. бригади код Грахова.

За време борби код Билећа и Грахова штаб дивизије са 2. бригадом, 3/3. бригаде и дијеловима 5/10. бригаде пристиже на простор планинских села Голије, гдје је формиран нови партизански батаљон.¹²⁾ Због јаким снијезних падавина штаб дивизије се приближавао 10. и 3. бригади, пошто су курирске везе биле несигурне и споре.

⁹⁾ Архива В И И, док. 46/5, књ. 1151/Г оперативски дневник.

¹⁰⁾ Тада су рањеници и корпусна болница помјерени према Сињајевини.

¹¹⁾ Штаб 2. корпуса је радиограмом саопштио штабу 29. дивизије ситуацију, па је истовремено наредио и децентрацију херцеговачких бригада. (Архив В И И, ред. бр. 122 к. 1146 Д).

¹²⁾ Команда мјеста Голије прикупила је за тај батаљон око 100 бораца.

У с. Јављан, 6. XII штаб дивизије је обавијештен да су главне њемачке снаге напустиле простор Гацко — Чемерно и да се крећу према источној Босни. У Гацку је задржана посада до 150 есесоваца, са четницима и домобранском милицијом. На простору Билећа — Вилуса — Грахово 10. и 3. бригада свакодневно су водиле оштре борбе. Да би им помогли, штаб дивизије наређује да 2. бригада и Трећи батаљон 3. бригаде појачају своју активност на правцу села Казанци и Гацка. У зору 8. XII 2. бригада је разбила четнике код Гата и наставила гоњење према Гацку. Истовремено је 3/3. бригаде прогјерао четничку групу са простора с. Пржине — с. Степен. 9. и 10. XII 2. бригада је овладала простором с. Липник — с. Јасеник — с. Врба водећи свакодневне борбе са 200 — 300 четника, Нијемаца и милиционера и тако поново стигла до Гацка.

Батаљони 2. бригаде прешли су 11. XII у одлучан напад према Гацку из рејона с. Врба. Три батаљона 2. бригаде нападали су у току цијелог дана и ослободили с. Автовац и с. Михољачу. Спољња одбрана непријатеља на десној обали р. Мушнице је претходно савладана па су батаљони 2. бригаде наставили борбу око самог Гацка. Пошто су се све непријатељске снаге груписале за добро утврђену и организовану одбрану града, штаб 2. бригаде се одлучује да обустави напад и да извуче своје јединице на полазне положаје.

Појава 2. бригаде на простору Гацка и поново преузимање борбене иницијативе значила је много за овај крај. Противнапад према Гацку донио је нове бриге непријатељу, јер је проширио њихове тадашње тешкоће око сузбијања акције 3. и 10. бригаде у рејонима Билеће, Вилуса и Грахова. Непријатељу је тада наметнута ситуација у којој су га изненадни маневри и удари наших бригада развличили на разне правце и учинили немоћним да игдје постигне нешто значајније.

Избијањем 10. бригаде, на домак Боке Которске и разбијањем четничких јединица на простору Грахово — Билећа уз помоћ 3. бригаде, нанесен је непријатељу брз и изненадан пораз који се претворио у панику. Тако штаб 14. домобранског пука у Требињу у томе страху оцјењује 6. XII да од Вилуса напада ништа мање него „3 500 партизана“¹³⁾. Удружени непријатељи упињали су све снаге да сузбију напредовање бригада 29. дивизије. Тако 10. и 11. чета 14. домобранског пука већ 4. XII пристижу као појачање према с. Ластви и Клобуку, док истовремено овај пук довлачи 12. чету и штаб 3. батаљона из Дубровника у Требиње. До 1 200 четника Требињског корпуса под непосредном командом Милорада Видачића већ 9. XII стиже на простор Зубок — Бијела гора¹⁴⁾ са задатком да нападну наше снаге и подрже отпор кривошијских четника. Командант 359. њемачког пука у Требињу, Хеш,¹⁵⁾ поред наведених четника имао је 3/359. њемачког пјешадијског пука, 3/14. домобранског пука, 1. батерију 2/222. њемачког арт. пука¹⁶⁾ и још неке ситније дијелове.

Схвативши праву намјеру непријатеља, командант 29. дивизије, 10. XII, убрзано извлачи 10. бригаду из Грахова на простор с. Грахо-

13) Зборник док. бр. 236, књ. 20, том IV.

14) Архив В И И, док. ВХ — V — 8472.

15) Овим именом названа је и тактичка групација која је упућена у противнапад према Грахову и Вилусима.

16) Архив В И И, бр. док. 47/4-а књ. 73А и историјат 181. њем. дивизије НФР-73 74/4-8. По четничким подацима (ВХ-V-8472) у групи „Хеш“ био је и 1/14 СС пук.

вац — с. Долови — Вилуси — с. Д. Спила. Још од раније Бањскову-чедолски партизански батаљон контролише простор с. Петровићи. Из овог распореда, снаге 10. бригаде су могле повољније да интервенишу у разним правцима, а истовремено да се тјешње наслањају на 3. бригаду, која је чистила четнике на правцу с. Пилатовци — с. Дрпе. Предвиђајући јак притисак на 10. бригаду од Требиња и Грахова, командант дивизије наређује 3. бригади да се врати према Билећи и да изврши што јачи притисак на само упориште у граду, како би ослабио притисак групе „Хеш“ на правцима Требиње — Вилуси и Грахово — Вилуси. У добро утврђеном упоришту Билећи могло је бити око 350—400 четника. 12. XII у 4 часа 3. бригада је отпочела напад на четнике у Билећи. Спољна одбрана наслоњена на јака утврђења: Хаџибегово брдо и Модропац била је разбијена и јединице 3. бригаде су продирале у сам град, савлађујући жесток отпор четника. На ивици града развила се жестока борба. Око 10 часова четницима пристиже немачко појачање из Требиња (око 150 војника). Даљњи напад на јако утврђене блокове кућа мало је обећавао. Око 11 часова штаб 3. бригаде је извукао јединице из борбе на полазне положаје. Крајем овог дана 3. бригада се помјера на простор с. Убла — с. Црквице, не знајући за тежак положај 10. бригаде. Тако је остао отворен правац Билећа — Вилуси и угрожен десни бок јединица ове бригаде.

Група „Хеш“ је отпочела надирање на широком фронту да би 11. XII развила своје снаге на линији: Пареш — Застрм (к. 705) — Омотић (к. 1074). Средњу колону на правцу Ластва — Вилуси сачињавале су снаге од једног њемачког и једног домобранског батаљона. На крилима и под вођством мањих јединица окупатора наступали су бројни четници. Тако су 10. бригаду са три стране угрозиле надмоћне непријатељске јединице, чији се број кретао до 2 000 војника, уз подршку више батерија артиљерије или минобацача.

Батаљони 10. бригаде, на простору код Вилуса истог дана прелазе у противнапад. 1. батаљон је у оштрим сударима одбацио двоструко бројније четнике на правцу Омотић, док је 3. батаљон очувао јаке положаје на Клобуку. 12. XII колона до 200 Нијемаца са четницима пристигла је из Билећа према с. Петровићи и са десног бока угрозила 10. бригаду. Командант дивизије и штаб бригаде оцјењују да даљње фронталне борбе са надмоћнијим непријатељем не обећавају много, па наређују извлачење већ преморених батаљона на простор Велимље — с. Кленак — с. Радојевићи — с. Дубочке. Са помјерањем на ову просторију 13/14. XII завршила су се дејства 10. бригаде на граховском правцу.

У борбама које су трајале 12 дана, 10. и 3. бригада су потпуно разбиле читаву четничку организацију на простору вучедолске, бањске, рудињске и граховске општине. У борбама је убијено 68 Нијемаца и домобрана и 47 четника. Више њих је заробљено. 10. бригада је, поред осталог, заплјенила 3 пушкомитраљеза, 1 лаки бацач, 70 пушака, 242 ручне бомбе, више хиљада пушчаних метака, 2 вагона топовске муниције, једну радио-станицу и другу бројну опрему.¹⁷⁾ Избијање наших снага на домак Боке, ослобођење Велимља, Вилуса и Грахова изненадило је непријатеља. То је све снажно допринијело учвршћењу позиција народноослободилачког покрета и власти. Читава чета нових бораца са овог терена ступила је у редове НОВ.

¹⁷⁾ Архив В И И, док. рег. бр. 7/8, књ. 1143.

Борбе 29. дивизије од 24. XI до 13. XII, гледане по својој доприносу, имају значајно мјесто у оквиру напора снага 2. и 3. ударног корпуса за разбијање непријатељске офанзиве „Кугелблиц“. У првом периоду, 29. дивизија је тежила да што више растроји и исцрпи снаге 7. СС дивизије. Тако је десетковала 13. СС пук. Даљи напад овог пука, на снаге 3. корпуса текао је под посљедицама претходне борбе са 29. дивизијом. Настављајући успјешан противнапад према Грахову и Билећи, у дубоку позадину непријатеља, дивизија је нанела и пун морални пораз непријатељској офанзиви на херцеговачком правцу. Она је преузела иницијативу баш у данима када снаге непријатеља на санџачком и источнобосанском простору полазе у напад. Пасивно држање јаког непријатељевог гарнизона у Никшићу може се повезати са продором снага 29. дивизије на правцу Вилуси — Грахово — Драга. Основни план непријатеља, да у офанзиви разбије 29. дивизију, потпуно је пропао.

Дејства 29. дивизије у периоду одбране пропраћена су низом збивања и поступака од којих нека заслужују да се подвуку. Она је отпочела и водила ове борбе са слабом обавјештајном службом. Напад јачих снага непријатеља изненадио је јединице дивизије. Неизвјесна ситуација на разним правцима присилила је штаб 29. дивизије на велику опрезност. Због тога он није озбиљније ни ангажовао 2. бригаду и трећи батаљон 3. бригаде. При томе је још 5/10. бригаде штитио дивизијску болницу. На тај начин, пет од једанаест батаљона остало је изван озбиљније борбе у периоду одбране. Стицајем таквих околности дошло је и до напуштања одбране правца Невесиње — Гацко, куда је непријатељ брзо и скоро неометано продро на ослобођену територију и заузео Гацко.

Слаба веза, (једино преко курира) у неизвјесној и веома динамичној ситуацији на широком фронту, у великој је мјери отежавала утицај штаба дивизије и успоравала његове интервенције.

Својим нападом непријатељ је успио да изненади наше бригаде и да реализује своју бројну и техничку предност. Да су намјере непријатеља благовремено откривене до тога не би дошло, а наше снаге би браниле ослобођену територију још код Билећа, Стоца и Невесиње. Тиме би се на двоструко већој дубини, пружиле далеко веће могућности за активнија дејства и одбрамбене маневре бригада и партизанских одреда.

Видјели смо да је 2. бригада у свом одступном маневру остала доста пасивна. Њој су се у више махова пружиле погодне прилике да потуче мање групе непријатеља, као код с. Слата, с. Сливања и с. Дубљевића. Овај одбрамбени маневар могао је тећи уз низ узастопних, кратких и одлучних противнапада на непријатељске претходнице, које су га непосредно слиједиле. Одмах предузет и веома успјешан противнапад према Грахову и Билећи, а затим према Гацку, примјер су добро изведеног противдејства и паралисања непријатељске офанзиве.

Уопште речено, дејства 29. дивизије у разбијању непријатељске офанзиве „Кугелблиц“ могла су да буду још ефикаснија. Предузети напад у непријатељску позадину могао се допунити или замјенити

ударом у леђа 7. СС дивизије. Кад је непријатељева група „Петерсон“ 4. XII у свом наступању према сјеверу напустила простор Чемерно — с. Бодежишта и сасвим открила своја леђа, удар у слабо заштићену позадину ове непријатељеве колоне пружао је пуно изгледа на успјех. Најмањи дијелови 2. бригаде из рејона с. Берушице — с. Жењевице, ако не и читава бригада, могли су пружити даљу помоћ снагама 27. дивизије. Слично је било и код Јужнохерцеговачког партизанског одреда у моменту када је непријатељ наступио од Стоца према с. Плана. И мање снаге одреда које би зајашиле на леђа непријатељу, у моменту када се он са својим челом сукобљава са нашим бригадама, везале би његов маневар и приморале га на борбу за одбрану својих леђа. Полазећи од тога, може се и критиковати поступак батаљона Јужнохерцеговачког партизанског одреда.

Иначе је потпуно оправдана брига и старање штаба 29. дивизије за своју болницу, рањене и болесне борце. То је био његов тежак задатак, један од најтежих у овој офанзиви. Проблем око заштите рањеника кочио је маневар и апсорбовао знатне борбене јединице.

Најкомплетнију оцјену рада и успјеха 29. дивизије у периоду ових зимских операција, дао је сам Врховни командант НОВЈ који је поред осталог, о томе писао штабу 29. дивизије:

„Имајући у виду све потешкоће преко којих сте имали прећи, задовољан сам вашим радом. Ви сте за вријеме VI офанзиве развили жестоке борбе у области Херцеговине, што је олакшало рад и имало утицаја на општи положај наших снага на другим оперативним подручјима...”¹⁸

¹⁸ Архив В И И, док. рег. бр. 25—3, књ. 1144 I, Писмо од 30.III 1944. године.

RAT U JUGOSLAVIJI I UČEŠĆE TALIJANA NA ISTOČNOM FRONTU

Napadom Njemačke na SSSR 22. juna 1941. godine otpočela je iscrpljujuća vojna na Istoku. Pohod koji je obećavao odlučujuće brze pobjede naveo je u početku neke osovinske zemlje u Evropi da svojim kontigentima pomognu nacistima.

Poslije prvih njemačkih pobjeda, u zimu 1941/42, izmijenila se situacija na istočnom frontu, pa je postizanje daljih uspjeha tražilo nove napore od Hitlerove Njemačke i obimnije učešće oružanih snaga njenih partnera. U težnji za vojničkom afirmacijom učestvovanjem u eventualnoj pobjedi nad SSSR-om i iz imperijalističkih pobuda fašizma, Musolini (Mussolini) je namjeravao da u rat protiv SSSR-a fašistička Italija pošalje snage koje bi bile u skladu sa njenim značajem kao drugog osovinskog partnera.

Međutim, ustanak u Jugoslaviji a zatim razbuktavanje oslobodilačkog rata neposredno su uticali na realizovanje tog plana, usporili njegovo izvršenje i napokon doprinijeli da prilog Musolinijeve Italije bude znatno skromniji.

I

Odmah poslije aprilskog rata 1941. godine, Talijani su otpočeli prebacivati velike jedinice iz Jugoslavije u

Italiju. Prema planu njihove Vrhovne komande trebalo je da se u prvom redu iz 2. armije, koja je zaposjela teritoriju podijeljene Jugoslavije od Alpi do Crne Gore, i 9. armije u Albaniji, Crnoj Gori, Kosmetu i zapadnom dijelu Makedonije, vrate u Italiju znatne snage. Ostvarenjem ovog plana obezbijedila bi se Italiji mogućnost da se više angažira na postojećim i budućim ratištima.

Sredinom maja 1941. godine u Rim su stigla obavještenja da predstoji rat s SSSR-om. Musolini je odlučio da i Italija učestvuje u tom ratu. Za to su postojali povoljni uvjeti: na Balkanu nije više bilo rata, a u sjevernoj Africi talijansko-njemačke snage stigle su na zapadnu granicu Egipta. Već 30. maja Musolini je obavjestio načelnika talijanske vrhovne komande, generala Kavalera (Cavallero) da se predviđa napad na SSSR i da Italija »prema tome ne može ostati indiferentna jer se radi o borbi protiv komunizma«¹⁾.

Vrhovna komanda je težila da se Italija u ratu protiv SSSR predstavi izabranim divizijama. Kako takvih nije bilo u dovoljnom broju u Italiji, sredinom juna 1941, po naredenju Musolinija, došao je maršal De Bono u okupirane dijelove Jugoslavije i inspekciju 2. armije. Svrha njegova putovanja bila je da ispita mogućnost da se sve talijanske trupe povuku unutar njihovih novih granica, a NDH prepusti da unutar svojih granica sama uređuje svoje stvari.²⁾

Međutim, događaji su se ubrzano odvijali. Već krajem juna prikupljene su u Padskoj ravnici tri divizije koje su odmah poslije aprilskog rata povučene iz Jugoslavije (divizije: »Pasubio«, »Torino« i 3. brza. »Prinčipe Amedeo Duka d'Aosta«) i od njih formiran ekspedicioni korpus.³⁾

¹⁾ Ugo Cavallero, *Comando Supremo. Diario 1940-1943 del Capo di S.M.G.*, str. 105.

²⁾ Giacomo Zanussi, *Guerra e catastrofe d'Italia*, knj. I (drugo izd.) str. 211.

³⁾ Gruppo di spedizione italiano in Russia - skraćeno CSIR.

Talijani su prethodno obavijestili Hitlera o želji da upute snage za učešće u pohodu protiv SSSR-a. Ali, očigledno, u ovo vrijeme Nijemci nisu pokazivali nikakvo oduševljenje za tu ponudu. Stoga su je u početku hladno prihvatili.

Već na prvom koraku kod upućivanja korpusa za SSSR nastale su teškoće. Ratom oštećena mreža pruga u Jugoslaviji, i pored zahtjeva talijanske Vrhovne komande da se upotrijebi za transport CSIR-a, nije bila sposobna da primi veliki broj vozova kojima se u julu prebacivao ovaj korpus.

Mada je najkraći željeznički put za njegov transport od Padske ravnice, gdje je prikupljen, do Borše u Moldaviji, gdje je trebalo da se iskrcava, vodio preko sjeverozapadnih dijelova Jugoslavije (Trst — Ljubljana — Celje — Pragersko — Nač Kanjiža — Budimpešta — Miškolc — Borša), ovaj itinerer nije se mogao iskoristiti.⁴⁾ I pored velikog opterećenja pruge preko Brenera, korpus je transportiran obilaznim putem: Verona, Brenner, Salzburg, Beč, Bratislava, Budimpešta, Miškolc, Borša.

II

Još CSIR nije dospio do zone prikupljanja u Moldaviji, a već se ubrzavao ritam njemačkih operacija u SSSR. Početkom jula one su postigle prve pobjede protiv Crvene armije kod Bjalistoka i Minska. Krajem jula nazirale su se nove velike pobjede kod Smolenska i Umana.

Musolini je bio ponesen uvjerenjem da se na istočnom frontu otvaraju perspektive za najveću pobjedu drugog svjetskog rata. Stoga je 14 jula naredio da se formira još jedan armijski korpus za SSSR, čime bi umjesto samo CSIR-a u SSSR-u bila jedna armija od dva korpusa.

Nekako u to vrijeme iz Jugoslavije su stigle prve uznemirujuće vijesti o

⁴⁾ Krajem maja predviđeno je da se ekspedicioni korpus prikupi na prostoru između Ljubljane i Zagreba (U. Gavallero, *Comando Supremo*, str. 103). U tom slučaju korpus bi bio jedino ovim itinererom prebačen na istok.

političkom stanju u rasparčanoj i okupiranoj zemlji i iznenadnom ustanku.

Poslije priprema za oružanu borbu protiv okupatora, otpočetih u aprilu 1941. godine, 4. jula CK KPJ donio je odluku da odmah otpočne opći narodni ustanak i da ranije organizirane oružane grupe, sada kao partizanski odredi, napadaju neprijatelja i uništavaju sve što mu može koristiti. U proglasu CK KPJ od 12. jula 1941. pozivaju se narodi Jugoslavije na oružanu borbu. Pokrećući borbu za oslobođenje vlastite zemlje, CK KPJ se solidarisao i sa borbom socijalističke zemlje — SSSR-a i, vršeći svoju internacionalističku dužnost, prihvatio poziv iz Moskve upućen narodima Jugoslavije na dan njemačkog napada na SSSR: »Neophodno je potrebno poduzeti sve mjere da bi se poduprla i olakšala borba sovjetskog naroda«⁵⁾. U dvanaestojulskom proglasu, uporedo sa ciljevima oslobodilačke borbe CK je istakao i podršku borbi naroda SSSR: »Uništavajte sve — sve što koristi fašističkim osvajačima. Ne dozvolimo da naše željeznice prevoze ratni materijal i druga sredstva koja služe fašističkim hordama u njihovoj borbi protiv Sovjetskog Saveza. Stvorimo od naše zemlje opsednutu tvrđavu za fašističke osvajače«⁶⁾

⁵⁾ V. Dedijer, *Josip Broz Tito*. Prilozi za biografiju, str. 274. I kasnije, Tito je u referatu na Petom kongresu KPJ o tome kazao da je ustanak »imao za cilj, pored borbe za vlastito oslobođenje i pomoć herojskoj borbi naroda Sovjetskog Saveza, koji je u to vrijeme potpuno sam primio sav teret borbe na svoja leđa«. (*Peti kongres KPJ*, Stenografske bilješke) — »Moramo da se sa ponosom toga sjećamo da se osjećamo da smo u to vrijeme... digli ne samo svoj glas nego i puške i najrazličitije primitivno oružje, da se borimo na život i smrt, da doprinesemo svojoj udio i da pomognemo Sovjetskom Savezu, koji se onda, kad su njemačke trupe bile pod Moskvom, rvaao uz tešku muku da mu pomognemo iskreno pa makar i svi izgинуli« (Tito u Stolicama 26. septembra 1949). Josip Broz Tito, *Govori i članci*, knj. IV, str. 292—293. »Naročito su radnička klasa i komunistička partija Jugoslavije bili svjesni da u odlučujućem trenutku treba oružanim ustankom podržati prvu zemlju socijalizma...« (*Seđmi kongres Saveza komunista Jugoslavije*, str. 283).

⁶⁾ Josip Broz Tito, *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, str. 12; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom I, knj. 1, str. 19.

Prve vijesti o ustanku na jugoslovenskoj teritoriji, koja je bila pod kontrolom Italije, ostavile su jak utisak u Vrhovnoj komandi i kod Musolinija. Sutradan po izbijanju ustanka u Crnoj Gori, 14. jula, nemajući još jasnu sliku o razmjeru ustanka, načelnik Vrhovne komande je intervenirao, odlučivši da iz NDH uputi ka Crnoj Gori jednu diviziju. Slijedećih dana, kada su nove vijesti dopunile sliku stvarnog razmjera ustanka, Vrhovna komanda naređuje da se divizije 9. armije — »Taro«, »Pusterija«, »Kačatori dele Alpi« »Venecija« i »Pulje« — iz Albanije i Kosmeta upute u Crnu Goru radi ugušenja ustanka. »Nije samo problem u tome što situacija nije mirna. Problem je da se odmah i potpuno tome (ustanku — primj. V. K.) učini kraj«, zapisuje Kavalero u svoj dnevnik 15. jula⁷⁾. On je tada pretpostavljao da će intervencija ovih snaga biti dovoljna da se u Crnoj Gori uguši ustanak i uspostavi mir.

Međutim, u Rimu se osjećalo da predstoji ustanak i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Lako se dala naslutiti veza između ustanka u Crnoj Gori očekivanog u NDH. Nametale su se kao neodložne hitne mjere za sprečavanje izbijanja ustanka i u tim krajevima. U Musolinijevoj direktivi načelniku Vrhovne komande od 24. jula o tome piše:

»Fluidnost situacije u Hrvatskoj (misli se na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, tj. NDH — primj. V. K.) nameće najveću budnost. Potrebno je ne manje od deset divizija, od kojih barem dvije oklopne i dvije motorizovane, da bi se moglo udovoljiti svim potrebama na sektoru koji se uglavnom prostire od Save do Kotora.«⁸⁾

Još istog mjeseca zahvatio je ustanak velike oblasti u Jugoslaviji: pored Crne Gore, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i druge. Mada je jačinom i razmjerom iznenadio i zabrinuo,

u Rimu se vjerovalo, u prvoj polovici avgusta, da će poduzete vojne mjere i politički potezi na tlu rasparčane Jugoslavije (jače angažiranje kvislinga, pokušaj razbijanja ustanka, proširenje područja okupacije itd.) biti dovoljni da se ustanak uguši u dohledno vrijeme.

Na širenje ustanka i porast dejstava ustanika Talijani su reagirali upućivanjem delova 9. armije iz Albanije u Jugoslaviju, što je dovelo do obustavljanja povlačenja njihovih divizija sa Balkana u Italiju. Kako ni ove mjere nisu dovele do željenog cilja, u avgustu je pripremljen plan za proširenje talijanske okupacije na šire oblasti Bosne, Hercegovine i Hrvatske, što je izazvalo nove teškoće. »Umjesto da se povučemo unutar svojih granica, bili smo primorani da proširimo svoju teritorijalnu okupaciju«, kaže Zanusi⁹⁾. Ubrzo se vidjelo da razvlačenje snaga 2. armije, koja je krajem septembra imala devet divizija, nije bilo u skladu sa progresivnim i za njih opasnim širenjem ustanka.

Kavalero je u to vrijeme uočio da se proširuje nesrazmjer između postavljenih zahtjeva vojsci i njenih objektivnih mogućnosti. Materijalne teškoće koje su sve više pritiskale italijanske oružane snage teško su padale u vrijeme kad su rasle potrebe na Istoku i kad je znatan dio dragocjenih sredstava i žive sile bio vezan u Jugoslaviji, a nužda da se u Jugoslaviju pošalju nove snage sve očiglednija.

U Vrhovnoj komandi se konstatovalo da se 2. i 9. armiji (glavnina snaga ove posljednje više nije bila u Albaniji nego u Jugoslaviji), sada ne može oduzeti ništa za formiranje novog korpusa, namijenjenog za istočni front. Štaviše, krajem septembra postavljen je zahtjev da se radi razbuktalog ustanka u Jugoslaviji, 2. armiji hitno upute pojačanja iz Italije.¹⁰⁾

⁷⁾ G. Zanussi, *Guerra e catastrofe d'Italia*, knj. I, str. 211.

⁸⁾ U. Cavallero, *Comando Supremo*, str. 116 i 117.

⁹⁾ Hitler e Mussolini. Lettere e documenti, izdanje Rizzoli, Milano, str. 113.

¹⁰⁾ Početkom oktobra prvi put je vraćena u Jugoslaviju jedna divizija za pojačanje 2. armije (radilo se o vrlo jakoj 2. brznoj diviziji »Emanuele Filiberto Testa di Ferro«).

Poslije razgovora Kavalera s Kajtelom, krajem avgusta, više se ništa nije govorilo o upućivanju novog korpusa na istočni front, pa je izgledalo da je ideja o tome konačno napuštena¹¹⁾. Tako je Vrhovna komanda prećutno prelazila preko jedne nestvarne direktive, računajući da će je vrijeme učiniti bespredmetnom.

Musolinija je očigledno i dalje tištalo to što su se u pohodu protiv SSSR-a znatno više od Italije angažirali manji osovinski partneri.¹²⁾ Slovačka je uputla u junu brigadu i već sredinom septembra imala je jednu diviziju.¹³⁾ Rumuni su odmah uputili dvije armije — 3. i 4.¹⁴⁾ Mađari su najprije poslali jedan korpus, a pripremali su i armiju¹⁵⁾. Frankova Španija poslala je u junu jednu diviziju (»Plava legija«). Da bi prilog fašističke Italije bio veći od drugih, manjih partnera, Mussolini je u oktobru namjeravao da na proleće uputi dvadeset divizija, računajući da će tako u pobjedi nad SSSR-om glas Italije imati veću vrijednost.¹⁶⁾ Nijemci su bili obaviješteni da Mussolini namjerava pripremiti ovoliki broj divizija, smatrajući »da bi time kompenzirao njemačke snage angažirane u Sredozemlju«¹⁷⁾.

III

Iz izvještaja koje je primio iz Jugoslavije, Kavalero je u oktobru stekao utisak da mjere za ugušenje ustanaka u Jugoslaviji, posebno na području pod talijanskom okupacijom, nisu ispunile očekivanje: ni okupacija Druge i Treće zone u NDH, ni svestrana materijalna pomoć kvislinzima, niti sporazumi sa predstavnicima buržoazije. Osim toga, potvrđeno je da se ustanak

¹¹⁾ Giovanni Messe, *La guerra al fronte russo*, str. 28.

¹²⁾ Galeazzo Ciano, *Diario*, knj. II, str. 74.

¹³⁾ *Od Tatier po Kavkaz* (izd. slovačkog Ministarstva narodne odbrane 1943), str. 30 i 68.

¹⁴⁾ *Die höheren Dienststellen der deutschen Wehrmacht 1933—1945*, str. 98—99.

¹⁵⁾ Isto, str. 102.

¹⁶⁾ G. Ciano, *Diario*, knj. II, str. 71.

¹⁷⁾ Enno von Rintelen, *Mussolini als Bundesgenosse*, str. 150.

u Jugoslaviji razvija pod jedinstvenim rukovodstvom KPJ. O tome su jasno govorili izvještaji komandanta 2. i 9. armije, guvernera Dalmacije, visokog komesara za Ljubljansku provinciju, organa SIM-a¹⁸⁾, talijanske vojne delegacije u Zagrebu, kao i funkcionera NDH¹⁹⁾.

Suočen sa zahtjevom da se Italija više angažira u SSSR-u baš u vrijeme kad se nije raspolagalo dovoljnim snagama za takav poduhvat, a rat u Jugoslaviji otvarao je pesimistične perspektive, Kavalero u memorandumu od 22. oktobra upozorava Musolinija:

»Upućivanje novih jedinica na Istočni front zavisi:

— od ispunjenja programa za jačanje vojske, predviđenog za proljeće 1942;

— od smirene situacije kako na Balkanu tako i na zapadnoj granici.

Uzevši ovu posljednju pretpostav-

za iz temelja, može se reći da je Italija u ovom trenutku sposobna za upućivanje šest divizija na istočni front.

Ova ozbiljna obrazloženja ukazivala su da je za Vrhovnu komandu definitivno otklonjena mogućnost povlačenja velikih talijanskih jedinica sa Balkana za račun centralne rezerve, odnosno drugih frontova i da, štaviše, nije isključeno upućivanje novih snaga na Balkan.

Kavalerova argumentacija nije ostala bez posljedica. Mada su Musolinijeve želje ostale još izvan realnih mogućnosti, otada je šest divizija koje je

¹⁸⁾ Servizio Informazion Militare (skraćeno SIM), talijanska vojna obavještajna služba.

¹⁹⁾ Karakterističan je izvještaj domobranskog generala Lukića od 14. oktobra, upućen Ministarstvu domobranstva: »Komunisti su beskompromisni i ne priznaju nikakvih sporazuma s Talijanima. U mjesecu rujnu talijanske vojne vlasti ne mogu se više nesmetano kretati kao što su to mogle u mjesecu kolovozu, jer komunisti — koji su preuzeli maha — ne priznaju prijašnje sporazume (ovdje Lukić mješa talijansko-četničke sporazume — primj. V.K.)... Akcije pobunjenika povećale su se i mnogobrojnije su. Ni jedan korak iz garnizona ne smije se vršiti bez osiguranja« (tom. V, knj. I, str. 408, 409, 411).

²⁰⁾ G. Messe, *La guerra al fronte russo*, str. 174.

Cavalero obećao kao maksimalan napor, prihvaćeno kao bezuvjetan prilog stvaranju talijanske armije (kasnije nazvana 8. armija) koja će se boriti u SSSR-u. Time je Musolini definitivno napustio svoj plan o upućivanju mnogobrojnih divizija u SSSR.

U toku dva posljednja mjeseca 1941. godine pogoršavala se situacija u Africi i Jugoslaviji. U Egiptu, Britanci su otpočeli ofanzivu, prešli u Libiju i zauzeli cijelu Kirenaiku. U Jugoslaviji, partizani su sve više otežavali saobraćaj komunikacijama i napadali posade u mjestima, razarali željezničke pruge, ceste i industrijska postrojenja, a u gradovima su učestali atentati i sabotaže²¹⁾. Vrhovni štab NOPOJ stalno je upućivao precizne direktive rukovodstvom partizanskih jedinica u cijeloj zemlji, za jačanje ustanka, međusobno povezivanje ustaničkih snaga i prenošenje ustanka na područja koja do tada još nisu bila njime zahvaćena²²⁾.

Talijanski izvještaji o akcijama partizana, pojedinačni i sumarni, nosili su veoma ozbiljan ton. Krajem godine, u Rimu je bilo jasno da situacija u Ju-

²¹⁾ Talijani su na okupiranom području Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i Slovenije krajem novembra i u decembru pretrpjeli niz udara. Partizani su krajem novembra napali posadu u Donjem Vakufu i jednu kolonu kod Kupresa. Početkom decembra odbacili su ojačani bataljon iz Kupresa, nanijevši mu osjetne gubitke. Uskoro zatim napadnuta je motorizovana kolona na putu između Livna i Kupresa. U Hercegovini, u drugoj polovici decembra vodene su borbe s jakim talijanskim snagama u rejonu Bileće i Trebinja. U Hrvatskoj, početkom decembra partizani Korduna odbili su veliki napad Talijana na slobodnu teritoriju; u Lici su krajem novembra izveli niz napada na manje grupe talijanskih vojnika i porušili saobraćajne komunikacije, a krajem decembra blokirali jaki talijanski garnizon u Korenici i potukli jednu snažnu kolonu upućenu za njenu deblokadu. U Hrvatskom primorju, krajem decembra napadnuta je talijanska posada u Breži, U Dalmaciji, izvršeni su brojni atentati u gradovima i napadi na patrole. U Crnoj Gori, početkom decembra izvršen je veliki napad na Pijevlja, blokirane su posade u Crkvicama, Grahovu i uskoro zatim u Nikšiću. U Sandžaku, napadane su posade i vodene borbe s talijanskim jedinicama. U Sloveniji su oživjele borbe, dok su u Ljubljani, pored ostalih akcija, vršeni atentati i sabotaže. Diverzije na prugama i cestama vršene su posvuda (*Ostobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knj. I, str. 130—32, 135—36, 149, 151—54, 237).

²²⁾ *Zbornik*, tom II, knj. 2, str. 34—37, 41, 60, 154; *Zbornik*, tom I, str. 242.

goslaviji zahtijeva da se upućivanjem novih jedinica učine novi napori za ugušenje, »jer će na proljeće, kada šume olistaju, izbiti baš prava revolucija«²³⁾. Ovu procjenu konačno je prihvatio i Musolini, pa je 29. decembra pisao Hitleru da je na Balkanu potrebno uništiti svako jezgro pobune. »U protivnom slučaju izvrgavamo se teškoj opasnosti da u 1942. godini imamo nastavak balkanskog rata«²⁴⁾. Istog mjeseca, upućene su u Jugoslaviju divizija »Peruđa« i dva puka crnih košulja iz divizija »Superga« i »Koserija«, a za to se pripremala i alpinska divizija »Taurinense«.

Analize koje su u to vrijeme vršene u Vrhovnoj komandi pokazale su da potrebe triju ratišta: u Africi, Jugoslaviji i SSSR još uvijek premašuju mogućnosti talijanske vojske. Italija je tada imala svega 71 diviziju, a i one nisu bile sve potpune i efikasne. Ne računajući snage koje su se nalazile u Italiji za odbranu zemlje, u Albaniji i Grčkoj, daleko najviše snaga nalazilo se u Jugoslaviji — 18 i po divizija, mada nejednake borbene vrijednosti. To je bilo 2—3 puta više nego u Africi gdje je bilo osam divizija i šest puta više nego u SSSR-u gdje su bile tri divizije u isto vrijeme. Po koncepcijama Vrhovne komande jedino je rat u Africi imao opravdan operativno-strategijski cilj, sračunat na borbu protiv Velike Britanije i u Sredozemlju. Rat u Jugoslaviji, težak i nesagledan, proistekao je iz oslobodilačkih težnji naroda protiv okupatora i nije se dao izbjeći. Učešće u ratu protiv SSSR izazvano je bez nužde i koristi.

Zbog krupnih teškoća, koje su iskršavale u sve oštrijoj formi, Kavalero je Musoliniju ukazivao na realno stanje oružanih snaga da bi ga naveo da donosi odluke u skladu sa stvarnim mogućnostima. U dokumentu od 6. januara 1942. godine on mu je iscrpno izlo-

²³⁾ G. Ciano, *Diario*, knj. II, str. 100.

²⁴⁾ *Hetler e Mussolini. Lettere e documenti*, str. 96.

žio to stanje »s obzirom na postojeću situaciju«. U dokumentu pored ostalog stoji:

»1. Iz procjene vojno-političke situacije i njenog predviđenog razvoja proizilazi da moramo:

c) Obezbijediti integritet naše okupacije na Balkanu i ugušiti ustanak u Hrvatskoj (misli NDH — primj. V. K.) i Crnoj Gori;

e) Snabdijevati naš ekspedicioni korpus u Rusiji (ogroman je broj ljudi i sredstava koji im se šalju) i, koliko je moguće, ojačavati ga dalje velikim jedinicama;

4. ... U suštini po našem prvobitnom planu — o čemu je obaviješten saveznik (Njemačka — primj. V. K.) — predviđeno je bilo da se u Rusiju uputi daljih šest divizija pod pretpostavkom da će 'situacija biti normalna na našoj zapadnoj granici (Francuska) i da će situacija na Balkanu (Slovenija, Hrvatska, Crna Gora, Albanija, Srbija i Grčka) biti stabilizirana'.

Pošto se situacija na Balkanu i Sredozemlju pogoršala, sada se dolazi do zaključka da će se moći u najboljem slučaju, reskirajući pri tome, uputiti u prvo vrijeme na ruski front ne više od tri divizije koje će se uzeti sa zapadne granice i sa poluotoka.«

Mjesec dana kasnije pokazalo se da su i Nijemci promijenili svoj stav o većem učešću Talijana na istočnom frontu. Dok je ranije vjerovala da će se rat na istočnom frontu završiti prije zime 1941. godine ili barem na prelazu 1941/42. godine, njemačka Vrhovna komanda je bila indiferentna na ponude Talijana. No, kad je u decembarskim bitkama na istočnom frontu pred Moskvom i oko Rostova bilo jasno da će na proljeće trebati uložiti nove napore za savladavanje Crvene armije, iskrsla je u najvećoj mjeri potreba za živom silom.²⁵⁾ Uslijed velikog trošenja oružanih snaga, Njemačka više nije mogla zanemarivati talijanske ponude. Musolinijeva ponuda Hitleru, učinjena 3. decembra, da pored

CSIR-a, pripremi jedan alpski korpus i jedan korpus pješadije, sada je odgovarala njemačkim operativnim planovima i pozdravljena je kao dobrodošla.

Nakon prvih uspjeha u sjevernoj Africi, postignutih prodorom njemačko-talijanskih snaga kroz Kirenaiku u periodu januar-februar, izgledalo je da će se Vrhovna komanda u većoj mjeri posvetiti uspješnom rješavanju problema oko formiranja 8. armije. Međutim, dok su pripreme bile u toku, ona je obaviještena da se, u operacijama koje su pretežno vodile njemačke, ustaške i domobranske snage u istočnoj Bosni i januaru i februaru (druga neprijateljska ofanziva) nije uspjelo uništiti glavne partizanske snage. Štaviše, partizani su se odavde prebacivali u oblast tromeđe Bosne, Hercegovine i Crne Gore, koja je bila pod kontrolom talijanskih snaga, gdje su povezali i proširili postojeće slobodne teritorije i razvili jaku vojnu i političku aktivnost. I u drugim predjelima pod okupacijom Talijana, u Crnoj Gori, zapadnoj Bosni, Hrvatskoj, Sloveniji itd., po učestalosti i intenzitetu napadi partizana su znatno ojačali i zahvatili šira područja.²⁶⁾

Snažan talas oslobodilačkog rata u Jugoslaviji neodložno je nametnuo talijanskoj Vrhovnoj komandi nove zahtjeve, upravo u vrijeme kad je oskudica u potpuno opremljenim velikim jedinicama za formiranje 8 armije bila velika. To teško stanje, pooštreno početkom marta, uočio je i talijanski ministar vanjskih poslova: »... Postoji jedno pitanje... nedostatak vojnih snaga. Imamo (u Albaniji — primj. V. K.) jedva četiri divizije sa po dva puka; svaki puk od po dva bataljona, nešto malo karabinjera i nijedan tenk. To su snage koje u naše ime štite Albaniju... Ne smijemo zaboraviti da je čitav Balkan u plamenu... Očigledno je da moramo, prije nego što uputimo

²⁵⁾ Helmuth Greiner, *Die oberste Wehrmachtführung 1939—1943*, str. 395.

²⁶⁾ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knj. I, str. 185, 217, 237—40, 249.

nove snage u Rusiju osigurati ono što imamo.«²⁷⁾

Pokušalo se najprije reagirati snagama koje su već bile na Balkanu. Od nekih alpinskih jedinica u Crnoj Gori formirana je nova divizija »Alpi Graje«, a iz Albanije, iz sastava 9. armije, upućena je divizija »Ferara«. Kako ove mjere nisu bile dovoljne za ciljeve kojima su namijenjene, u martu su upućene u Jugoslaviju još divizije »Emilija« i »Murde«, dvije od tri posljednje okupacione divizije kojima je raspolagala centralna rezerva. Time se broj talijanskih divizija u Jugoslaviji popeo od 18,5 na 23,²⁸⁾ dok je u Africi i SSSR njihov broj ostao nepromijenjen. To jest, u Jugoslaviji ih je bilo skoro tri puta više nego u Africi,²⁹⁾ a osam puta više nego u SSSR-u³⁰⁾. Rat u Jugoslaviji vezao je snage kolike Italija tada ni na kome drugom ratištu i okupiranoj teritoriji nije ni približno imala.

Divizije koje su u većoj ili manjoj mjeri dolazile u obzir za formiranje 8. armije bile su nepotpune i slabo opremljene, a predviđeni program pojačanja kopnenih snaga nije se ispunjavao u predviđenom roku. Uz velike napore, zbog velike oskudice, morale su se prikupljati jedinice odasvud³¹⁾.

²⁷⁾ G. Ciano, *Diario*, knj. II, str. 133.
²⁸⁾ Ovdje nisu uračunati velik broj samostalnih bataljona, granična straža korpusa i druge samostalne jedinice.

²⁹⁾ *Seconda controffensiva italo-tedesca in Africa settentrionale da El Agheila a El Alamein*, (izd. tal. Ministarstva odbrane) str. 64—65.

³⁰⁾ *Le operazioni del C.S.I.R. e dell'ARMIR dal giugno 1941 all'ottobre 1942*, str. 114—116.

³¹⁾ Za jedinice 8. armije prikupljana su pt i pa oruđa gotovo u svim postojećim armijama, pa ni tada potrebe nisu potpuno zadovoljene. Tako je divizija »Vičenca«, koja je bila namijenjena za zaštitu pozadine 8. armije, dugo bila u SSSR bez artiljerijskog puka, iako je upotrebljavana u borbama i na frontu (G. Messe, isto, str. 243). Kad je i od komandanta II. armijskog korpusa u Sloveniji zatraženo da uputi jednu artiljerijsku grupaciju u Italiju, on je odlučno reagirao kod komandanta 2. armije: »...Već sada ističem da su sadašnje snage koje su mi na raspoloženju jedva dostatne da zadovolje potrebe službe. Svako dalje oduzimanje snaga ne bi moglo da bude bez štete po dobro funkcionisanje same službe... Stoga učtivo molim tu komandu da ima u vidu takvo činjenično stanje, ne samo u ovom slučaju nego i za eventualne buduće potrebe koje bi mogle da iziskuju dalje oduzimanje snaga.« (Arhiva Vojnog historijskog instituta).

S druge strane, nije postojala nikakva mogućnost da se možda povuku potrebne snage iz Jugoslavije, gdje ih je bilo daleko najviše³²⁾. Zbog toga su se naponi Generalštaba kopnene vojske da formira 8. armiju jako odužili. Od prve odluke za njeno formiranje, pa do početka formiranja, prošlo je punih sedam mjeseci³³⁾. A kad se početkom marta fizionomija 8. armije napokon ukazivala, među njenim divizijama nije bilo nijedne koja je povučena iz Jugoslavije od vremena julskog ustanka³⁴⁾.

Konačno, tek u junu 1942. godine, mjesec i po kasnije nego što je predviđeno njemačko-italijanskim sporazumom, a jedanaest mjeseci poslije Musolinijevog naređenja za njegovo formiranje, krenuo je 2. korpus 8. armije za SSSR, dok je alpski korpus bio još u pripremi.

U međuvremenu, u periodu april—jun u jugoistočnoj Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku odvijale su se obimne operacije protiv NOV i POJ (treća neprijateljska ofanziva) u kojima su Talijani angažovali do tada najveće snage protiv partizana u Jugoslaviji. Mada je njihovo trošenje bilo osjetno, u pokušajima da unište naše brigade i odrede, po procjenama Generalštaba kopnene vojske izgledalo je da će rezultati ofanzive biti pozitivni.

Ali, na izmaku juna, u Rim su stigle vijesti iz talijanskog i njemačkog izvora da su proletherske i udarne brigade NOVJ pod komandom Vrhovnog štaba, iz rejona jugozapadno od Foče, prodrle u pravcu zapadne Bosne. Brigade su početkom jula izbile na prugu Sarajevo—Konjic, porušile je i pro-

³²⁾ Znajući koliki se broj talijanskih divizija nalazi u Jugoslaviji, neko vrijeme se u stranim diplomatskim krugovima u Rimu govorilo da će Vrhovna komanda biti prinuđena da uputi veći dio 2. armije na istočni front, što je odmah demantovano kao neosnovano.

³³⁾ Od odluke do formiranja i odlaska CSIR-a trebalo je svega nešto više od mjesec dana.

³⁴⁾ U sastavu CSIR-a bile su divizije: »Pasubio«, »Torino«, 3. brza (»Prinčipe Amedeo Duka d'Aosta«); 2. korpus 8. armije imao je divizije »Ravena«, »Koserija«, »Sforceska«; alpski korpus divizije »Tridentina«, »Julija«, »Kunense« i pozadinska »Vičenca«.

dužile na zapad, uništavajući usputne garnizone jedan za drugim, zauzele niz većih i manjih mjesta, oslobađajući nove teritorije. Prema pravcu i rezultatima prodiranja, izgledalo je da brigade sa sjeveroistoka i sjevera obuhvaćaju raspored 2. armije, dajući snažan impuls dejstvima partizanskih odreda u prostoru koji je zaposjedala 2. armija i izvan njega.

Kavalero se tada nalazio u Africi, gdje su se završavale ofanzivne operacije Romelove armije u zapadnom dijelu Egipta pred El Alamejnom. Upravo, u to vrijeme, u sjevernoj Italiji, ukrcavao se u vagon alpski korpus za SSSR. Ocjenjujući da će potrebe ratišta u Jugoslaviji, gdje se razbuktavao oslobodilački rat, i Africi, gdje je trebalo pothranjivati postignute uspjehe, neodložno zahtijevati nove napore, Kavalero je 20. jula uputio telegram u Rim generalu Malju (Magli) na službi u Vrhovnoj komandi, tražeći da odmah predoči Musoliniju »iako je to s političkog gledišta teško, da je potrebno odgoditi odlazak alpskog armijskog korpusa«³⁵). Istog dana iz Glavne komande talijanske sjeverne Afrike poslao mu je iscrpno obrazloženje o tome traženju:

»U vezi s mojim prethodnim telegramom br. 106, molim da izložite Duče³⁶) sljedeće:

Povećane obaveze koje proizilaze i koje će proizilaziti iz situacije na Balkanu i kampanje u Egiptu i iz sada već bitnih zahtjeva s njemačke strane da budu spremne operacije prema zapadu... mijenjanju iz osnova pretpostavke prema kojima je određen broj naših snaga koje treba poslati u Rusiju. Ustvari:

1. Hrvatska (misli NDH — primj. V. K.) i Slovenija zahtijevaju još znatne snage i uz to postoje određeni zahtjevi Nijemaca za zaštitu ovih teritorija koje interesuju Njemačku za isko-

rišćavanje industrijskih sirovina ove države, a koji se nalaze u predjelima nama povjerenim...«

Navodeći još opasnosti na granici prema Francuskoj i od eventualne intervencije u Tunisu, Kavalero apeluje na potrebu maksimalnog prikupljanja snaga i zaključuje:

»U vezi s tim smatram za dužnost da predočim Duče^u da je, ne utičući na konačnu odluku, potrebno brižljivo proučiti odlaganje odlaska alpskog armijskog korpusa«.

Pokušaj Kavalera da se zadrži alpski korpus došao je odviše kasno: on se već šest dana ukrcavao, a saobraćaj na njegovom itinereru kroz četiri države bio je podešen za prolaz mnogobrojnih vagona sa trupama za istočni front. Tako je i ovaj posljednji korpus 8. armije krenuo za SSSR.

IV

Dok su se dva korpusa 8. armije još formirali, iskrslalo je pitanje njihovog transportovanja iz Italije do južnog fronta u SSSR. Sada je problem bio mnogo složeniji nego prije, kada se prevezio CSIR. Trebalo je organizirati transporte od preko pet stotina vozova u jednom pravcu, sa više od 160 000 vojnika i oficira sa odgovarajućom opremom. Pruga preko Brenera, velika magistrala dvostrukog kolosjeka koja spaja Njemačku i Italiju, bila je opterećena transportima materijala upućenog preko Italije za snabdijevanje njemačke armije u Marmariki. Ipak, ona je i dalje ostala glavna magistrala za transport 8. armije. Radi opterećenosti pruga koje iz Njemačke gravitiraju ka Ukrajini, pruga kroz Jugoslaviju na relaciji Postojna — Ljubljana — Zidani Most — Pragersko, imala je poseban značaj; pored toga što je znatno skraćivala put na istok, omogućavala je rasterećenje važnih pruga kroz Austriju i južnu Njemačku.

Organizacija transporta za SSSR vršila se u skladu sa planovima njemačke Vrhovne komande. Iz navede-

³⁵) U. Cavallero, *Comando Supremo*, str. 292.

³⁶) Duče (Duce), talijanski: vođa; naziv za Musolinija.

nih razloga predviđeno je i korišćenje pruga kroz Sloveniju. Ali stanje na tim prugama nije zadovoljavalo. Zbog stalnih napada partizanskih jedinica u ovom periodu rata, jugoslovenske željezničke linije u cjelini bile su manje upotrebljive nego neposredno poslije aprilskog rata 1941. godine. Zato su Talijani pojačavali zaštitu pruga, povećavajući broj vojnika angažiranih za pratnju vozova, poduzimanjem fortifikacijskih uređaja duž pruga i sistemom odbrane. I pored toga, ugrožavanja pruga bila su u stalnom porastu.

Kako se Generalštab kopnene vojske nije mogao odreći korišćenja pruge kroz Sloveniju za prolazak dijelova 8. armije, po specijalnom kuriru 19. maja poslao je naređenje komandi 2. armije:

»Za Transporte nekih komandi i jedinica određenih za Rusiju predviđena je upotreba željezničkog itinerera Ljubljana — Grac — Beč — Tropava — Jegerndorf sa dva ešelona. Početak pokreta prvog ešelona biće 1. juna, drugog 25. jula... Poziva se komanda armije da preduzme sve da bi mogla u pogodnom času pojačati službu osiguranja željezničke pruge za dio koji je u njenoj nadležnosti.«³⁷⁾

Dio pruge na koji se odnosila ta naredba (Postojna — Ljubljana — Zalog) bio je dug oko 67 km. Već do tada je na svakih 40 m bio po jedan talijanski vojnik za njenu neposrednu zaštitu, a otada ih je trebalo još više. Zato je bilo neophodno da se u Sloveniju pošalju nove jedinice, jer je, kako je komandant talijanskih snaga u Sloveniji (11. armijski korpus), general Roboti (Robotti) kazao, do sada »uslijed nedostatka snaga inicijativa u operacijama bila prepuštena partizanim«³⁸⁾.

Komanda 11. armijskog korpusa je izvjesno vrijeme uočavala nagli priliv novih boraca u partizanske jedinice i osjećala intenzivan rad Glavnog štaba

Slovenije na reorganizaciji partizanskih jedinica, što se ispoljavalo u prvoj polovici 1942. godine formiranjem novih odreda i grupa odreda i direktivama Glavnog štaba, da se partizanska dejstva odvijaju »krajnom ofanzivnošću«³⁹⁾. Pred očekivanim pojačanim napadima partizana, upoznat sa traženjem Generalštaba o obezbjeđenju pruge Postojna — Ljubljana — Zalog, Roboti je upozorio komandanta 2. armije generala Roatu (Roatta) na opasnosti kojima će se izložiti transport za SSSR. Roata je dijelio mišljenje svog potčinjenog. Devet dana po primitku naređenja o zaštiti transporta kroz Sloveniju, on je obavijestio Generalštab:

»Ukazujem na potrebu da se radi popune mjera za obezbjeđenje transporta, željeznički pokreti vrše samo po danu. Potrebno je obavijestiti trupe koje se transportiraju da budu spremne za neposredno dejstvo.«⁴⁰⁾

Generalštab je protumačio opomenu Roate tako da postojeće snage 11. armijskog korpusa nisu u stanju ovladati situacijom. Kako je opći položaj 2. armije bio slab da bi neposredno i efikasno intervenirala samo vlastitim snagama, Vrhovna komanda je u prvoj polovici juna poslala iz Italije u Sloveniju diviziju »Mačerata«. To je treća i posljednja okupaciona divizija iz centralne rezerve kojom je u martu još raspolagala Vrhovna komanda. Istog mjeseca stići će iz 6. armijskog korpusa divizija »Kačatori dele Alpi«, te će 11. armijski korpus u Sloveniji imati četiri divizije, uz ostale manje samostalne jedinice, tj. 71 000 vojnika i oficira. Za potrebe rata u Jugoslaviji upućen je veći broj samostalnih bataljona, koji su nosili karakterističan naziv »jedinice za pojačanje«.

Sada je Generalštab odlučno postavio zahtjev da se obezbjeđe transporti preko Slovenije i u Sloveniji »što prije ponovo uspostavi a zatim održi

³⁷⁾ Arhiva Vojnog istorijskog instituta.

³⁸⁾ Arhiva Vojnog istorijskog instituta. U to vrijeme u Sloveniji pod talijanskom okupacijom bilo je nešto više od 47 000 vojnika i oficira.

³⁹⁾ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knj. I, str. 256—57.

⁴⁰⁾ Arhiva Vojnog istorijskog instituta.

red«. Roata je 8. juna prenio ovo naređenje komandantu 11. armijskog korpusa, naglasivši mu da »funkcioniranje željezničke pruge Postojna — Ljubljana — Zalog treba da bude obezbijeđeno po svaku cijenu (podvučeno u originalu — primj. V. K.) iz poznatih razloga.«⁴¹⁾

Prvi voz za istočni front slovenačkim itinirerom pošao je 3. juna. Transporti su se produžili do 24. juna, prosječno po tri dnevno. Za to vrijeme, 11. korpus je uz najveće napore obezbjeđivao prugu⁴²⁾. Ali, i pored preduzetih mjera, slovenačke partizanske jedinice u junu i julu produžile su sa napadima na prugu⁴³⁾. Komande i štabovi, u to vrijeme, stalno su usmjevali dejstva partizanskih jedinica na jačanje udara po prugama⁴⁴⁾. Obaviješten da kroz Sloveniju prolaze talijanski vozovi za istočni front, Glavni štab Slovenije je stavio u zadatak štabovima grupa odreda:

»a) Osnovni zadatak saveznika Crvene armije Sovjetskog Saveza u pozadini neprijatelja, a prema tome i slovenačkih partizana, jeste izvršavanje takvih borbenih zadataka koji neposredno koriste Crvenoj armiji: sprečavanje dovoženja vojske i materijala fašističkih imperijalista na ruski front, uništavanje vojske i materijala koji predstavljaju imperijalističke rezerve za njihov Istočni front. Iz toga proizilazi gore pomenuti osnovni strateški zadatak (rušenje tršćanske pruge) i naši osnovni taktički zadaci i rušenje pruga, napadi na transporte, uništavanje neprijateljske žive sile. Prema tome je odbrana oslobođene teritorije, uprkos ogromnom značaju tog zadatka, ipak zadatak drugog reda.«⁴⁵⁾

⁴¹⁾ »Zbornik«, tom IV, str. 433.

⁴²⁾ Pored ostalog, Talijani su izdali naređenje da se pred svim radovima dađe prednost sječenju šume duž pruge Postojna — Ljubljana. Razmatrana je mogućnost raseljavanja nekih sela na ovoj pruzi, kao i zemljišnog pojasa u dužini od 43 km sa svake strane pruge.

⁴³⁾ Zbornik, tom IV, knj. 3, str. 31, 33, 45—46, 66, 72 i 81.

⁴⁴⁾ Zbornik, tom IV, knj. 3, str. 21, 58, 92, 159 i 194.

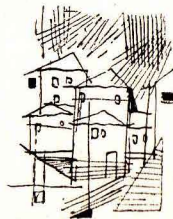
⁴⁵⁾ Zbornik, tom IV, knj. 3, str. 93.

Ne znamo do koje je mjere Generalštab kopnene vojske planirao da se koristi prolaz kroz Sloveniju. Ali, možemo pretpostaviti da bi, u slučaju neugrožavanja i normalnog odvijanja saobraćaja, ova linija bila znatno više korišćena⁴⁶⁾. To bi svakako doprinijelo da se transportiranje 8. armije, koje je trajalo preko tri mjeseca, skрати u odgovarajućoj mjeri.

Za vrijeme dok su ešeloni 8. armije bili na putu za SSSR, u stepi istočne Ukrajine otpočela je njemačka ljetnja ofanziva u pravcu Staljingrada i Kavkaza. Zbog zakašnjelog dolaska na front, 8. armiji je izmakla prilika da u početku ofanzive postigne vidnije rezultate i tako opravda svrhu svog dolaska na front u SSSR. Ona je tek krajem jula pristizala na Don da bi oslobodila njemačke jedinice za odlazak prema Staljingradu⁴⁷⁾. Poslije jednogodišnjih pokušaja da se formira i uputi na front, što je oslobodilački rat naroda Jugoslavije znatno otežao i usporio, 8. armija je vodila samo manje borbe u avgustu i na Donu ostala pet mjeseci, sve do decembarske bitke, kad su od nje ostali samo mali razbijeni dijelovi.

⁴⁶⁾ Prema raspoloživoj arhivi može se utvrditi da je kroz Sloveniju prošlo oko 70 vozova koji su prevozili trupe i opremu 8. armije, što znači otprilike sedmi dio cjelokupnog transporta armije. Ovo se odnosi samo na prvi ešelon koji spominje citirano naređenje Generalštaba. Do sada nije moglo biti utvrđeno da li je predviđeni drugi ešelon prošao Slovenijom.

⁴⁷⁾ Hans Doerr, *Der Feldzug nach Stalingrad*, str. 56.

РАТНА ТЕХНИКА И МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

У данашњим условима, кад су општа научна и техничка достигнућа у највишем степену не само подвргнута већ и инспирисана војним потребама и захтевима, војни чиниоци у знатно већој мери него у ранијој историји утичу на читав друштвени и политички живот савременог света. С обзиром на оштра противречја блоковски поларисаних сила, ти чиниоци данас до те мере прожимају међународне односе да на плану светских збивања приједно играју улогу одлучујуће покретачке снаге.

Разуме се, утицај војних фактора на светска збивања јесте и може да буде различит, зависно од тога каквој политици служи војна сила. Али кад је реч о војним чиниоцима на које се данас ослања блоковска политика бременита опасностима општег нуклеарног рата — што и представља предмет наше теме — очигледно је да се њихово дејство испољава само у негативном и веома опасном виду — у виду сталног компликовања међународних односа, заоштравања постојећих и рађања нових међународних проблема који као мора притискују савремено човечанство.

Као и остали војни чиниоци у служби политике блоковске искључивости, у том смислу делује и ратна техника која представља један од одлучујућих фактора војне моћи. Њено негативно дејство на међународне односе испољава се поред осталог и на тај начин што под утицајем трке у наоружању вртоглаве квантитативне и квалитативне промене стално теже нарушавању равнотеже војних снага блокова. Истина, због паритетних могућности главних блоковских сила, трка у наоружању не доводи до битног поремећаја равнотеже снага посматране као збир компонената апсолутне и релативне вредности. Међутим, квантитативне и квалитативне промене у ратној техници стално померају материјалну основу равнотеже војних снага блокова. А таква померања, карактеристична за читав послератни период, у најнегативнијем виду непосредно утичу на ставове блоковских сила по свим основним међународним проблемима.

Политички ставови засновани на нуклеарној подлози

Међу најактуелније императиве савременог света свакако спада проблем ограничења и забране нуклеарног оружја. На линији његовог решавања за последњих петнаестак година било је веома много предлога, али се, упркос снажног притиска светског јавног мњења, проблем није помакао за почетне тачке, односно уколико се и помакао то кретање је ишло у правцу хорсокака. Узроци тога су, наравно, многоструки. Међутим, гледано с војног аспекта, у основи читавог проблема лежала је и још увек лежи различита материјална база равнотеже војних снага блокова која је утицала на формирање опречних ставова и предлога кроз које се манифестовала тежња да се постојећа равнотежа наруши у своју корист.

Као што је познато, у првом послератном периоду, кад су САД имале атомски монопол, блоковска равнотежа војних снага почивала је на квалитативно различитим елементима ратне технике: с једне стране је било нуклеарно наоружање и релативно слабије снаге опремљене конвенционалним оружјем, а са друге, изразито надмоћне копнене снаге наоружане тзв. класичним оружјем. На бази опште констатације међународних односа, та околност је управо и условила различите ставове блоковских сила по питању ограничења и забране нуклеарног оружја. Наиме, гледајући у нуклеарној компетенти оружане силе протутежу јаким конвенционалним снагама источног блока, западни блок је у том периоду инсистирао на предлозима који су се у суштини сводили на очување властитог атомског монопола, односно на онемогућавање производње нуклеарног оружја и спровођења било каквог програма развоја атомске енергије у СССР.¹⁾ Истовремено су западне силе биле за што радикалније смањивање конвенционалних оружаных снага, дакле за смањивање оне компоненте оружане силе у којој је супротна страна имала изразите предности. Са своје стране источни блок је у својим предлозима инсистирао на забрани производње и уништењу свих постојећих залиха нуклеарног оружја — дакле оружја којег он тада није имао — а из разумљивих разлога није у томе периоду могао прихватити западне предлоге у погледу смањивања копнених снага и класичног наоружања.

Но, проблем се тиме не исцрпљује. Његову целовитост потпуније осветљавају последице које је различита материјална база војне моћи блокова у том периоду имала на међународне односе на ширем плану. Наиме, на бази постојеће констелације тих односа, непосредна последица појаве нуклеарног фактора на једној страни биле су тезе превентивног, па чак и општег нуклеарног рата, потхрањиване тежњама најреакционарнијих снага на Западу да се искористи властита предност у ратној техници и поведе крсташки рат против комунизма. Њихов непосредан резултат било је рапидно погоршавање међународних односа и појачана трка у наоружању коју су, с једне стране, карактерисала настојања да се нуклеарна предност задржи и повећа, а са друге, да се та предност ликвидира што бржим успостављањем нуклеарне равнотеже.

Квалитативан скок којим је обележено ново померање у материјалној бази равнотеже војних снага блокова означиле су нуклеарне експерименталне експлозије на Истоку од 1949. године навамо. По неумољивој логици ланчане реакције, новостворено стање брзо се одразило на међународне односе у целини, између осталог и на ставове великих сила по питањима разоружања. У овој ситуацији западни блок више није инсистирао на предлозима који су имали за циљ очување атомског монопола из простог разлога што га више није ни имао. Остајући и даље при предлозима о забрани нуклеарног оружја, источни блок сада — очигледно под утицајем створене нуклеарне компензације класичној компоненти војне моћи — истиче своју спремност на такав аранжман којим би смањење конвенционалне компоненте војне силе могло да претходи забрани нуклеарног наоружања. Но, кад је изгледало да су померањима у материјалној основи оружане силе у правцу изравнања (равнотеже) у њеној главној компоненти, нуклеарном

¹⁾ У том смислу нарочито је карактеристичан предлог о коришћењу нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе који је на првој седници Комисије за атомску енергију, јула 1946, поднео амерички делегат Барух (Барухов план). Према том предлогу, елиминисању нуклеарног оружја (којим су тада располагале само САД) из наоружања приступило би се тек по образовању међународног тела с правом својине над свим изворима сировина и правом управљања технолошким поступцима, односно правом контроле над читавом производњом опасном по рат.

наоружању, створени становити предуслови за неки споразум, аранжману се испречило читав низ нових проблема. Али, пре него што пређемо на неке од њих, размотримо још једно крупно међународно питање из комплекса проблема ограничења и забране нуклеарног оружја.

Упркос снажном притиску светског јавног мњења, дуго дискутовани проблем обуставе експерименталних нуклеарних експлозија још увек није решен. Наравно, из више разлога, међу којима веома значајно место припада квантитативном и квалитативном односу ратне технике антагонистичких сила. Наиме, док су САД имале атомски монопол, а потом извесно време изразиту премоћ у нуклеарном оружју, западни блок је споразум у овој области условљавао читавим низом захтева из других области разоружања. У ствари, посреди је била тежња да се решење проблема што више компликује како би се путем експеримената усавршило оружје у којем је Запад био премоћан, односно тежња да се тим путем равнотежа снага у својој укупности наруши у властиту корист.

Накнадно успостављеном нуклеарном равнотежом у основи су отпале предности које би једна или друга страна могла да има од настављања експеримената, пошто се искуства која се обострано преко тих експеримената стичу у ствари узајамно неутралишу. Другачије речено, успостављена равнотежа створила је неопходне материјалне претпоставке за склапање аранжмана, што је и дошло до изражаја у обострано прихваћеном мораторијуму који је био на снази од октобра 1958. до септембра 1961. године, за које време су се САД, Велика Британија и СССР уздржали од нуклеарних експеримената. Што се такво стање није одржало, резултат је не само околности да се и Француска није одрекла нуклеарних експеримената, већ пре свега последица политике блоксовске искључивости чија је једна од основних карактеристика узајамно неповерење и перманентно подозрење да је супротна страна ипак у повољнијем положају са становишта равнотеже. О томе речито говоре и догађаји последњих неколико месеци, нарочито дијаметрално супротан третман резултата и последица серије нуклеарних експеримената извршених на Истоку у септембру и октобру 1961. године. Док је, наиме, гледиште СССР да је тим експериментима поново успостављена нуклеарна равнотежа, западне силе сматрају да је поменути експериментима СССР, између осталог, усавршио своје противракетно оружје и тиме нарушио равнотежу снага у своју корист, што наводно изискује потребу да и Запад обнови атмосферске нуклеарне експлозије. Но, такве негативне обостране реакције по том питању у ствари су само пример који илуструје ланчану реакцију у међународним односима на бази квантитативних и квалитативних, стварних или претпостављених, промена у ратној техници.

Домент нуклеарних пројектила и политика

Међу проблеме који су се након успостављања нуклеарне равнотеже испречили постизању ма каквог значајнијег аранжмана блоксовских сила, значајно место заузима питање инспекције и контроле. Као што је познато, блоксовске силе су и у решавању тог проблема запале у ћорсокак. Наравно, разлози су и зато вишеструки и пре свега политичке природе, али је и ратна техника притом одиграла своју, не малу улогу.

Предлога о ваздушној и копненој инспекцији и контроли било је неколико, а подносила их је и једна и друга страна. Што ни један није

уродио плодом узрок је — гледано са војног аспекта — пре свега у томе што се и онда кад се обострано предвиђала чак и реципрочна територија подложна инспекцији тежило нарушавању равнотеже снага, јер предлози нису полазили и од паритетних обавеза ни у погледу ресурса, ни у погледу оружаних снага које би се подвргле инспекцији и контроли. У том смислу занимљиви су понаособ сви предлози. Међутим, за наша разматрања вероватно је најинтересантнија варијанта А предлога западних сила од августа 1957. године, пошто можда рељефније од осталих предлога показује (1) како је проблем равнотеже снага блокова компликованији но што би се лаички посматрано могло закључити и (2) колико је значајна улога ратне технике у решавању међународних проблема.

Предлогом о коме је реч предвиђало се да се инспекцији и контроли подвргне читава територија САД са Алеутским острвима, читава Канада, готово читава Европа и сва територија СССР. На први поглед предлог је реалан, пошто би се његовом реализацијом ставила под контролу мањевише читава територија, све снаге, средства и извори Атлантског и Варшавског пакта. Штавише, гледано неовисно о карактеру и могућности, нарочито домета савремене ратне технике, могло би се закључити да тај предлог ставља у повољнији положај источни блок, пошто на његовој страни ван контроле оставља огромно пространство Кине и све њене снаге и средства, а у замену за то на страни западног блока „само“ неке базе у Средоземљу, на Исланду, јужном делу Гренланда и на Пацифику. Практично, међутим, тај предлог искључује могућност припреме и извођења сваке војне акције сила Варшавског пакта, док западном блоку оставља доста широке могућности припреме и евентуалног извршења нуклеарног удара. У сваком пак случају неконтролисани класични ратни потенцијал Кине није могао бити протутежа неконтролисаним базама на којима постоје или се могу инсталирати рампе за стратезијске ракете и пројектиле интерконтиненталног домета. Према томе, одређено стање ратне технике — у конкретном случају неповољан, тј. нередипрочан квалитативни однос партнера — чини потпуно нереалним и стога неприхватљивим предлоге који би били реални и прихватљивији код другачијег стања и односа.

На тој линији поучан је и историјат, односно судбина предлога о безатомским зонама, зонама замрзавања, тј. плафонирања војних снага и сл. И такви предлози су долазили и са Запада и са Истока (Иднов предлог од јула и Макмиланов од октобра 1955. године, план Рапацког поднет октобра 1957. године Генералној скупштини ОУН и други), а већина је као основу узимала обе немачке државе и неке суседне земље. Као и на претходном, тако се и на овом питању показало колико је проблем равнотеже снага компликованији но што то с формалне тачке гледишта изгледа. На пример, Запад је одбио план Рапацког који је предвиђао „жртвовање“, с једне стране, Западне Немачке, а са друге, Источне Немачке, Пољске и Чехословачке заједно — у основи зато што вечито виталан милитаристички арсенал Западне Немачке у плановима Атлантског пакта има већу вредност од вредности коју за Варшавски пакт има потенцијал Источне Немачке, Пољске и Чехословачке заједно (прва је у плановима Атлантског пакта стуб одбране у Западној Европи, што није случај са три поменуте државе заједно на супротној страни). Но, за нашу тему овде је од већег интереса оно што је између многих војника и политичара веома рељефно изразио генерал де Гол у изјави од марта 1959. године кад је нагласио да „зона дезангажовања која се не би простирала до Урала не би штитила Француску“. Четири

године раније, дакле у време кад су отпочеле дискусије о проблему зона дезангажовања, на Западу таквих изјава није било, јер тада није било ни совјетских ракета великог домета. Следствено томе, кад би се сличне изјаве са истих позиција данас давале, у њима би источна граница зоне дезангажовања морала бити померена до Камчатке, јер су се у међувремену појавили интерконтинентални балистички пројектили у којима је, мање-више по општем уверењу, источни блок надмоћан.

Исти проблем поучан је и у супротном смислу. Између осталог, зорно га илуструје изјава америчког генерала Едлмена од октобра 1960. који је — напуштајући дужност команданта америчких снага у Европи — рекао да изграђивање немачких снага у оквиру Атлантског пакта сматра, уз повећање нуклеарне способности савезничких снага, најважнијим достигнућем за време његовог службовања у Европи. Због тога би — каже генерал Едлмен — „било глупо потрошити пет милијарди долара, а можда и више, на војне инсталације (од којих се највећи број сада налази источно од Рајне), а затим их повући западно од Рајне“.

Разуме се да примаран фактор нису долари, него карактер инсталација и дomet лансирних средстава чијем су избацивању те инсталације намењене. То су ракете малог и средњег домета које не би могле досећи одређене циљеве на Истоку кад би се рампе за њихово лансирање повукле западно од Рајне. Та околност указује на чињеницу да се за западни блок важност Западне Немачке не исцрпљује виталношћу њеног милитаристичког арсенала. Потенцира је и истуреност њене позиције, што на датом ступњу развоја ратне технике има врло велики значај. У перспективи јачања САД у пројектилима интерконтиненталног домета и другим савршенијим средствима масовног уништавања, вредност западнонемачке територије као истурене основице за инсталирање лансирних средстава несумњиво ће се гасити. Гледано из тог угла, у будућности, дакле, не би морала бити „глупост“ повлачење инсталација западно од Рајне. Међутим, чак кад би у томе лежала једина претпоставка за решење немачког проблема — што, разуме се, није случај — само то још увек не би нудило неопходне предуслове за споразум ни у погледу граница зоне дезангажовања, а камо ли у погледу решавања немачког проблема у целини. Јер, из истих разлога због којих за западни блок источна граница зоне дезангажовања на реци Буг може бити прихватљива у једној ситуацији, а у другој не, у различитим ситуацијама има релативну вредност и за источни блок западна граница такве зоне на Рајни. Другачије речено, оно што би за једну страну било прихватљиво на датом ступњу развоја ратне технике супротног блока, не мора, и у условима блоковске искључивости по правилу не може, бити прихватљиво онда кад тај степен буде превазиђен. То никако није само логична аналогија која се може извући из раније цитиране де Голове изјаве. То је пре свега логика еволуције ратне технике у служби политике са позиција силе, тј. логика све компликованије ланчане реакције у међународним односима на бази квантитативних и квалитативних промена у ратној техници.

Могућности обрнутог утицаја ратне технике

Било би непотпуно и у суштини нетачно ако би се рекло да промене у ратној техници компликују буквално свако питање из области међународних односа, па чак и из области разоружања. Дапаче, ратна техника у свом револуционарном развоју може да умањи или бар „умекша“ актуел-

ност појединих засебно узетих међународних проблема. Изразит пример за то представља недавно двократно смањивање копнених снага и уопште конвенционалне компоненте оружаних снага у СССР. Тој позитивној мери, предузетој чак и без одговарајућих компензација на супротној страни, у датој констелацији међународних односа очигледно се могло приступити на основу квалитетних промена у ратној техници, тј. на основу тога што је у међувремену изванредно ојачана нуклеарна компонента оружане силе која је представљала и представља поуздану компензацију њене смањене конвенционалне компоненте.

Проблем војних база и уопште стационирања трупа на страним територијама, представљао је и представља камен спотицања готово у свим покушајима блокова да по читавом низу међународних проблема нађу заједнички језик. Како се развој ратне технике одражавао на тај проблем.

Истина је да чак и онда кад би се занемарио политички смисао војних база, чисто војни обзири још увек потенцирају њихов веома велик значај за оба блока. Садашње стање ратне технике и ближе перспективе њеног развоја не чине реалним претпоставке које се чак и у форми тврдих закључака на Западу већ чине око тога да ће за неколико година базе изгубити сваки стратегијски значај. Ако ни због чега другог, а оно већ и због тога што ће погодне базе, докле год буде рата, односно опасности од њега, служити као основица за маневар сувоземних снага без којег се не може остварити основни ратни циљ — поседање противничке територије. Али, иако ствар тако стоји, неоспорно је да развој ратне технике мења, односно да ће мењати, улогу истурених база и то у правцу умањивања њихове стратегијске вредности. На пример, аеродроми на туђој територији никако не могу задржати исту вредност коју данас имају кад држава или блок држава којима они припадају буду располагали са довољно интерконтиненталних пројектила и сличног оружја које може исто тако успешно или још ефикасније извршити улогу авијације базиране на тим аеродромима. Кад буде довољно подморница на атомски погон наоружаних пројектилама домета 2000 и више километара, способних да лансирају атомске бојеве главе а да притом не излазе на површину, оне ће несумњиво преузети садашње функције многих база и због мање рањивости вероватно ће је у случају потребе боље обављати. И радарска мрежа великог домета у „дубокој позадини“, такође ће моћи да замени, делимично или у целини, садашње радарске станице на истуреним базама. Поготово ће то моћи вероватно не у тако далекој перспективи вештачки Земљини сателити који већ сада могу да послуже не само у обавештајно-извиђачке и сличне сврхе, већ и као „свемирске рампе“ за избацивање пројектила. И тако даље — јер граница људских могућности готово нема у наше време када године доносе оно о чему се раније вековима могло само маштати.

Истурене базе ће, дакле, услед даљег развоја ратне технике све више губити стратегијски значај. Уосталом, на такву тенденцију указује, између осталог, и инструкција америчког председника Кенедија министру одбране Макнамари од јануара 1961. године о потреби „укидања застарелих база и уређаја и модернизације и мобилности садашњих нуклеарних снага САД“. Међутим, само се по себи разуме да су тенденције и могућности које развој ратне технике ствара или може да створи на линији „умекшавања“ овог или неког другог међународног проблема једно, а његово стварно решење нешто сасвим друго. За ово последње уопште није превасходна сама тенденција која има корена у еволуцији ратне технике, него одговарајућа

тенденција кретања међународних односа. А то значи да у постојећим међународним условима саме претпоставке које развој ратне технике може да створи на линији ублажавања неког међународног проблема, неће приближити свет ни разоружању, ни чврстом миру, па чак ни решењу оног питања за чије скидање с дневног реда сазревају или у перспективи могу да сазру материјалне претпоставке. Ово, наравно, из више разлога, али и зато што у условима заоштрених блоковских антагонизама савршенија ратна техника рађа све компликованије и теже проблеме који својом специфичном тежином отежавају решавање и оних питања чија би актуелност делимично или у целини, била превазиђена развојем ратне технике чак и са становишта блоковских интереса. Таква „аномалија“ је резултат комплексности међународне проблематике и, с тим у вези, перманентног условљавања једног питања другим, чак и онда кад то условљавање и нема већу вредност од борбе за престиж или обичне спекулације да се попуштањем у небитним питањима изнуде од супротне стране уступци у кључним проблемима, наравно у смислу и на начин који би имплицирао нарушавање равнотеже снага у властиту корист.

Међутим, чак и под претпоставком одсуства условљавања решења развојем ратне технике „умекшаног“ проблема неким или читавим низом других, са становишта блоковских интереса актуелних питања, светски мир и међународна сарадња у датој констелацији међународних односа битно ништа не добијају, нити могу добити. На пример, такви позитивни кораци као што је смањивање конвенционалних ефектива и могућности укидања неких мање важних база,²⁾ не могу се сами у општем сплету ствари позитивно одразити на међународне односе у већој мери управо зато што не проистичу из политике обустављања трке у наоружању и замрзавања, односно смањивања постојећих ефектива у целини, већ, обрнуто, произилазе из пооштрене трке у наоружању која на бази нових достигнућа науке и технике и повећаних општих ефектива на вишем нивоу извесне (застареле) ефективе чини нерентабилним. Извршено на тој основи, редуцирање застарелих ефектива и евентуално „умекшавање“ тешкоћа с њима у вези, аутоматски имплицира рађање нових, тежих проблема. Разуме се да је немогуће предвидети какве ће све проблеме такви процеси стварати у будућности. Али онај који се под утицајем достигнућа науке и технике већ појавио у свој или готово у свој својој величини укажује да ће они бити много тежи од оних на које је свет већ „навикао“. То је проблем космичког простора на коме ћемо се нешто дуже задржати не само због његове озбиљности већ и због његове оригиналности.

Проблем наметнут вештачким сателитима, интерконтиненталним и интерпланетарним пројектилима

Својевремено је појава ваздухоплова и, с тим у вези, створена могућност угрожавања нападом из ваздуха подстакла захтеве држава за проширењем суверенитета над ваздушним простором своје територије. То питање регулисано је Париском конвенцијом од 1919, а потом и Чикашком конвенцијом од 1944. године, која свакој држави признаје потпун и искључиви суверенитет над ваздушним простором изнад њене територије.

²⁾ Треба напоменути да за разлику од СССР који је стварно редуцирао класичне ефективе, што се у датој ситуацији колико-толико позитивно одразило на међународну ситуацију, САД од предвиђене 63 базе чије је укидање било предвиђено до пролећа 1961. године — према подацима које наводи часопис француског ратног ваздухопловства *Forces aeriennes françaises* од јануара 1962. године — нису још укинули ниједну.

Аналогно проблему који је ваздухоплов наметнуо у другој деценији двадесетог века, вештачки Земљини сателити, интерконтинентални и интерпланетарни пројектили, односно могућност њиховог коришћења у ратне сврхе, наметнули су у наше време нов, неупоредиво тежи проблем — међународну регулентацију надваздушног простора. Сложеност проблема је утолико већа што се он по самој својој природи апсолутно не може решавати са становишта партикуларистичких националних или блоковских интереса. Истина, има мишљења да проблем као такав и не постоји јер га тобоже решава Чикашка конвенција која наводно имплицира право сваке државе на проширавање суверенитета неограничено у висину. Закључак који се отуда извлачи јесте да надваздушни простор уопште није слободан, што се аргументише неоспорном чињеницом да се ниједна држава није одрекла суверенитета над „својим делом“ космоса, а неке су га, штавише, прокламовале помоћу свог законодавства. Та теза јесте и може бити основана само дотле док евентуално представља израз оправдане тежње и захтева да свака држава равноправно учествује у решавању проблема коришћења космичког простора. Све што садржи преко тога представља — научни апсурд. Из простог разлога што због окретања Земље обрнути конус изнад државне територије доводи сваку тачку у свемиру „под суверенитет“ час једне час друге државе. Месец и друга небеска тела стално „прескачу“ из „интересне сфере“ источног блока у „интересну сферу“ западног блока и обратно. Сем тога, за сада је земаљским инструментима уопште немогуће утврдити да ли неко тело упућено са Земље у свемир, при кретању брзином од 8 км у секунди, у датом тренутку (нарочито док прелеће изнад пограничних појасева) врши повреду суверенитета једне, друге или треће државе.

Управо на научној неодрживости тезе да Чикашка конвенција имплицира решење проблема космичког простора, заснива се супротна, много раширенија теза да је надваздушни простор потпуно слободан и да ниједна држава нема право проширивати свој суверенитет неограничено у висину. Тврди се да је лансирањем неколико Земљиних сателита и ракета у свемир, у том смислу већ створено једно обичајно право. У сваком случају — тврде поборници ове тезе — постоји узајамна толеранција као корак ка обичајном праву, пошто ниједна држава није протестовала против упућивања тела у свемир од стране СССР и САД. Разуме се да управо две поменуте државе најватреније заступају тезу о слободи надваздушног простора, јер га за сада оне једине и користе. У предлозима и противпредлозима учињеним за последњих неколико година с њихове стране реч је само о међународном регулисању и контроли надваздушног простора; нема ни алузије на могућност признавања права држава на суверенитет у том простору. Треба одмах рећи да је и та теза научно заснована и политички опортуна уколико под слободом надваздушног простора подразумева право свих држава да равноправно учествују у међународноправној регулентацији једне нерегулисани материје. Потпуније речено, она је оправдана и научно заснована само утолико и тада уколико и ако полази од једино реалне претпоставке да космос не спада у парчадима под суверенитет ове или оне државе, овог или оног блока, већ под суверенитет човечанства пред којим су отворене перспективе „освајања“ других светова. На жалост, теза о слободи надваздушног простора не полази у свим случајевима од такве претпоставке. Напротив, она се често користи као параван за наметање блоковских ограничености безграничном космичком простору. Јасније

речено, без обзира на нов квалитет проблема, лајт-мотив блоковске политике је и у покушају његовог решавања — тежњи ка нарушавању равнотеже снага у своју корист. Следствено томе, и на овом подручју међународних односа ставови антагонистичких страна директно су овисни о релативном, стварном или претпостављеном, односу у научним и техничким достигнућима уопште, посебно у достигнућима у области електронске и ракетне технике.

У периоду док се на Западу веровало у научна и техничка преимућства САД у освајању космоса, западни блок је инсистирао на предлозима који су проблем васионе третирали као интегрални део комплексног проблема разоружања, који се, према томе, може решавати искључиво у склопу целине. Међутим, пошто је лансирање првог совјетског интерконтиненталног пројектила 26. августа 1957. године, а потом и појава првог спутњика 4. октобра исте године, обеснажило претпоставке на којима су се ти предлози заснивали, став западних сила је еволуирао у правцу захтева да се проблем космичког простора решава засебно, неовисно о осталим проблемима разоружања. Ставови супротне стране, која је имала не претпостављену већ стварну предност у освајању космоса, наглашавали су потребу да се расправи проблем забране коришћења космоса у војне сврхе, али паралелно са разматрањем неких питања од основног значаја за безбедност источног блока, која су — онако нерешена — западни блок стављала у повољнији положај, разуме се под претпоставком да се СССР лиши предности у коришћењу космоса у војне сврхе; уколико се то не би прихватило следећа варијанта би могла бити да се издвојено разматра проблем космичког простора, али уз апстраховање његовог војног аспекта.

Кад се наведени ставови сведу на њихово стварно значење, излази да је смисао првих био најпре (док се веровало у преимућство САД) у томе да се решавање проблема космоса што више компликује како би нова властита техничка средства која су била на помолу померила језичак равнотежа снага ка Западу, а потом (кад је претпоставка о преимућству САД отпала) да се решење тог проблема упрости како би се противника лишило те исте могућности. С друге стране, посреди је тежња да евентуални споразум у области где научни и технички резултати имају тенденцију померања језичка равнотеже у правцу Истока, имплицира споразум о отвореним проблемима који при садашњем стању основне масе ратне технике имају тенденцију гурања тог језичка у супротном правцу.

Према томе, како у решавању свих осталих кључних међународних проблема, тако се и у покушајима решавања проблема космичког простора блоковска политика у ствари креће у зачараном кругу, који под утицајем вртоглавих скокова у развоју ратне технике све више поприма облик спирале веома опасне по светски мир. Ово стога што ланчаној реакцији гомилања све тежих међународних проблема под утицајем многих фактора, међу којима квантитативним и квалитативним променама у ратној техници припада истакнуто место, нема краја. Тачније, неће га моћи бити све дотле док се не повуку практичне консеквенце из јасне истине да тежња ка нарушавању равнотеже снага путем трке у наоружању не води решавању међународних проблема, већ у ратну катастрофу.

*

У тежњи да се што рељефније прикаже утицај квантитативних и квалитативних промена у ратној техници на међународне односе, ограничили смо се само на нека горућа међународна питања. Само се по себи

разуме да се негативно дејство односног чиниоца испољава и у најширем смислу, а не само у односу на питања која су била предмет наших разматрања. На пример, све савршенија ратна техника сваким даном све више потенцира значај изненађења, могућност случајног избијања рата итд. То изискује потребу појачане мобилности мирнодопских армија и пуну борбену готовост тзв. првог стратегијског ешелона. Са своје стране то условљава одговарајућу приправност државне управе и земље у целини, што све подгревава ратну психозу и трује међународну атмосферу. Или други пример. Астрономски издаци главних блоковских сила на наоружање, условљени тежњом да се нарочито квалитативним скоковима у ратној техници супротна страна надјача, лишавају неразвијене и заостале земље озбиљније техничке и друге помоћи. Тиме се све више продубљује јаз између развијених и неразвијених земаља, што је такође веома значајан елеменат погоршавања међународних односа. У ствари, као један од најосновнијих елемената војне моћи, ратна техника, односно њен скоковит развој компликује и погоршава међународне односе у целини. Ово стога што се на њу ослања блоковска политика са позиција силе, чији су основни атрибути: тежња за наметањем властите воље, непопустљивост, одсуство реалистичког прилажења решавању горућих међународних проблема путем преговора итд.

Смисао равнотеже снага у светлу могућности савремене ратне технике

У данашњем свету који се под утицајем оштрих блоковских антагонизама стално клати на ивици рата и мира, равнотежа снага представља један од најбитнијих елемената целокупне ситуације. Главна јој је одлика што представља сечиво са две оштрице: одржава о концу светски мир и под утицајем тенденција ка њеном нарушавању прети да гурне човечанство у провалију рата.

Проблем равнотеже снага блокова анализира се издашно на Западу преко штампе и других јавних трибина како у целини, тако и по компонентама ратног потенцијала обеју страна. Резиме који би се могао извући из тих разматрања био би: територијално простирање источног блока и у ужем и у ширем смислу³⁾ нешто је веће од територијалног простирања западног блока узетог такође у једном и у другом смислу; по броју становништва западни блок у првој варијанти има осетну предност, док је у другој изразита предност на страни источног блока; у погледу индустријског потенцијала осетљива превага је у обе комбинације на страни западног блока. Што се тиче односа у оружаним снагама, за источни блок се наводи да је углавном надмоћан у копненим снагама, у ракетној техници великог домета, и у поморском наоружању у подморницама, док западни блок наводно има предност у ваздухопловним и, у целини узев, поморским снагама итд. Као општи закључак о односу снага излази да, узамајући све елементе заједно, апсолутне предности нису ни на једној ни на другој страни: ни источни ни западни блок не располажу преимућством које би им омогућило да парализују битне чиниоце противничке војне моћи. Напротив, компоненте различитих сила (фактора) дају неутралну резултанту изражену у равнотежи.

³⁾ Појам источног блока у ужем смислу обично обухвата државе чланице Варшавског пакта, а у ширем, поред њих, Кину и још неке азијске земље: аналогно томе, појам западног блока у првој варијанти обухвата државе — чланице НАТО, а у другој, поред њих, још и земље — чланице СЕНТО и СЕАТО пакта.

За наша разматрања није од битнијег значаја тачност или нетачност закључака који се изводе на страни о релативном односу блокова у овој или оној компоненти ратног потенцијала, јер се на крају крајева чак и већа одступања мире у својој укупности, нарочито под утицајем фактора о којем ће мало касније бити реч. Напротив, основно питање које нас овде интересује јесте: да ли је вредност појединих компонената ратног потенцијала апсолутна и да ли равнотежа као синтеза свих тих фактора, односно тежња да се она наруши, има ону апсолутну вредност коју јој придаје политика са позиција силе? Разуме се, одговор на то питање може бити само негативан. Јер, очигледно, колика ће територија неке ратујуће стране у случају општег рата бити не зависи од педантних прорачуна, него пре свега од политичких циљева у име којих би се ратовало. На првом месту од тога зависи и број становништва евентуално зараћених страна, а и морално-политички квалитети живе силе која и у савременим условима представља једног од одлучујућих чинилаца победе. Најзад, околност да се равнотежа војних снага перманентно одржава без обзира на то што однос у индустријском потенцијалу антагонистичких блокова износи приближно 3:1 у корист западног блока, само по себи указује да ни квантитет ни квалитет наоружања и опреме армија не зависи само од индустријских капацитета већ, поред осталог, и од готовости да се инфериорност у општој производној маси надомести издвајањем већег дела (процента) укупног националног дохотка на наоружање, а у рату од решености на максималне напоре и одрицања, што би опет у знатној мери зависило од политичких циљева рата. Но, ти и многи други слични фактори⁴⁾ који уветују релативну вредност мање-више сваке компоненте ратног потенцијала опште су познати и општеважећи у овој или оној мери за сва времена и све средине. Ма колика била неоспорна њихова огромна улога и у савременим условима они, дакле, не представљају нов квалитет који би на проблем односа снага утицао на битно нов, у ранијој историји непознат начин. Напротив, фактор такве вредности представљају донедавно неслућене могућности ратне технике, чија потенцијална рушилачка снага доводи у озбиљну сумњу вредност раније анализираних прорачуна, који се у суштини врше анахроничним аршинима превазиђене прошлости.

Наравно, ратна техника је у свом развоју и раније штошта мењала у узајамном односу појединих компонената ратног потенцијала, њиховој релативној и апсолутној улози и значају. Али ратна техника у ранијој историји никада није поставила питање целисходности рата као средства за решавање међународних спорова. Бар не у оном виду у ком га поставља данас кад је од оружја рата постала и сваким даном у све већој мери неизбежно постаје његова препрека. Она у историји ратова никада није неминовно стављала у изглед — као што то данас чини — једнаке или готово једнаке резултате побеђеном и „победиоцу“ без обзира на то да ли један или други имају који милион квадратних километара већу или мању територију, оволико или онолико милиона мање или више станов-

⁴⁾ Опште је познато, на пример, да вредност територије не одређује само величина, простирање, него и многи други чиниоци као што су хомогеност или расцепканост територије, развијеност саобраћајне мреже и сл., што све може знатно да утиче на операције (дејства по унутрашњим правцима или са кружне основице, повезаност или изолованост фронтова итд.). На сличан начин се ни о становништву као компоненти потенцијала не може судити само на основу броја, масе; поред морално-политичког фактора, ту су у савременим условима од не малог значаја и техника и општа култура, разменуштај становништва у односу на протезање вероватних фронтва и сл. Што се тиче индустријског потенцијала, од великог је значаја не само његова развијеност, већ и степен концентрисаности капацитета с обзиром на могућност нуклеарних удара, њихов распоред у односу на могућност брзих продора надмоћнијих противничких копнених снага, итд.

ништва, за толико процената јаче или слабије привредне капацитете и тме слично.⁵⁾ Према томе, околност да савремена ратна техника прети човечанству општом катастрофом, изравнава чак и знатнија одступања у односу снага антагонистичких блокова и — с обзиром на обострано већ постојеће залихе средстава за масовно уништавање — са становишта резултата евентуалног општег нуклеарног рата у суштини чини беспредметним даље напоре да се равнотежа по сваку цену одржи, односно до извесног степена наруши у корист овог или оног блока.

Искључивање елемената ратне технике из међународног живота — једина реална алтернатива

Као што смо видели, покушаји да се наруши равнотежа снага у своју корист како би се са позиција силе „ауторитативније“ деловало на међународној арени, не само што не олакшавају решавање ма ког међународног проблема, већ све више компликују старе и, под утицајем квантитативних и квалитативних промена у ратној техници на бази политике блоковске искључивости, гомилају нове и све теже проблеме. Неоспорно је, дакле, да такав курс не води миру него рату. А пошто се општим нуклеарним ратом не могу решити међународни спорови и пошто такав рат имплицира општу катастрофу у којој би „победилац“ делио судбину побеђеног, очигледно је да се решења не могу тражити у том правцу, тј. у правцу политике која човечанство гура у провалију рата. Обратно, једина реална алтернатива је политика мирољубиве активне коезистенције која, између осталог, искључује трку у наоружању, претпостављајући јој опште контролисано разоружање. Самим тим политика коезистенције претпоставља искључивање из међународног живота оног елемента који, како смо видели, потхрањује напетост и утиче на заоштравање међународних односа до веома опасних размера.

Савремени свет не трпи блоковска ограничења и блоковске искључивости поред осталог и зато што управо у њиховом превазилажењу лежи гаранција не само даљег прогресивног кретања човечанства, него и његове голе егзистенције. Анахронизам јесте, али је, међутим, чињеница да је свет блоковски поларизиран и да — гледано кроз званичне факторе и званичну политику — већим делом још увек блоковски мисли. Према томе, иако су са становишта резултата евентуалног општег нуклеарног рата равнотежа снага, надмоћност итд. у суштини историјски превазиђене категорије, оне у свету блокова који и сам представља анахронизам историје имају сасвим одређену, чак изванредно велику улогу и значај. У таквом свету равнотежа снага или, што је можда адекватније, равнотежа страха, уз друге факторе, одржава макар и о концу светски мир. А то значи да је — како то показује и читава послератна пракса блоковске политике — у том и таквом свету унапред осуђен на пропаст сваки покушај да се решавању ма ког међународног проблема приступи са позиција нарушавања равнотеже. Гледано у том, једино реалном светлу, у условима постојеће констелације међународних односа предуслов сваког споразума на плану разоружања управо и јесте одржавање равнотеже

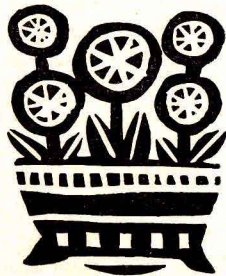
⁵⁾ Ову поставку не треба схватити у том смислу да би у нуклеарном рату било свеједно да ли нека држава има територију од, рецимо, 100 хиљада или 2 милиона квадратних километара, 5 или 150 милиона становника итд. Напротив, треба је схватити у светским релацијама које у светлу могућности савремене ратне технике у суштини заиста чине споредном околност да ли би територија једног или другог ратујућег блока износила, на пример, 33 или 35 милиона квадратних километара, број становника 800 или 815 милиона и сл.

поглавито војних снага блокова на свакој етапи пута који у крајњој кон-секвенци треба да доведе до свеопштег разоружања и паралелно — под утицајем одговарајућих друштвено-политичких фактора — до преовла-давања блоковске искључивости.

Разуме се да никако није једно те исто начелно уочавање значаја императива одржавања равнотеже снага на свакој етапи пута ка општем разоружању, и непосредно спровођење у живот тог теоретски врло јасног принципа за практичну акцију. Друго је, наравно, неупоредиво теже од првог. Најпре зато што у блоковски поларисаном свету антагонистичке силе — крајње неповерљиве једна према другој — виде нарушавање тог принципа и тамо где тог нарушавања нема. А потом (по реду, али не по значају), због веома компликованог механизма равнотеже снага блокова, чија је једна од основних карактеристика околност да — како смо то раније показали — њена материјална база није једнака ни у појединим компонентама ратног потенцијала, а камо ли у синтетичној укупности свих фактора обострано различите вредности.

Отуда неоспорно произилазе и нужно ће произилазити крупне теш-коће на путу ка разоружању. У њиховом савлађивању од изванредног је значаја сазнање да споредније појединости у компликованом механизму равнотеже снага — посматране не у фрагментарним манифестацијама, већ као синтезе компонената различите вредности чија одступања помирује разорна моћ савремене ратне технике — не могу имати пресудан значај за безбедност једног или другог блока, односно за безбедност светског мира уопште. У сваком, пак, случају евентуални ризик који би у процесу редуцирања и елиминисања силе из међународног живота једној или другој страни привидно, па чак и стварно могла да наметне компликована струк-тура равнотеже снага, неупоредиво је мањи од ризика коме човечанство у целини подвргава политика блоковске искључивости, односно политика настављања скоковите трке у наоружању.

О СИГУРНОСТИ И НЕПРЕКИДНОСТИ ВЕЗЕ*

У чланку је обрађен већи број мера које убрзавају организовање и успостављање везе, а као основна — из које проистичу и неке друге — изнета је примена основне и допунске везе.

До ове поделе дошло се анализом проблема везе у условима кад је време за припрему дејства тако ограничено да га за њено организовање и успостављање или нема, или је тако кратко да се веза не може организовати и успоставити у обиму који би задовољио све потребе командовања у току борбе. У чланку је изнето да се основним везама обезбеђује то да се на свим командним степенима и у најтежим ситуацијама, у погледу времена, увек располаже неком везом, па се каже:

„... Кад је припрема крајње кратка или кад предстоји моментално ангажовање, а јединица претходно није учествовала у дејствима, дакле, кад нема могућности за ново организовање веза а раније обично не одговарају или уопште нису постојале, не може доћи ни до примене мера које би га убрзале. Изгледа да би у таквим случајевима требало тражити посебно решење. Оно би се могло заснивати на аутоматској примени одређених — фиксних шема неких врста веза. Везе по таквим шемама не би смеле бити везане ни за какву борбену ситуацију, морале би бити у стању да за-

* Одзив на чланак „Мере које убрзавају организовање и успостављање везе“, који је објављен у часопису *Војно дело* бр. 6/1961.

довоље основну потребу веза са претпостављеном и непосредно потчињеним јединицама, ангажујући око 30—40% (зависно од висине командног степена) расположивих снага и средстава и морале би бити увек активирани или спремни да се моментално активирају на свим командним степенима...

И даље „... Дакле, за правовремено успостављање веза у савременим условима могле би постојати две врсте решења. Прво је аутоматско коришћење постојећих, минималних, „општеважећих“ веза за случај брзог или моменталног ступања у дејство и оно се после допуњује...“

Кад говори о појединим степенима готовости везе аутор каже: „Примена таквог првог степена готовости веза непрекидно би и из једне у другу борбену ситуацију гарантовала основне потребе у вези између претпостављеног и потчињеног не само у условима изразито кратке припреме, већ и онда кад ње практично уопште и нема, као и за јединице које раније нису учествовале у дејствима или су тек формиране, а принуђене су да изненадно предузму дејства...“

У чланку је истакнуто и то да о овом питању постоје и друга гледишта која се састоје у томе „да се сигурност и непрекидност везе може обезбедити једино тако да као основа за сваку нову ситуацију служи веза која је организована за потребе командовања у претходној ситуацији. Ова веза би се за потребе командовања у новој ситуацији мењала, односно реорганизовала у већој или мањој мери“.

Овај принцип, по коме основа сигурности и непрекидности у свакој новој ситуацији почива на већ организованом вези која од раније функционише, у чланку се уопште не обрађује, што отежава сагледавање целог проблема. Ради тога, циљ овог осврта је да се анализом оба гледишта и њиховим упоређењем извуче закључак

о њиховој оправданости и применљивости у савременим условима.

На питање које су то основне везе, у чланку се позива на искуство из НОР наводећи — као доказ — низ примера о радио, курирској и сигналној вези. Као закључак о наведеним примерима радио-везе наводи се и ово:

„Изнетом праксом НОР створене су радио-везе којима су увек биле обезбеђене основне потребе, које су стално биле у дејству или спремне да се ставе у дејство и које нису имале никакво обележје веза ма којих одређених борбених дејстава. Допуном тог система пред почетак дејства стваране су могућности да се задовоље и потребе наметнуте одређеним тактичким моментом и одлуком штаба“.

Потребно је мало детаљније размотрити ове примере да би се дошло до закључка да ли они потврђују гледање о основним и допунским везама.

Што се тиче овог искуства из НОР-а треба имати у виду да су и команде крупнијих јединица у НОР, као на пример дивизије, све до пред крај рата имале једно до два радио-средства са којима су одржавале везу са претпостављеном командом и потчињеним јединицама. Зато се организовање радио-везе састојало у томе да се одреди састав радио-мреже или правца, и да се потчињеним јединицама које су имале радио-станице дају подаци за ту везу. Због тога што је постојао само један радио-канал, и то обично повремен, та организација није могла бити другачија. То, да ли се радио-веза одржавала у раније договореном времену, или се оно по потреби мењало, представља само један детаљ који не мења нити допуњава постојећу и непроменљиву организацију радио-везе. Ово утолико пре што су сами радио-телеграфисти често по личној иницијативи мењали раније уговорено време за одржавање везе. Она није обезбеђивала само „основне потребе“ него и све остале, јер друге везе није било; колико се може рећи

да „она није имала обележје одређених борбених дејстава“ толико се исто тако може рећи да је имала обележје сваког борбеног дејства, јер је у свим дејствима била непромењена. Она се није ни допуњавала, јер није имала чиме. Изгледа да наведени примери доказују да се у НОР увек користила постојећа веза, пошто друге није ни било.

У погледу курирске везе треба имати у виду да су на командним степенима који су изнети као пример курири били пешаци, изузетно коњаници а само у неким вишим командама при крају рата и на моторним возилима и да ова веза није зависила од комуникативности земљишта. Због тога је организовање ове везе било веома просто и лако, а састојало се у томе да се одреди, ко с киме одржава везу, каквим куририма, којим правцем (то је морао да одреди онај ко је упућивао курире) и када. Непроменљиво је било „ко са ким“ и „каквим куририма“ одржава везу. Промена места команди јединица захтевала је и промену „којим правцем“ — без обзира како се та промена решавала, тј. да ли „остављањем везе“ или на неки други начин. Оно „када“ изгледа да се посебно одређивало за сваку ситуацију, тј. није постојала нека устаљена фреквенција кретања курира која би била као основна, па се у свакој ситуацији допуњавала неком другом фреквенцијом. Фреквенција кретања курира је детаљ, као што је детаљ и „којим правцем“ који је такође променљив. Шта је сад овде основна, а шта допунска веза?

На основу оваквих поставки о основним и допунским везама из НОР, дошло се до закључка да су оне неопходне и у евентуалном будућем рату и то на свим командним степенима — било сталним, било повременим. Било би много боље да су у чланку изнети примери основне и допунске везе, бар за један стални и један привремени командни степен,

па да се конкретно примене наведене дефиниције — начела основне и допунске везе. На основу таквих примера могле би се ове поставке конкретније анализирати, као што је то било могућно на основу примера из НОР. Другим речима, једно начело које је ново а које није поткрепљено примерима о његовој практичности односно неопходности, није увек јасно. Зато ћу покушати да анализирам примену овог начела на појединим командним степенима и то у ситуацијама које је навео аутор.

Како уопште стоји питање везе у сталним командним степенима (армијама, дивизијама и др.), без обзира на њихову величину и састав, и то од почетка рата па све док они постоје? Нормално у свим сталним командним степенима требало би да се још у миру (за случај изненађења) планирају и организују, а са почетком рата успостављају одређене везе. У току извођења дејства, као и кад су јединице ван њих, увек постоји нека веза. Ова веза је неопходна да би се удовољило захтеву за непрекидно борбеном готовошћу и омогућило свакој команди да у свим ситуацијама правремено добије податке — извештаје и да одмах и непосредно реагује, тј. командује. У ком циљу је та веза организована и да ли је успостављена у целини или делимично, није битно са гледишта основног начела. Како ово што је речено изгледа на разним, сталним, командним степенима?

На вишим командним степенима од почетка ратних дејстава постоје организоване и успостављене све врсте везе. У току дејства неке од тих веза се — сагласно одлукама команданта — веома мало мењају (обично радио-веза), а неке се допуњују — мењају у веома различитом обиму, или се наново организују. Тачно је и то да ће доћи ситуација кад ће, на пример, жична веза постојати у веома ограниченом обиму, или ће се користити само територијална веза. Према томе, на овим командним степенима

начелно ће увек постојати све врсте везе.

Узмимо сад ситуацију кад је време за припрему неког дејства тако кратко да се нема ни мало времена (пример изнет за команду корпуса) за организовање и успостављање везе која би задовољила потребе командовања. Иако изгледа да је ова веома тешка ситуација у погледу расположивог времена на овом командном степену изузетна, узимамо је баш зато што је и најтежа. Пошто за организовање везе нема времена, а оно се и не врши, па се не могу ни предузимати никакве мере које би га убрзале (ова констатација је изнета и у чланку). Шта да се ради у оваквој ситуацији? Да ли је сада, за први моменат, боље користити постојећу везу, онакву каква је, или прелазити „на фиксну шему неких врста везе“ која „не би смела бити везана ни за какву борбену ситуацију“? Ово ће се најбоље уочити анализом могућности коришћења постојеће везе и то по њеним врстама. При томе треба имати у виду да се КМ за извесно време вероватно неће премештати (јер за то нема времена), већ ће се командовати са постојећег КМ.

Постојећа радио-веза обезбеђује, за прво време, основне потребе командовања оним јединицама са којима је организована и успостављена у претходној ситуацији, а то су у сваком случају све потчињене јединице.

Постојећа радио-релејна веза може се користити у свим случајевима кад се КМ оперативне команде не премешта — за везу са оним потчињеним јединицама чија се КМ такође не премештају, или се премештају на мању удаљеност. У другим случајевима, потребно је допуњавати (мењати) ову везу или је наново организовати, али ће се и тада настојати да се до максимума искористи оно што већ постоји — нарочито међустаннице на појединим „бившим“ правцима.

Постојећа жична веза такође се може користити под условима изнетим за радио-релејну везу. С обзиром на то да се на овим командним степенима најшире користи територијална жична веза, увек ће бити могућно да се у првом моменту користи бар нешто од оног што постоји. На пример, ако се КМ оперативне команде не премешта, могућно је користити постојеће везе са потчињеним јединицама, све док се њихова КМ не преместе. Поред тога, зависно од мреже и стања територијалне жичне везе, могућно је уз најмањи утрошак времена обезбедити — бар само по физичким каналима — жичну везу са неким потчињеним јединицама одмах по премештању њихових КМ, јер се према важећим начелима обавезно ослањају на најближе територијалне ЦВ ради одржавања везе са претпостављеним. Тешко је замислити такву ситуацију у оперативним командним степенима, имајући у виду минимално време за припрему, да се једновремено премештају КМ свих јединица, а то је ситуација у којој се не би могло ништа користити од постојеће жичне везе.

И у погледу постојеће курирске везе ситуација је слична као и код радио-релејне везе. Наиме, ако се КМ оперативне команде премешта, која би то била основна курирска веза која би аутоматски ступала у дејство. У овом случају курирској везу треба реорганизовати у погледу: избора нових марш-рута за курире, одређивања врсте превозних средстава, коришћења територијалне курирске везе, одређивања међустанница, прецизирања јединица (дуж једног правца) са којима ће се веза одржавати преко истог курира, и фреквенције кретања курира. Без ове реорганизације курирске везе ништа неће помоћи начело да се као основна веза може користити она која је организована по „фиксној шеми“, кад су се изменили сви њени елементи. Ако се КМ не премешта, онда је ситуа-

ција повољнија и од курирске везе користиће се већ постојећи поједини правци уз евентуалну мању допуну за везу са потчињеним, чија се КМ премештају.

Како би на овим командним степенима изгледала основна веза, тј. веза по „фиксним шемама“? При томе треба имати у виду да се под том везом подразумева само радио и курирска веза, јер сигнална веза не долази у обзир на овим командним степенима. Раније је речено да радио-веза увек постоји са свим потчињеним јединицама. За њу је обично ангажован знатно већи број радио-средстава. При прелазу на „фиксну-шему“ радио-везе, по ауторовом мишљењу, ангажовало би се само 30—40% средстава. То значи да би се постојећа радио-веза смањила по броју канала и то баш кад — по ауторовом мишљењу — радио-релејна и жична веза не далазе у обзир. Ово никако не би било добро. А затим, могућност примене и основне курирске везе разматрана је анализом коришћења постојеће везе.

О питању основне везе на овом командном степену треба имати у виду још једну веома важну чињеницу. Наиме, при њеној примени, знатан би се део саобраћаја, и то за дуже време, одвијао искључиво преко радио-средстава, а фреквенција саобраћаја била би веома јака због потреба командовања. Самим тим, непријатељу би се пружила могућност да брзо открије рејоне КМ и да покуша да их уништи, као и да знатно омета а у одређеним моментима и онемогућује радио-саобраћај. Јасно је какве би последице то изазвало. И са овог аспекта — који је веома важан — треба максимално користити постојећу радио-релејну па и жичну везу, а то је могућно, јер се, као што је речено, због веома кратког времена не може вршити иоле веће прегруписавање, односно премештање командних места.

Код нижих (тактичких) командних степена узмимо као прву најтежу ситуацију са гледишта везе, наведену у чланку: „...кад је јединица на дужем одмору у позадини фронта па је приморана да, на пример, услед дубљег продора непријатељевих механизованих делова моментално предузме покрет и дејство, а раније организована веза као неодговарајућа насталој ситуацији не може се успешно користити“. Узмимо да је реч о пешадијској дивизији.

Под „раније организованом везом“ вероватно се подразумева веза организована пре одмора, па се са те организације на одмору прелази на „фиксну шему“ радио и курирске везе. Потребно је размотрити организовање везе на одмору како би се дошло до одговарајућег закључка.

Радио-веза мора бити организована и успостављена (али не у дејству) са свима потчињеним јединицама. Она је морала постојати, поред везе садејства, и пре одмора, пошто је вероватно била прилагођена конкретної ситуацији. Изгледа да је боље, брже и једноставније користити ту већ „уходану“ везу с тим да се прилагоди потребама командовања на одмору, него другу „фиксну шему“ ове везе. Она ће потпуно одговорити потребама командовања и „када је дивизија приморана да моментално предузме покрет и дејство“, јер обухвата све непосредно потчињене јединице, а због моменталног ступања у дејство не могу се формирати неки елементи поретка (тактичке групе и сл.) који би захтевали измене постојеће радио-везе.

Курирска веза се мора посебно организовати за одмор, јер су се изменили готово сви елементи њене организације (локација команди, марш-рута, примена превозних средстава, фреквенција кретања итд.) Узмимо да је дивизија пре одмора била у борби или на маршу. Курирска веза је била организована за ту ситуацију, али се она не може користити на од-

мору због измене наведених елемената. Како би на одмору изгледала „фиксна шема“ те везе која би аутоматски ступила у дејство? Кад би се она код радио-везе и прихватила, по свему судећи то је код курирске везе немогућно.

Кад се са одмора мора моментално предузети покрет и дејство, ситуација је иста, тј. мора се организовати курирска веза за покрет и дејство јер се опет мењају елементи њене организације. То се реорганизовање на овом командном степену може извршити веома брзо, тако да и у оваквој ситуацији неће представљати проблем.

Ако се под „раније организованом везом која не одговара насталој ситуацији“ мислило на везу организовану за одмор, ситуација је иста, тј. постојећа радио-веза користи се без икакве измене, а курирску треба организовати за покрет и дејство.

Анализом коришћења постојеће везе никако се није мислило да је само то довољно. Она би се користила само до оног момента кад се у току извођења борбених дејстава — јер у припреми за то није било времена — постепено организује и успоставља оно што није постојало, односно допуњава оно што је постојало.

Коришћење постојеће везе долази до пуног изражаја и у ситуацији кад се у припреми располаже са нешто времена за организовање и успостављање везе, пошто се много добија у времену ако се оно одмах и користи, а затим се у току даљег дејства само допуњава. Па чак и онда кад се има довољно времена, никако не би било добро мењати оно што постоји и што је „уходано“, јер то постојеће најбоље одговара и у нагло промењеној ситуацији.

За привремено формиране командне степене узмимо такође пример који је наведен у чланку, а то је „прегруписавањем снага привремено организоване групе одговарајућег ранга (оперативне, тактичке, борбене), те

разне команде (праваца, рејона, градова), које раније нису постојале и нису имале никакву организацију везе, а принуђене су из било којих разлога да се моментално ангажују“.

Да бисмо били што конкретнији размотрићемо везе у тактичкој групи. Она се — као и све остале привремене команде — формира (организује) ради извршења одређеног борбеног задатка, после чега се може расформирати или остати још неко време у истом саставу. Команди тактичке групе потчињава се одређени број јединица које су пре тога биле потчињене неким другим командама, а са којима су имале организовану и успостављену везу. Зато команда тактичке групе за извршење добијеног задатка мора да организује везу са свим потчињеним јединицама. Према томе, овде је реч о организовању везе за конкретан задатак.

Шта би у тактичкој групи била основна веза? По њеној раније наведеној дефиницији то не би била радио и курирска веза организована за конкретно дејство, већ нека друга. А кад је та друга веза организована? Пре формирања тактичке групе то је немогућно, просто због тога што група није постојала, а по формирању — па и у току формирања — веза се организује за конкретан задатак. Кад би се начело основне и допунске везе и прихватило код сталних командних степена, овде то изгледа сасвим немогућно.

И, на крају, узмимо још и пример „када је новоформирана јединица у дубини територије или у непријатељевој позадини принуђена да се моментално ангажује против неког ваздушнoг десанта“.

И овде је ситуација слична оној на одмору, тј. по ауторовом мишљењу као „прва“ веза била би „основна“, односно веза по „фиксној шеми“ жична и курирска веза која би се, организовала одмах по формирању јединице, или још у току њеног

формирања. И овде се веза мора организовати за ситуацију по формирању, ако се предвиђа да ће та јединица још извесно време остати у рејону формирања (ради потпуне потпуне, обуке људства и сл.). Распоред ће бити сличан ономе при одмарању, па ће се и веза (радио, курирска и жична) организовати за ту ситуацију. Ако јединица одмах по формирању треба да изврши покрет ради дејства, онда ће се веза организовати за тај покрет и дејство, тј. нема потребе да се најпре пређе на неку фиксну шему, па да се са ње прелази на везу за конкретну ситуацију.

На основу изнете анализе изгледа да основне везе, тј. „фиксне шеме“ радио-везе и курирске везе нису прихватљиве на сталним оперативним командним степенима, а да би на свим осталим командним степенима усложавале ситуацију по вези (непотребно прелажење на нову „фиксну“ организацију која не може одговарати даном моменту), у свим приликама кад за њено организовање нема нимало или веома мало времена. Ово стога, што свака команда — јединица од почетка ратних дејстава, односно од формирања мора имати организовану и успостављену везу, без обзира на ситуацију у којој се налази, тј. било на одмору, у покрету, у резерви, у борби итд. и да се за сваку нову ситуацију само прилагођава већ постојећа организација везе. Кад је ситуација таква да се у припреми за наредни задатак нема ни мало времена за организовање везе, користи се постојећа веза онаква каква је, с тим што се у складу са могућностима током извршавања задатака мења, допуњује и сл. Али, кад већ нема ни мало времена, онда је највероватније да се није имало времена ни за такву примену командовања и такво организовање борбених дејстава који изискују веће реорганизовање веза. Постојећа веза користи се и у свим осталим ситуацијама у припреми дејстава.

PRIKAZI KNJIGA

ГЕНЕРАЛ-МАЈОР

**МИРНО
ЈОВАНОВИЋ**

ПРОБЛЕМИ ПАРТИЗАНСКОГ РАТОВАЊА И САВРЕМЕНА БОРБЕНА СРЕДСТВА

Рајко Танасковић: *ПИТАЊА ПАРТИЗАНСКОГ РАТОВАЊА*, издање „Војне библиотеке — наши писци“ ВИЗ ЈНА „Војно дело“ 1961. год.

Прошла година, као ретко која, била је врло плодна на плану публицистичке активности. Издат је низ интересантних и разноврсних публикација и књига на теме из народноослободилачког рата. Тиме је заиста видно и богато обележена Двадесетогодишњица Револуције. Били би, свакако, занимљиви шира анализа и пресек ових остварења, нарочито у погледу уочавања карактеристика и тенденција наше публицистике по овим темама, које ће без сумње остати врло значајне и надаље, после јубиларне године. Важно је запазити да у обиљу мемоарске, хронографске и историјске обраде имамо и низ интересантних покушаја војнотеоретског уопштавања и обрађивања искустава из нашег народноослободилачког рата.

Нова књига генерала Танасковића спада у ову врсту остварења. По шире покренутим проблемима у вези са применом партизанског ратовања у савременим условима, по обради одређенијих питања партизанске тактике, по начину обраде: конфронтирање наших ратних искустава а и искустава других са садашњим условима и погледима, ова књига ће посебно привући пажњу читалаца. Она свакако значи озбиљан допринос војнотеоретској обради наших ратних искустава, особито у смислу презентирања оних, актуелних и употребљивих за наше савремене потребе.

Аутор је прецизно определио предмет своје књиге на проблеме партизанске тактике, и тога се доследно држао у читавој обради. Но, исто тако, правилно је осетио потребу да изнесе и извесне шире оквире партизанског ратовања, из чијег се тек сагледавања могу разумети финесе и форме партизанског ратовања у области тактике. Посебно су интересантна ауторова разматрања на тему о савремености партизанског рата, којима он не даје полемички карактер. Аутор савременост партизанског рата гледа кроз констатацију „да ће партизански рат бити најпогодније средство мале земље да се успешно супротстави несразмерно јачем агресору.“ Пошто су очигледне опасности и могућ-

ности и у данашњем свету да мале земље постану жртве и објекти дејстава агресора, па и таквих који би били технички и бројно супериорнији, разумљива је и свакако актуелна њихова потреба да изучавају и изналазе облике и методе најпогоднијег супротстављања и пружања отпора. На овом плану свакако, поред осталог, облици и методи партизанског ратовања нису изгубили на својој савремености. Напротив.

Исто тако, савременост партизанског ратовања и проблеме везане за његово организовање, припремање и вођење, аутор је посматрао са аспекта употребе савремених борбених средстава и њиховог утицаја на вођење овог облика ратовања.

Своје погледе на ове теме он изражава у тврдњама да ће се средства за масовно уништавање употребљавати „без обзира на облик рата“. Но, њихова ће употреба имати особености у партизанском ратовању, друкчије ће се рефлектовати њихов општи утицај на укупну поставку, могућности и начине вођења оваквог ратовања, за разлику од другог облика ратовања. На основу оваквих претпоставки које брижљиво и аргументовано анализира, аутор извлачи закључак „да је партизански рат нарочито погодна форма отпора оних земаља које не располажу атомским средствима“.

Посебна интересантност и значај ових разматрања учавају се с обзиром на чињеницу да ти, ван сваке сумње, актуелни проблеми, у нашој војној литератури још увек нису довољно и оригинално обрађени. Књига генерала Танасковића представља успешан прилог задовољавању тих потреба наше јавности и читалаца, поготово што начином обраде даје основе и иницира могућности да се овим проблемима приђе и са других аспеката.

Познато је да се у савременој војној литератури проблематика партизанског ратовања још увек третира фрагментарно и парцијално или само као елемент опште тактике. Још увек има доста војних теоретичара који на партизански рат гледају као на „последњу шансу“ инфериорне ратне стране. Но, исто тако је познато да су неке земље не само у другом светском рату већ и после њега постигле или могле постићи своје ратне циљеве прихватањем партизанског рата као основног облика борбе. (Камбоџа, С. Вијетнам, Индонезија, Куба, па и Кина и Алжир). Сви ови случајеви говоре да се партизански рат сам по себи не може сматрати као обележје односно нужда, проклетство инфериорне ратне стране, него као најпогоднији облик борбе који у датим условима омогућује да се постигне победа. „Инфериорност“ такве ратне стране постала је доста релативан појам; у много чему су настале нове појаве и кретања. Показало се да за победиоца није довољна само премоћ, техничка и бројна, да ратовање уклапа у себе дејство и осталих, многобројних и врло утицајних фактора, а као један од значајних је и облик и начин ратовања, ратна вештина.

Књига генерала Танасковића, и посредно и непосредно, даје пуно материјала, систематисаних погледа и интересантних објашњења и коментара на ове теме. Стога нам се чини да је аутор потпуно у праву кад истиче значај и потребу сагледавања и изучавања проблема партизанског ратовања, особито од стране малих земаља, за које такав рат по његовим речима може да буде некад и „једина могућност“. Он је исто тако у праву када износи своје уверење да је неопходна благо-

времена припрема не само јединица, већ и народа за овакав начин ратовања, као и материјална и организациона припрема, а посебно упознавање с методом, тактиком ратовања.

Бављење проблематиком партизанског ратовања није актуелна и савремена тема искључиво за мале земље, а за велике само у смислу њиховог парирања оваквом облику и начину отпора, како је аутор дозволио да га схвати читалац. Оно је у пуној мери савремено и за велике војне силе, и то не само и у мери њихових припрема и ангажовања за противпартизански, противгерилски рат у односу на жртве њихове агресије, већ и као могућности, облик, процењивање, изглед за отпочињање и вођење локалних ратова. Не могу се видети озбиљнији разлици којима се аутор руководио да изостави изношење погледа и решења која се по овим питањима често срећу у иностраној војној литератури. Тиме би читаоцу било свакако олакшано да, сагледавајући погледе на начине и облике могућих парирања или примене оваквог начина ратовања и са друге стране, створи комплексније сопствене представе и закључке.

Аутор је обраду питања из широке проблематике партизанског ратовања вешто управио на најбитније проблеме из чијег се сагледавања уочавају основне и суштинске карактеристике партизанске тактике. У свим разматрањима он прати и развија једну од основних мисли своје књиге: о еволуцији партизанске тактике. Та еволуција је по мишљењу аутора неопходна, нужна компонента, карактеристика партизанске тактике током вођења партизанског рата. На потребу да се она не само сагледа, већ да се о њој непрекидно води рачуна како би се што ближе одредила у савременом третирању проблема партизанске тактике, посебно утичу нове појаве и промене које су законито и очигледно настале у послератном периоду на општем плану (развој ратне технике и средстава, војнополитичка кретања и промене, развој ратне вештине итд.).

Тактичке поступке, методе и облике реаговања у партизанским борбеним дејствима, како ширих тако и ограниченијих размера, аутор је обрадио у другом делу књиге („Тактика“). У интересантним разматрањима тема: обележја партизанске тактике, напад, заседа, одбрана, садејство партизанских јединица, родови војске и др. — он своје закључке базира на студиозно уопштаваним искуствима народноослободилачког рата. Као занимљива карактеристика ауторовог прилажења овим искуствима је његово задржавање, са подједнаком пажњом, и на позитивним и на негативним примерима, на до сада ретким или никако обрађиваним примерима, као и из свих подручја у нашој земљи. Овакво прилажење учинило је књигу посебно интересантном нашем читаоцу и може се само зажалити видљива, претерана обзирност аутора да не би већим илустровањем, многим па иако оригиналним примерима, оптеретио књигу и напустио усвојени тон војнотеоретске обраде.

У свим овим излагањима аутор инсистира на уочавању битне карактеристике наше партизанске тактике: њено развијање, еволуирање кроз ток и трајање рата. Уочавање ове особености — која се редовно манифестовала у разним тактичким поступцима у току нашег рата, значајно је сазнање за шири круг читалаца, поготову наших младих кадрова који тај рат нису непосредно доживели. Оно помаже да се схвати и поближе сагледа сва разноврсност реаговања, живог и

стваралачког односа који су остваривале ратне јединице и кадрови у организовању и извођењу борбених дејстава. Аутор је јасан у својим погледима, да се на партизанску тактику не сме гледати као на статичну, већ напротив и шире условљену и нужним променама подложну активност. Такође, он потпуно опредељено образлаже зашто се искуства и обрађени тактички поступци не смеју схватити као рецепти, решења за све ситуације. Потребно је уочити напор и постигнуће аутора да, у обради ове материје, примени такав метод излагања, којим би избегао готово нужно, заморно и стално истицање условљености и међузависности разних фактора, а све то да би читаоца држао у активном односу према материји коју обрађује.

Аутор у својим разматрањима о изненађењу каже: „С правом се може рећи да је оно основа партизанске тактике. Без њега је тешко замислити исход борбе било које партизанске јединице у било којем виду борбеног дејства.“

У даљим својим излагањима он се задржава на обради услова и начина остварења овог основног и познатог начела и захтева партизанске тактике. Својим прилажењем и обрадом проблема аутор наводи читаоца да асоцира, да размишља о условима ситуације, о могућним реаговањима једне и друге стране у борбеним дејствима, о могућним поступцима и њиховом парирању.

Познато је, на пример, да фашистичким агресорима није била непозната могућност „да окупација Југославије 1941. године не мора значити и њено освајање, покоравање“. Међутим, њих је и обим и ефекат отпочињања рата у Југославији изненадио. И доцније, кад су методички и свестрано предузимали мере да тај отпор униште, сломе, доживљавали су поновна изненађења, и на стратегијском и на тактичком плану, те не само што нису успевали да остваре своје опште ратне циљеве, него нису успевали, најчешће, да постигну ни одређене ближе задатке. Са дуготрајношћу рата у Југославији морали су да рачунају као, за њих, неизменљивом чињеницом, а доживљавање сталних и најразноврснијих изненађења као редовном појавом у вођењу и ширих и ограниченијих борбених дејстава. Оваква ситуација се непријатељу могла наметнути само применом својеврсне стратегије и тактике ратовања. У том склопу партизанска тактика, уклапајући у себе све елементе ситуације и реаговања на њих, стално је водила рачуна о непонављању својих поступака и решења, или их је понављала, али у новим, друкчијим, измењеним варијантама. Отуда многа решења и поступци, које је партизанска тактика предузимала, изгледају једноставни и наводе на очекивање успелог реаговања, парирања од стране непријатеља. Но, она су, готово по правилу, затицала непријатеља ван његове објективне моћи (техничке опремљености и наоружања, бројности и др.).

У конкретним разматрањима разних поступака, метода и облика партизанске тактике, аутор потенцира баш ту њену суштинску особеност: иницијативни, стваралачки, активан однос према свакој ситуацији.

СТИЦАЊЕ ТЕ ВЕШТИНЕ РАТОВАЊА, УСВАЈАЊЕ ПАРТИЗАНСКЕ ТАКТИКЕ, поред ширих предуслова на којима се базира (праведност рата, морално-политички фактор, рат на својој територији и др.), захтева високу обученост и спремност кадрова и јединица. У том смислу су

нарочито интересантна поглавља књиге у којима се аутор подробније задржава и обрађује проблеме и начине припреме, организовања, планирања партизанских борбених дејстава.

У трећем делу књиге аутор анализира савремена борбена средства и износи своје мишљење о могућном њиховом утицају на поставку, могућности и начин извођења партизанских дејстава. Он претпоставља да ће ова савремена борбена средства и техника приоритетно и најпресудније деловати и моћи да делују на поставке и начин вођења партизанског ратовања. Аутор је без сумње у праву кад том фактору придаје такав значај и посвећује пуну пажњу извлачењу што одређенијих закључака о могућним последицама, одразима употребе средстава за масовно уништавање и других савремених борбених средстава на вођење партизанских дејстава.

Но, иако је овај фактор такве природе да делује не само најзначајније, већ и најобјективније (пружа, нуди, сам по себи, одређене нове могућности), он не делује, као што је познато, самостално, издвојено, него у склопу осталих многобројних и разноврсних фактора. Са њима тек, комплексно, чини нову ситуацију која утиче и мора да утиче на промену садржине и облика ратовања, па и партизанског. Један од таквих фактора је и ратна вештина, доктрина о вођењу рата и употреби оружаних снага. Анализа свих фактора који утичу и могу да утичу на поставку и вођење партизанских дејстава представљала би, свакако, усложњавање предмета књиге, одвлачење на нове теме (чему аутор очигледно у целини није био склон, што и јесте вредност књиге). Но, исто тако било је неопходно њихово истицање, постављање и макар минимална обрада. На таквом предмету као што су војне теорије, доктрине, особито оних који поседују средства за масовно уништавање и њихови погледи на вођење и парирање партизанском рату, било је потребно задржати се. Чини нам се да би осветљавање и ове проблематике, макар и у мањем обиму, дало читаоцима заокруженије информације и допринело већој доречености закључака који су о овој теми изнети.

У књизи је комплексније и оригинално обрађен још један интересантан проблем савремених војнотеоретских разматрања: однос партизанског и фронталног начина ратовања. Све што је аутор изнео о овој теми одише његовим схватањем да ни наша ратна искуства, као ни истраживања повезана са савременим условима, не дају за право да се апсолутизира важност, пресудност значаја било којег облика ратовања, посебно. Прихватање ових облика ратовања, тежишно ослањање на један па други, или на оба комбиновано, зависиће од одређених, одређенијих ситуација. На ту мисао аутор упућује читаоца било кад говори о искуствима нашег НОР-а, било о ратним искуствима других земаља. Но, аутор исто тако, из оваквих широк разматрања, истиче важност благовремених и свестраних припрема за партизански облик ратовања, без обзира да ли ће се он јављати као главни или помоћни облик ратовања (упознавање кадрова и становништва са условима и начином овог ратовања; организационе и материјалне припреме; најпогодније врсте јединица и начин њихове употребе; најпогодније наоружање и опрема јединица за овакво ратовање).

Однос партизанског и фронталног начина ратовања аутор анализира кроз двојност општих услова: кад се партизански рат јавља

као основни облик рата и кад је он само помоћна форма рата. Војна проблематика у овим различитим условима манифестује се на особен начин и захтева посебна, одговарајућа прилажења и решења. Те своје теоретске поставке аутор образлаже на низу конкретних питања као што су: командовање, садејство, избор и подела објеката дејстава, снабдевање, збрињавање, улога слободних територија и слично.

Поменути однос разматра се у књизи и обрадом питања: који су принципи ратовања под фронталним условима, општеважећи и познати, применљиви за партизанско ратовање, а који нису? У којој мери и у ком смислу је партизанска тактика засебна дисциплина, предмет вештине ратовања уопште? Како у партизанском ратовању и тактици третирати и односити се према фронталним дејствима? Који су принципи и поступци партизанског ратовања применљиви, од значаја и треба да буду елеменат и фронталног ратовања? На сва ова интересантна питања аутор, и посредно и непосредно, даје пуно својих закључака и материјала који за читаоца представљају врло солидну основу за властито закључивање или даље интересовање и бављење тим питањима.

Књига генерала Танасковића, иако је заснована на студијском изучавању и анализи искустава, углавном нашег народноослободилачког рата, окренута је лицем према проблемима и захтевима које савремени услови намећу у примени и извођењу партизанског ратовања, а посебно на плану партизанске тактике. Покренути проблеми, концизна мишљења и ставови аутора према њима, шири аспект у прилажењу и обради покренутих питања, дају књизи посебну вредност. Она је израз успешних напора аутора да искуства партизанског ратовања и нове проблеме партизанске тактике повеже у јединствену целину. Оваквим својим квалитетима књига ће задовољити интересовање и потребе наших читалаца, а представља и значајан прилог обради искустава нашег народноослободилачког рата са становишта савремених потреба.

IZ STRANIH ARMIJA

Časopis Revue militaire générale u 1961. godini

Časopis *Revue militaire générale*¹⁾ izlazi u Parizu, u redakciji oficirskog koledža Atlantskog pakta. Počasnu redakciju sačinjavaju visoki vojni rukovodioci Atlantskog pakta, zatim načelnici generalštabova svih zemalja članica, kao i izvestan broj poznatijih vojnih funkcionera pojedinih zemalja članica ovog pakta. U njemu se iznose mišljenja i stavovi po onim pitanjima koja su zajednička za sve zemlje članice NATO, a problemi se postavljaju i rešavaju sa stanovišta opštih zapadnoblokovskih ciljeva i namera. Članci se u njemu štampaju na jeziku autora, s tim da se uz to daje širi ili kraći sadržaj na ostala dva ili tri glavna svjetska jezika, engleskom, francuskom i nemačkom. Autori su pretežno Francuzi. U tretiranju pojedinih vojnopolitičkih problema, naročito u tematici daljeg razvoja NATO, oseća se uticaj francuskih zvaničnih stavova, posebno pokušaji da se Francuska ponovo stavi u rang velikih sila, pri čemu se obilato koristi njeno posedovanje atomske bombe. U toku 1960. i 1961. godine u časopisu se sve češće pojavljuju i autori iz drugih zemalja članica NATO.

U toku 1961. godine, časopis je tretirao²⁾ u osnovi sledeće probleme: uloga i zadaci Atlantskog pakta i potreba njegovog daljeg političkog i organiza-

cionog razvoja, analiza spoljne politike SSSR i vojne politike zemalja članica Varšavskog pakta i protivmere NATO-a, karakter eventualnog budućeg sukoba i uloga pojedinih vidova i rodova u njemu, sa posebnim pridavanjem značaja projektilima, satelitima i drugim vazдушnim i vasijskim borbenim sredstvima, zajednička ekonomska politika u okviru pakta i odnos prema nerazvijenim zemljama Afrike i Azije. Osim toga, u svakom broju nalaze se po jedan do dva članka posvećeni pojedinih zemljama, kako članicama Atlantskog pakta tako i drugim, u kojima se uglavnom tretiraju problemi odbrane tih zemalja. U svakom broju jedan do dva članka sadrže otvorenu anti-sovjetsku propagandu; u njima se najčešće napada sovjetska politika. U članku »Rat koji treba da vodimo«, francuski autor predlaže stvaranje posebnog »Interpol«-a za borbu protiv komunista, a u članku »Amerikanci stvaraju projektilski kompleks« opet francuski autor tvrdi da kada bi Kremlj bio uništen, komunizma u svetu ne bi bilo, dok bi u slučaju uništenja Bele kuće Amerika već za nekoliko godina imala novog Kenedija.

Pri razmatranju problema u pojedinim člancima, u toku prošle godine, polazi se od toga da postoji potencijalna opasnost od sovjetske ekspanzije na političkom i ekonomskom, a agresija na vojnom planu, te da »slobodni«

¹⁾ *Revue militaire générale* — Pariz, brojevi 1—10 za 1961. godinu.

²⁾ Razmatranju problema iznesenih u časopisu prišli smo isključivo informativno.

svet treba sve više da ujedinjuje svoje snage i zajednički se priprema za odbranu. Osnovu njegove odbrane treba da sačinjava poznati »deterent«, odnosno princip da u vojničkom smislu Zapad treba da bude isto toliko jak koliko i Istok, ako već nije u stanju da bude jači. Kao i da se ne sme dozvoliti bitno narušavanje ravnoteže između Istoka i Zapada u pogledu celokupne vojne snage. Snage »deterent«-a sastoje se od »štita«, koji predstavljaju kopnene, vazdušne i pomorske snage raspoređene u Evropi i na njenim morima, i od »mača« koji predstavljaju američke strategijske interkontinentalne projektilske snage koje se nalaze na teritoriji SAD.

U člancima posvećenim problemima nerazvijenih zemalja Afrike i Azije očigledno se zastupaju kolonijalistički stavovi, koji ponekad idu i do predlaganja mera koje su istovetne sa postupcima kolonijalističkih sila iz 17 i 18 veka. U tretiranju ovih problema ne polazi se uopšte sa realnih osnova.

Gledišta koja iznose autori po raznim problemima, predstavljaju njihove lične stavove.

a) *Problemi daljeg razvoja organizacije Atlantskog pakta*

Veći broj članaka u časopisu razmatra pitanje proširenja kompetencija Atlantskog pakta. Autori ovih članaka polaze od postavke da je NATO ispunio svoj zadatak, jer je od 1949. naovamo nastojao da spreči izbijanje novog svetskog rata. Francuski general Betuar i drugi autori smatraju da se danas, pre svega, izmenila priroda i obim mogućnih agresija, da su nacionalni egoizmi između zemalja članica prevaziđeni i da je zbog toga potrebno da Pakt dalje evoluiraju.

Mirna koegzistencija na kojoj insistira Sovjetski Savez tumači se kao njegovo traženje novih načina da bi ostvario svoje ciljeve u uslovima kada je, zbog razvoja nuklearnog oružja i ravnoteže koja je približno ostvorena

između američkih i sovjetskih bombarderskih sredstava, jedna opšta nuklearna agresija postala skoro neverovatna. Citira se i definicija mirne koegzistencije koju je dao Hruščov: »To je nastavak borbe između dva sistema. Za nas je to ekonomska, politička, ideološka i socijalna borba, a ne oružani pokušaj«. Betuar se pita da li Zapad iz toga treba da zaključi da je ratna opasnost eliminisana, pa odgovara potvrdno, pod pretpostavkom da se ova opasnost i dalje smanjuje. Zapad mora ne samo da se sprema za takmičenje koje je definisao Hruščov, to jest za ekonomsku, političku i ideološku borbu, već i da ima i dovoljno oružanih snaga za suprotstavljanje opasnosti od revolucionarnih i subverzivnih ratova, jer ta opasnost latentno postoji. Kada nuklearno naoružanje razmatraju kao strategijsko oruđe, onda zapadni autori insistiraju na održavanju ravnoteže i prestizanju Sovjetskog Saveza. S druge strane, zbog mogućnosti lokalnih sukoba, posebno revolucionarnih oružanih akcija unutar njihovog bloka, odnosno zapadnoblokovskih interesnih sfera, oni zahtevaju jačanje klasičnih snaga, kako u pogledu broja tako i modernizovanja naoružanja, uključujući tu i taktičko atomsko oružje. Njihovo je mišljenje da su klasične snage dosada bile zapostavljene, kako zbog pažnje poklonjene razvoju nuklearnih sredstava, tako i zbog potcenjivanja njihove uloge u eventualnom sukobu.

Autori pomenutih članaka tvrde dalje da su se i dimenzije mogućeg sukoba promenile, usmeravajući svoju kritiku na to da je NATO organizovan samo za odbranu teritorija zemalja članica pakta, odnosno pretežno Evrope, da je takva uskoevropska koncepcija prevaziđena i da opasnost od sovjetskog prodiranja postoji ne samo u neposrednoj blizini sovjetskih evropskih i azijskih granica, nego da se proširila i na Afriku, pa čak i Ameriku. Iz ovoga proizilazi i njihov zaključak da kompetencije Atlantskog pakta treba nužno proširiti na sva područja gde

postoji opasnost od ovog prodiranja. Vojna komanda NATO predvidela je snage za intervenciju, ali isključivo za zonu dejstva koja obuhvata teritorije zemalja članica. Isti autori dalje ističu da je u Africi najizrazitije uočena indirektna opasnost od revolucionarnih i subverzivnih ratova, te da bi ovaj kontinent najpre trebalo uključiti u nadležnost NATO-a. Za eventualne intervencije u Africi bile bi potrebne klasične oružane snage, stacionirane u Evropi, ali tako organizovane da se u najkraćem roku mogu prebaciti vazдушnim putem na ugroženu tačku. Za sada samo SAD raspolazu ovakvim snagama, pa je nužno, po njihovom mišljenju, da ih i ostale zainteresovane članice Pakta organizuju, s tim da one ostanu u nadležnosti svake pojedine zemlje i da se svaka takva intervencija izvodi u ime NATO i uz učešće i saglasnost svih zemalja članica.

Očigledno je da ovde dolazi do izražaja, s jedne strane želja da se u okviru NATO-a obezbedi zajednička oružana intervencija u slučaju revolucionarnih oslobodilačkih pokušaja u kolonijama i zavisnim zemljama uopšte, a sa druge, uporna težnja Francuske za održavanjem kolonijalnih poseda.

Na istu temu se iznosi i to da unutar Pakta još uvek postoje dosta jako izraženi nacionalni egoizmi, pri čemu se navodi primer da naučnici pojedinih zemalja sakrivaju od naučnika prijateljskih zemalja čak i takve pronalaskе za koje već i Sovjetski Savez zna, zatim da se ti uskonacionalni interesi osećaju na planu standardizovanja naoružanja, organizovanja zajedničkog snabdevanja oružanih snaga, mada su najozbiljniji i najizrazitiji na ekonomskom planu, i to zbog toga što se ekonomska borba između Istoka i Zapada sada rasplamsava u nerazvijenim zemljama, čija je orijentacija prema jednom ili drugom bloku još uvek neizvesna. Kao primer izrazite slabosti zapadnog bloka može se uzeti slučaj kada je Sovjetski Savez, 48 časova posle ame-

ričke odluke o prekidu kupovine kubanskog šećera, najavio kupovinu celokupne godišnje proizvodnje tog šećera. Neki se autori zalažu za to da NATO, osim vojne i političke saradnje zemalja članica, treba da posluži i kao osnova usklađivanja i zajedničkog vođenja ekonomske politike, dok drugi smatraju da to ne spada u njegov domen i da on treba da ostane vojna organizacija, koja bi samo pratila ekonomske mere sovjetskog bloka i to registrovala, dok bi druge zapadne međudržavne organizacije preduzimale odgovarajuće protivmere. Upravo to bi i trebalo da bude zadatak nedavno osnovanog Atlantskog instituta u Milanu, koji bi imao da proučava niz problema kao: usklađivanje međusobne razmene, stvaranje mreže zajedničkih informacija, izmenu svih trgovinskih i carinskih obaveštenja, stvaranje Evropskog centra za spoljnu trgovinu, sa posebnim ciljem određivanja i usklađivanja ekonomske politike prema nerazvijenim zemljama, saradnju između pojedinih preduzeća, probleme investicija i stabilizacije kursa sirovina, zajedničku tarifnu politiku i druge.

Izgleda da grupa funkcionera Pakta koja se zalagala za proširenje kompetencija NATO-a i na ekonomskom planu nije uspela da prodre sa svojim stavovima, sudeći po organizovanju i sve odlučnijim merama u okviru zapadnoevropske organizacije Zajedničkog tržišta. Kompetencije NATO-a na ekonomskom planu ostale su samo u domenu proizvodnje naoružanja, opreme i snabdevanja.

Interesantno je ovde ukazati na važnije stavove iz takozvanog »desetogodišnjeg plana NATO« — za period do 1970. godine, o kome se još uvek diskutuje, a u kojima su iznesena osnovna gledišta zapadnog bloka u pogledu daljeg razvoja međunarodnih odnosa, a posebno o mogućnosti eventualnog oružanog sukoba. Prema današnjem stanju tehnike, nuklearni rat ne izgleda mnogo verovatan. Međutim, ta činjenica povećava opasnost od sukoba u

kojima bi se protivnici suprotstavljali jedan drugom sa kvantitativno i kvalitativno ograničenim snagama. Pri tome bi verovatno došlo do modernizovanja klasičnih snaga — njihovog naoružavanja taktičkim atomskim oružjem, no tako da to ne bi prouzrokovalo proces lančane reakcije koji bi doveo do termonuklearnog rata. Postoji i druga hipoteza po kojoj jedinu aktuelnu opasnost predstavlja mogućnost termonuklearnog sukoba interkontinentalnih razmera, zbog čega je potrebno imati isključivo tehnički specijalizovane snage. Po trećoj hipotezi osnovna opasnost leži u subverzivnim sovjetskim akcijama i revolucionarnim ratovima. Smatra se da nijednu od ovih pretpostavki ne treba odbaciti, te da Zapad mora da ima oružane snage spremne za efikasno učešće u svakoj od njih.

S obzirom na sve ovo, predviđa se niz mera na političkom planu (jedinstvo mišljenja po pitanjima koja direktno interesuju pakt, izmene mišljenja po pitanjima koja ga direktno ne interesuju, razmena ovog mišljenja pre donošenja odluke od strane pojedinih zemalja, zajedničko istupanje u UN radi uspešnog suprotstavljanja azijsko-afrličkom i komunističkom bloku), ekonomskom (samo kao konsultativno telo), naučnom (osnovna ideja je otvorena i iskrena saradnja) i ideološkom (stvaranje zapadne ideologije). Na vojnom planu predviđa se, pre svega, stalno jačanje snaga u Evropi, zatim, održavanje dovoljno jakih efekтива za odmazdu i stvaranje snaga za intervenciju u svakom delu sveta gde interes NATO bude eventualno ugrožen.

Iznete osnovne smernice daljeg evoluiranja Atlantskog pakta ukazuju na to da zapadni blok, i pored velikih teškoća u savlađivanju posebnih interesa svake pojedine članice, usmerava svoje glavne napore ka proširivanju zajedničkih akcija sa vojnog, koji je najviše otišao napred, na politički i ekonomski plan.

b) *Upoređivanje jačine snaga oba bloka i neka gledišta o nužnoj reorganizaciji NATO na vojnom planu*

Na osnovu uporedne analize koju je objavio, početkom 1961. godine, Institut za strategijske studije u Londonu, u časopisu se iznose sledeći podaci o stanju oružanih snaga oba bloka:

Sovjetski Savez: 215 000 000 stanovnika, od toga 2 423 000 ljudi pod oružjem. Raketne i vazdušne snage: 35 interkontinentalnih projektila, dok se oko 200 novih očekuju u toku zime 1961/62. godine. Ovde se citira Hruščovljeva izjava da se projektili proizvode kao kobasice, da se lansirna sredstva nalaze po celoj teritoriji Sovjetskog Saveza, kao i da postoje dva pokusna centra u okolini Kaspijskog mora. Domet ovih projektila ceni se na 13 000 km. Nepoznat je broj projektila srednjeg dometa, čiji se domet ceni na 3 000 i 1 650 km. U ove strategijske snage treba još uračunati i 170 teških bombardera, sa akcionim radijusom od 7 000—10 000 km, i oko 1 000 srednjih bombardera, sa akcionim radijusom od 2 750—5 800 km; taktička avijacija se ceni na 4 000 aviona (akcioni radijus 1 230 km); vazдушna odbrana raspolaže raketama tipa zemlja-vazduh, sa maksimalnim plafonom od 18 000 m i dometom od 30—40 km, i oko 10 000 lovačkih aviona (akcioni radijus 1 130 km/čas). Transportna avijacija raspolaže sa oko 2 000 aviona raznih tipova. Kopnene snage se procenjuju na 135 aktivnih divizija, 40 divizija sa aktivnim jezgrom, 35 artiljerijskih i protivavionskih divizija. Broj tenkova se ceni na oko 20 000 prve i 15 000 druge linije; vazdušno-desantne snage se računaju na nekih 9 divizija, sa oko 100 000 ljudi, s tim što transportne snage avijacije omogućuju istovremeno angažovanje dve vazdušno-desantne divizije. Kopnena vojska raspolaže taktičkim raketama zemlja-zemlja raznog dometa od 15—160 km, kao i od 650 km.

Ratna mornarica se procenjuje na 1 600 000 tona, a raspolaže sa 430 podmornica, od kojih 6 atomskih; 25 krstarica, 230 kontratorpiljera, kao i 2 000 drugih brodova. Mornarička avijacija nema nosača aviona, već je oko 3 000 aviona raznih tipova, akcionog radijusa od 2 500—5 800 km, bazirano na obalama mora; rakete tipa more-zemlja imaju domet od 160 i 650 km i montirane su na površinskim brodovima i podmornicama.

Ostale zemlje Varšavskog pakta, prema ovim podacima mogu mobilisati oko 60 divizija kopnene vojske, raspolažu sa oko 2 900 reaktivnih lovačkih aviona i beznačajnom ratnom mornaricom.

Oružane snage NR Kine procenjuju se na 2 000 000 ljudi. Računa se da postoje 110 pešadijskih, 2—3 oklopne i 1—2 vazdušno-desantne divizije, kao i 2 000 lovaca i lakih bombardera, 400 aviona mornaričke avijacije, 4 razarača i 25 podmornica.

Po ovoj proceni SSSR u Evropi može mobilisati u roku od 30 dana oko 125 divizija, što bi ukupno iznosilo oko 7 miliona ljudi pod oružjem. Posebno se ističe snaga ovog bloka u Istočnoj Nemačkoj, koja iznosi oko 20 divizija organizovanih u 6 armija. One uskoro treba da budu naoružane taktičkim atomskim oružjem, koje bi podržavale 2 vazduhoplovne armije, sa oko 2 000 aviona i velikim brojem aerodroma. Naročito se podvlači da, dovođenjem iz dubine, ove snage mogu za nekoliko dana da budu udvostručene, pa i utrostručene. Ova se lakoća brzog ojačavanja snaga u Istočnoj Nemačkoj ističe kao izrazita prednost ovog bloka.

Strategijske snage zapadnog bloka sastoje se od: američke strategijske vazduhoplovne komande sa 450 teških i 1 250 srednjih bombardera i 18 interkontinentalnih projektila tipa »atlas« i »titan«; vazdušderske komande britanskog vazduhoplovstva sa bombarderima »vulkan«, »viktor« i

»valijant«, i projektilima »blu stil«; 1., 2., 6. i 7. američke flote, svaka sa oko 50 brodova i jezgrom od nosača aviona; američke atomske podmorničke flote od 14 podmornica sa po 16 projektila »polaris« svaka; sedam baza projektila srednjeg dometa »tor« i »jupiter« u Evropi, od kojih svaka ima po 15 projektila. Snage Atlantskog pakta u Evropi podeljene su ovako: glavna komanda za Evropu raspolaže sa oko 5 000 aviona i 220 operativnih baza, zatim protivvazdušnim i taktičkim nuklearnim projektilima. Podređene komande imaju sledeće snage: centralna Evropa 21 diviziju i oko 3 000 aviona, severna Evropa 3 divizije, jugoistočna Evropa 21 diviziju i američku VI flotu, Sredozemlje nacionalne flote Francuske, Italije, Grčke, Turske i nešto britanske.

Komanda Atlantika raspolaže sa 440 brodova, od čega 28 nosača aviona i 150 podmornica, posebno opremljenih za protivpodmorničku odbranu. Komanda Lamanša obuhvata delove francuske, britanske i belgijske flote.

Oružane snage svih zemalja članica Atlantskog pakta broje ukupno oko 6 000 000 ljudi. Pored ovog, treba uzeti u obzir i snage CENTO pakta sa oko 300 000 ljudi i SEATO pakta sa oko 230 000 ljudi pod oružjem.

Na osnovu uporedne analize snaga blokova, niz autora u člancima konstatuje da se snage NATO-o ovakve kakve su, ni po jačini ni po organizaciji, ne mogu uspešno suprotstaviti snagama Varšavskog pakta.

Ako se uzme i analizira pretpostavka opšteg termonuklearnog sukoba, onda se može konstatovati izvesna ravnoteža u ovim sredstvima između oba bloka. Osnovna primedba dosadašnjoj organizaciji snaga odmazde zapadnog bloka, koju jedinstveno daje nekoliko autora, jeste da su te snage isključivo u rukama SAD i delom Velike Britanije. Opšte gledište koje oni zastupaju u časopisu jeste da u Evropi treba stvoriti jedan strategijski nukle-

arni potencijal koji bi po snazi morao biti značajan, ali ne i tako jak kao sovjetski ili američki. Taj strategijski nuklearni potencijal trebalo bi da bude u rukama jedne od kontinentalnih evropskih zemalja članica pakta, a nikako u rukama NATO-a, pošto bi onda kako oni ističu, za nuklearnu odmazdu bila potrebna saglasnost svih članica, a to je u današnjim uslovima brzine u kojoj minuti odlučuju neostvarljivo. Ako bi, pak, nuklearni potencijal bio u rukama vrhovne komande NATO, onda bi on praktično bio u rukama Amerikanaca pa bi za otpočinjanje odmazde bila potrebna saglasnost SAD.

Nije teško zaključiti da se iza ovakvih stavova kriju francuska, a verovatno i nemačka gledanja na naoružavanje evropskih zemalja članica NATO-a termonuklearnim oružjem. Tako se kroz stranice ovog časopisa stalno i planski, pomoću raznih propagandnih sredstava, pokušava opravdati koncepcija samostalnog evropskog strategijskog nuklearnog potencijala. Ako bi u dogledno vreme Francuska ili Zapadna Nemačka ostvarile vidnije rezultate u domenu nuklearnog oružja, onda bi se mogli očekivati i konkretni postupci oko njegovog realizovanja.

Pri razmatranju druge hipoteze polazi se od mogućnosti sovjetske agresije koja bi se izvodila samo klasičnim oružjem, pri čemu bi osnovnu snagu istočnog bloka predstavljale sadašnje snage Varšavskog pakta stacionirane u Istočnoj Nemačkoj. NATO, po mišljenju ovih autora, ne raspolaže niti naoružanjem, niti mogućnošću manevra snagama radi suprotstavljanja ovakvoj agresiji. Polazeći od ovakvog objašnjenja, autori ovih članaka smatraju da zapadna Evropa može uspešno voditi rat jedino ako poseduje snažan nuklearni potencijal, i to u rukama predsednika Saveta NATO zemalja, dakle u nadležnosti samo jednog čoveka, koji bi bio ovlašćen da u takvoj situaciji, bez posebne saglasnosti

zemalja članica, odlučuje o nuklearnoj odmazdi.

Iz ovoga se može zaključiti da je zapadni blok, posebno zapadnoevropske kontinentalne zemlje, sasvim otvoren i nedvosmislen u pogledu upotrebe nuklearnih sredstava — pod pretpostavkom lokalnog sukoba u Evropi. Mišljenja koja su se ranije pojavljivala u ovom, a i nekim drugim zapadnim vojnim časopisima o ponovnoj mogućnosti sukoba na teritoriji Evrope samo klasičnim sredstvima ovde su sasvim odbačena.

c) *Upotreba vasioniskih sredstava u vojne svrhe i perspektive daljeg razvoja projektila*

Pri razmatranju upotrebe vasioniskih satelita u vojne svrhe iskrsava niz problema koje treba rešavati opet korišćenjem manjih satelita koji bi stalno nadletali zemljinu kuglu, po određenim putanjama, na takvim visinama da aparati ugrađeni na njima mogu davati potrebne podatke. Problemi su razvrstani u šest grupa: a) Stalno osmatranje teritorije eventualnog protivnika sa ciljem da se otkriju njegove baze za lansiranje, i to kada su neaktivne (pomoću fotografije, telefotografije ili televizije), ili u trenutku njihove aktivnosti (reperisanjem putanje projektila i infracrvenim zračenjem). b) Radi aktivnog dejstva sopstvenim nuklearnim projektilskim sredstvima potrebni su sasvim precizni podaci o poziciji cilja ili neprijateljevih platformi za lansiranje, s obzirom da za njihovo izračunavanje nisu dovoljna dosadašnja geodetska, niti sredstva za navigaciju. Ovu grupu problema Amerikanci rešavaju pomoću satelita tipa »midask«. c) Za pripremu lansiranja sopstvenih projektila potrebni su tačni podaci o jačini zemljine teže na celoj putanji, kao i uticaju i jačini drugih magnetskih i elektromagnetskih sila na let projektila. d) S obzirom na veliki uticaj meteo+ uslova na let raketa i prilikom njio-

vog dejstva na cilj, Amerikanci planiraju upotrebu specijalnog satelita. e) Za vođenje elektronskog rata i utvrđivanje da li je protivnik lansirao neki projektil, kao i za davanje znaka za uzbunu služe sateliti raznih tipova. f) Dalji razvoj satelitskih sredstava uslovljen je rešavanjem problema veze, jer se radio pokazao kao nedovoljan. Direktna veza satelit-zemlja može da se ostvari i preko relejnih satelita, naročito onda kada se realizuje stalno letenje čoveka po vasioni. Tada će sateliti moći da posluže kao komandna mesta, stokovi naoružanja i za niz drugih potreba.

Časopis objavljuje i podatke o svim dosada poznatim i lansiranim satelitima. Na osnovu njih autori više članaka konstatuju da su se sateliti već dosada pokazali kao vanredno značajni u rešavanju, pored naučnih, i niza čisto vojnih problema, te da je njihova perspektiva razvoja vrlo široka. Oni ujedno izvlače zaključak da u vojnom smislu ova oruđa ulaze postepeno u sistem vasijske podrške dejstava na zemlji, da su stvoreni prvi elementi sistema za otkrivanje i odbranu zemlja-vasiona i da sve ovo upućuje na razmišljanje o eventualnoj borbi u prostoru gde bi borbeno sredstvo bio satelit-vasijski brod.

Priličan broj članaka o satelitu kao sredstvu za vojne svrhe ukazuje na posebnu brigu koja se ovom pitanju posvećuje u okviru Atlantskog pakta.

Poznati francuski pisac Ružeron, u članku u kome upoređuje sovjetske i američke stavove u pogledu dosadašnjeg razvoja balističkih oruđa, navodi ovakav podatak: Amerikanci sa raketama »polaris« i »midgetman«, pri korišćenju njihovog krajnjeg dometa i izvođenju površinske eksplozije tačno nad izabranim ciljem, postižu sa punjenjem od 100 kilotona efekat vazdušnog udara na površini od oko 30 kvadratnih kilometara, dok Sovjeti daju primarni značaj efektu požara, pa sa oruđem skoro istog dometa, ali punjenjem od dva megatona, postižu

vatreni efekat na površini od oko 4 000 kvadratnih kilometara. Ružeron zaključuje da je želja za postizanjem maksimalne preciznosti dovela Amerikance dotle da kasne nekoliko godina u proizvodnji nuklearnog oružja. Danas je jasno da u momentu kada je ostvarena, takva preciznost nije uopšte više potrebna, niti je u stanju da zameni ono što je dugim i nepotrebnim radom izgubljeno. U tim razlozima Ružeron nalazi objašnjenje za neke izmene u američkoj orijentaciji u daljem radu na razvoju nuklearnih sredstava, mada izražava sumnju da će se promene u orijentaciji moći brzo izvesti, jer iskustvo pokazuje, ističe on, da je daleko teže promeniti vojne koncepcije, nego li proizvodnju.

d) *Uloga i značaj vidova i pojedinih rodova u savremenom ratu*

Časopis je u toku 1961. godine posvetio dosta stranica razmatranjima o upotrebi i ulozu pojedinih vidova i rodova u eventualnom budućem sukobu. Treba odmah napomenuti da je za sve autore karakteristično to da polaze od već ranije navedenih osnovnih pretpostavki o oblicima, dimenzijama i mestu mogućeg sukoba i da, pored toga što ističu isključivo defanzivni karakter i ciljeva Atlantskog pakta, posebnu pažnju posvećuju ofanzivnim svojstvima i namenama vidova i rodova. Karakteristično je dalje i to da se u poslednje vreme sve više razmatra uloga pojedinih vidova i rodova u uslovima ograničenog lokalnog sukoba, a posebno u okviru snaga za intervenciju protiv revolucionarnih, oslobodilačkih akcija na azijskom i afričkom kontinentu. (Pošto je većina članaka o ovojme već posebno prikazana u *Vojnom delu*, to će ovde biti reč samo o ponekom od njih — prim. S. O.)

Jedan nemački autor navodi da je nuklearna energija faktor dubokih promena, kako u pogledu gradnje brodova i njihovog naoružanja tako i uslova rata na moru. Uloga mornarice

u budućem ratu bitno je izmenjena. Korišćena kao pogonsko sredstvo, atomska energija stvara uslove za neograničeni akcioni radijus brodova, što se najbolje vidi kod atomskih podmornica koje su dobile strategijski značaj, a nije isključeno da će upravo veliki površinski brod na atomski pogon poslužiti i kao baza za lansiranje nuklearnih projektila. Prema tome, nema potrebe za nekadašnjim velikim eskadrama, kao ni velikim pomorskim bazama, radi snabdevanja i opravki, jer jedan veliki brod može uspešno da ih zameni, uz posebnu karakteristiku da je takva baza pokretna, čime zadovoljava niz uslova savremenog rata kao, na primer, manje je izložena dejstvu protivnika, može brže da snabdeva borbene jedinice u zoni dejstva itd.

U članku o pomorsko-vazдушnim snagama u nuklearnom ratu, autor polemizuje sa autorima nekih ranijih članaka koji su iznosili gledišta protiv gradnje i razvoja velikih površinskih brodova. On ovakve stavove odbacuje kao potpuno neodržive i zaključuje da pojava oružja sa interkontinentalnim dometom i dosada nepoznatom rušilačkom moći — koja istovremeno služi i kao izvor energije površinskim i podvodnim brodovima i omogućuje im neograničenu pokretljivost i autonomiju — samo povećava ulogu pomorskih i pomorsko-vazдушnih snaga, kao i snaga koje se transportuju morem. Autor predlaže, kao osnovnu meru, da se flote ili njihovi delovi stalno nalaze na morima koja su blizu mogućih žarišta, jer je to jedini način da se pomorske i pomorsko-vazdušne snage efikasno upotrebe u borbi protiv revolucionarnih snaga oružanih pokreta. Da ova postavka nije samo fraza, pokazuje kratak pogled na sadašnji raspored flota SAD, Velike Britanije i Francuske u južnom delu Atlantika, u Sredozemlju i vodama Indijskog i Tihog okeana.

Transportnoj avijaciji se daje poseban značaj. Neki od autora smatraju

da je njena uloga u borbi značajno porasla, a posebno u slučaju ograničenog lokalnog rata. Ističe se potreba da ta avijacija mora, sa jedne strane, da zadovolji potrebu brzog dejstva prilikom intervencije, a, sa druge, da bude osposobljena da trupe koje prevozi iskrca na mestima što bliže centru sukoba, što znači da se prilagodi nepodnošnim i nesavremenim letilištima i aerodromima. Današnja civilna avijacija ne može da se upotrebi za ovakva dejstva, pa treba posebno raditi na razvoju specijalne vojne transportne avijacije.

Ovde treba priključiti i članak koji dosta dokumentovano ukazuje na to da helikopter, kao vazdušno sredstvo, ne može da zadovolji sve potrebe vazdušnog transportovanja pešadije, te da se može smatrati samo kao pomoćno sredstvo u povećanju njene pokretljivosti. Njegove prednosti u pogledu vertikalnog poletanja i sletanja, sletanja na malom prostoru, mogućnosti statičnog nadletanja artiljerijskih položaja, fotografisanja, osmatranja, penjanja i spuštanja ljudi pomoću konopca, daleko su manje od njegovih ozbiljnih nedostataka zbog smanjenog akcionog radijusa, malog korisnog opterećenja, velike potrošnje goriva, teškog održavanja (za jedan čas leta potrebna su tri časa za njegovo održavanje), kao i zbog toga što se rad motora daleko čuje. Helikopter je dakle vrlo skup, jako osetljiv, a upotreba mu je ograničena, pa se može upotrebiti samo za hitno prebacivanje trupa i materijala, za potrebe saniteta i komandi na kraćim odstojanjima, za osmatranje, izviđanje, a u gerilskom ratu i za bacanje letaka.

Navedimo ovde još i neka mišljenja o ulozi tenka u savremenom ratu. Autor članka se ozbiljno suprotstavlja gledištima da je tenk, zbog svoje težine i dosadašnje namene, zastarelo oruđe za uslove savremenog rata. To je, tvrdi autor, oklopno oruđe sposobno da, u okviru budućih sukoba, izvodi manevar i vodi direktnu ofanziv-

nu i defanzivnu borbu, posebno protiv neprijateljevih tenkova. U atomskom ratu, istina, postoji period kada se izvode uzajamni masovni nuklearni udari i kada su kopnene snage praktično paralizovane, ali pre i posle tog perioda kopnena dejstva će se intenzivno odvijati. U tim dejstvima, pre perioda nuklearnih udara, osnovni zadatak tenka biće vođenje protivoklopne borbe, a može biti korišćen i za statičnu odbranu. U dejstvima, pak, posle perioda nuklearnih udara, kopnene snage neće moći uopšte izvoditi nikakva dejstva ukoliko ne raspoložu oklopnim snagama čiju osnovu sačinjavaju tenkovi. U slučaju klasičnog sukoba, koji će svakako imati oblik manevarskog rata bez neprekidnih frontova, tenk će i dalje imati primarnu ulogu. U slučaju subverzivnog, revolucionarnog rata, koji je u suštini stvar pešadije, tenk će, osim raznih borbenih zadataka, imati i važno psihološko dejstvo.

Jedan francuski autor u članku pod naslovom »Odrana i pokretljivost« zastupa gledište da će budući sukob u Evropi verovatno početi klasičnim oružjem, jer verovatni protivnik poseduje poznatu nadmoćnost u tom domenu. Da Zapad tada ne bi bio primoran da prebrzo priđe upotrebi atomskih projektila, što bi moglo imati za posledicu i prelaz na termonuklearni rat, evropske armije treba da budu opremljene što je moguće većim brojem klasičnog oružja, naročito lakim borbenim vozilima. To vozilo treba, po mišljenju autora, da zadovolji i strategijsku i taktičku pokretljivost, a to znači da ima dovoljnu vatrenu moć, da može manevrovati najvećom brzinom i da ima veliki akcioni radijus. Ono bi moralo biti i amfibijsko, osposobljeno za transportovanje avionom, spuštanje padobranom, a u pogledu materijala grubo i otporno, lako za proizvodnju i održavanje. Mnogi ovi zahtevi mogli bi se ostvariti kada čitav problem ne bi bio podređen ograničenim mogućnostima transportne avijacije.

e) *Još neka interesantnija gledišta o raznim problemima savremene vojne nauke*

U svakom broju časopisa objavljuju se članci raznih autora o pojedinim pitanjima iz domena vojne nauke uopšte. Oni ih razmatraju u uslovima razvoja savremenog naoružanja, a bazičaju na osnovnim principima zapadnih zemalja i zvaničnim hipotezama o mogućem obliku oružanog sukoba. Evo nekih članaka u kojima su jasnije izražena neka novija i manje poznata gledišta po pojedinim pitanjima.

Jedan nemački general piše o značaju brojnosti snaga u atomsko doba, pa konstatuje da se od pojave atomskog oruđa javljaju dve tendencije: jedna koja favorizuje upotrebu ovog oružja u borbi bez rezerve i druga koja proklamuje sveopšte i svečano odricanje od njegove upotrebe. Izvesni zastupnici prve tendencije stoje na stanovištu da bi takvo rešenje odlučno smanjilo značaj brojnosti oružanih snaga. Autor smatra da je takvo mišljenje sasvim pogrešno, jer iako atomsko naoružanje zahteva rastresitost, upravo ta rastresitost mora biti nadoknađena povećanjem vatrene moći jedinica, njihovom vanrednom pokretljivošću, a pre svega njihovim ešloniranjem po dubini. Pogrešno je verovati da atomsko oruđe, posebno taktičko, ide u prilog odbrani, s obzirom da će iskusni branilac izbegavati da pruži unosne ciljeve. Isto tako dejstvo braniočevih strategijskih atomskih sredstava na pozadinu napadača ne može da zaustavi njegovo napredovanje ako branilac nema dovoljno snaga koje bi zaustavile njegov prodor u dubinu. U stvari, uspeh zavisi od broja bataljona. Ako, pak, ikada dođe do odbacivanja atomskog oružja kao ratnog sredstva, onda će se zastupnici ovog gledišta naći u nezavidnoj situaciji. Bez sumnje da se ekonomski i drugi razlozi suprotstavljaju držanju velikih efektivna u vreme mira. Rešenje, po mišljenju autora, treba tražiti

u širokom ešeloniranju odbrane, najpre u zoni dubokoj do 100 kilometara od granice, u kojoj bi se nalazile aktivne jedinice i jedinice granične milicije sastavljene od mladih rezervista koji se mogu osposobiti za borbu za minimalno vreme, a zatim po dubini ostale teritorije u kojoj bi se nalazile aktivne i rezervne jedinice, savremeno naoružane, naročito protivtenkovskim oružjem, kao i jedinice zaštite, odnosno jedinice za održavanje i snabdevanje, sastavljene od starijih godišta.

Na istom stanovištu stoji i jedan drugi, francuski autor, koji u članku o osnovnim uslovima narodne odbrane tvrdi da bi bilo iluzorno zasnivati narodnu odbranu jedino na udarnoj moći savremenog naoružanja velike razorne moći. Narodna odbrana mora da bude pripremljena za sve moguće oblike rata. Ona treba da se sastoji: od snaga za masovno uništavanje, snaga za zaštitu sredstava i instalacija, snaga za masovnu odmazdu u slučaju napada ograničenim sredstvima, snaga za zaštitu organa vlasti i uprave u svim mogućim varijantama sukoba, snaga za »klasičnu« zaštitu geografskih objekata koje bi neprijatelj želeo da osvoji, snaga za unutrašnju zaštitu političke, administrativne i ekonomske državne organizacije od bilo kakvih subverzivnih dejstava. Da bi udovoljila ovim zahtevima narodna odbrana mora, pre svega, da se zasniva na masovnom učešću stanovništva, na njegovom potpunom angažovanju, jer ove zadatke nisu u stanju da obezbede isključivo vojne snage.

Tretirajući zatim odnos tehnike i masovnosti, autor ukazuje na sledeća dva problema: suviše velika specijalizacija vojnika izazvana modernim naoružanjem dovodi do neobučenosti i nesposobnosti boraca da se služe puškom, bombom i bazukom; svaka tehnika zahteva velik broj neborbenog ljudstva (u diviziji od 18 000 ljudi, 3 200 su šoferi neborbenih vozila).

Razmatranju gornjih problema treba priključiti članak jednog italijan-

skog autora o beskorisnim rashodima unutar oružanih snaga. On zastupa gledište da treba prići radikalnom odvajanju onoga što će u budućem ratu biti korisno, kao i čišćenju oružanih snaga od svega onoga što besmisleno opterećuje organizaciju narodne odbrane. Autor izgleda prilično realan kada tvrdi kako u izvesnim armijama, na formacijskim mestima za koja je nekada bio predviđen, na primer, poručnik, danas imamo majora, odnosno na mesto potpukovnika brigadnog generala. Stotine i hiljade ljudi nalaze se u postojeća tri ministarstva za vidove, u brojno razgranatim tehničkim pozadinskim i administrativnim službama. Međutim, pri predlaganju rešenja ovog problema autor zastupa stanovište da će budući rat biti uglavnom raketno-nuklearni i da svaka zemlja članica NATO-a treba da ima male i moderno opremljene snage u okviru opštih snaga Zapada namenjenih za odmazdu. Pored njih, ona treba da ima i tradicionalne snage za odbranu teritorije, a eventualno i snage, osposobljene za vazdušni transport, za potrebe intervencije. Za rukovođenje ovim snagama dovoljno je jedno ministarstvo sa malim brojem odeljenja i manjim brojem visoko specijalizovanih kadrova. Tako će mala budžetska sredstva za odbranu tih zemalja biti korišćena za modernizovanje, obučavanje i visoko specijalizovanje njihovih armija, a mnogi beskorisni troškovi eliminisani. »Mi se ponovo zahvaljujemo onima koji su organizovali i dosada upravljali oružanim snagama, ali je vreme da šezdesetogodišnjaci predaju buktinju mlađim generacijama«.

Nema sumnje da je ovaj autor, a takvih ima još, pristalica stvaranja visoko specijalizovane profesionalne armije itd., iako su ovakve tendencije, kroz niz članaka u ovom časopisu, bile oštro i ubedljivo kritikovane i odbacene.

Navedimo ovde još jedan interesantan članak nekog zapadnonemačkog autora o principima vojne obuke. U

savremenom ratu, kaže autor, iako se čovek i mašina sjedinjuju i međusobno dopunjuju, čovek će, ipak, i dalje igrati glavnu ulogu. Vojna obuka mora da vodi računa o pravima i dostojanstvu čoveka, jer je vojnik i dalje građanin sa određenim pravima i dužnostima, čemu se pridružuju još odaynost i disciplina koje čine da se on svesno žrtvuje za otadžbinu. Svaka se armija zasniva na disciplini, a ona se utoliko lakše postiže ukoliko je uticaj starešina nezavisniji od prava i vlasti koje im pruža njihov čin. Pretpostavljeni starešina stiče autoritet širinom svog obrazovanja, time što stalno ima pred očima da čovek nije savršeno biće, što sa svojim potčinjenima postupa onako kako bi želeo da sa njim postupa njegov pretpostavljeni. Starešina stvara autoritet svojim primerom, pokazivanjem srčanosti, kao i zadržavanjem izvesnog odstojanja. Vojna obuka se posebno ističe time što se izvodi sa odraslim ljudima, koji su vaspitavani u svojoj porodici, školi, na poslu i koji već imaju izvesno životno iskustvo. Borac u budućem ratu neće više raditi na osnovu slepe poslušnosti. Razvoj tehnike povećava ličnu odgovornost pojedinca, bez obzira na čin. Radi se dakle o razvijanju svesne, dobrovoljne poslušnosti kod ljudi, jer će jedino tako pojedini vojnik, ili manja grupa vojnika, biti u stanju da izvrši svoj zadatak. Iako armija treba da bude na čelu opšteg progressa, to ne znači da je u njoj potrebno izučavati samo ono što je novo. Niko ne zna pouzdano kakav će biti budući rat, pa treba predviđati sve mogućnosti i biti spreman na sve njegove oblike. Nikakva situacija ne sme zateći jednu armiju nespremnom, jer, konačno, neprijatelj će upravo primeniti onaj oblik rata za koji smatra da je protivnik najmanje pripremljen.

Ranije smo već napomenuli da se u časopisu u svakom broju objavljuje jedan do dva članka o pojedinim zemljama članicama Pakta ili o zemljama koje se smatraju prijateljskim, od-

nosno naklonjenim Paktu. No ovi su članci, po sadržaju i problematici koju tretiraju, manje interesantni. Naveli bismo samo dva. Prvi od njih razmatra vojnu politiku Španije i u njemu se iznosi da španska KoV sada broji oko 180 000 ljudi, ratno vazduhoplovstvo 40 000, a ratna mornarica oko 35 000. Zatim se tvrdi da aktivni kadar čini 80 000 ljudi, da osnovni problem za oružane snage predstavlja njihova modernizacija i reorganizacija po principu *pentomic*, kao i da problem odbrane svojih poseda u severnoj Africi, Španija pokušava da reši organizovanjem regionalnog odbrambenog pakta u zapadnom delu Mediterana.

Drugi članak predstavlja izlaganje delegata francuskog ministarstva za naoružanje, pred Institutom za visoke vojne studije, o novoj organizaciji rukovođenja razvojem naoružanja u Francuskoj — kroz novoosnovanu ministarsku delegaciju za naoružanje koja ima rang posebnog ministarstva. Osnovna ideja ove organizacije je centralizovanje svih, do sada na pojedine vidove razdeljenih, napora u pogledu razvoja ratnih sredstava i dalje istraživačke i vojnotehničke delatnosti.

S. O.

TOTALNA ODBRANA ŠVEDSKE

U početku članka¹⁾ autor daje neke opšte podatke o Švedskoj i njenom položaju između zemalja NATO i Varšavskog pakta,²⁾ pa s tim u vezi razmatra i problem njene odbrane. Po njegovom mišljenju, velika površina teritorije ove zemlje nameće njenoj odbrani i veće teškoće, s obzirom na ogromno prostranstvo savremenog bojišta. Međutim, tako velika površina u odnosu na broj njenog stanovništva, odnosno relativno malu naseljenost, olakšava tu odbranu jer će biti skopčana sa manjim brojem eventualnih ljudskih gubitaka, što je posebno važno ako se računa sa upotrebom oružja velike moći razaranja. Geografski uslovi u Švedskoj omogućuju izradu zaklona i izvođenje drugih radova u planini. Ovo se u Švedskoj, kao što je to već poznato, u punoj meri i koristi, tako da se u stenama izrađuju razni objekti, zakloni za obezbeđeno komandovanje, prostorije za skladištenje materijala ili industrijski objekti, ukoliko oni zahtevaju dugotrajnost i što bolju zaštitu.

U pogledu totalne odbrane Švedske, autor razmatra i političke faktore. Švedska politika se zasniva na principu neutralnosti, mada je u periodu 1948—1949. godine u Švedskoj posto-

¹⁾ Swedish total defense, by Colonel Sam Myhrman, *Military Review*, SAD, septembar 1961.

²⁾ Na zapadu Švedske nalaze se Norveška i Danska; dužina njene kopnene granice na istoku iznosi oko 400 km, dok je Baltičko more odvajala od Poljske, Istočne Nemačke i Sovjetskog Saveza. Ako Švedsku uporedimo sa V. Britanijom videćemo da njena površina iznosi 440 000 km², dok joj broj stanovnika prelazi 7 miliona ili 17 stanovnika na 1 km², a površina V. Britanije iznosi 244 000 km², odnosno 50 miliona stanovnika ili 207 stanovnika na 1 km².

jala želja da se ova tradicionalna politika napusti. U to vreme, u stvari, skandinavske zemlje su pregovarale da uspostave »skandinavski odbrambeni savez«. Švedska je bila pristalica ove ideje. Međutim, Danska i Norveška su izabrale drugo rešenje — priključile su se Severnoatlantskom paktu. Posle neuspeha ovih pregovora, Švedska se vratila politici neutralnosti.

Autor zatim navodi da do razmišljanja u diskusijama između političkih partija po pitanju odbrane zemlje ne dolazi zbog toga da li Švedska treba da ima obezbeđenu odbranu ili ne, već koliko ta odbrana treba da bude jaka, odnosno šta preduzeti da ona bude najbolje organizovana. Došlo se do zaključka da organizacija odbrane Švedske bude takva da može eventualnom agresoru nametnuti gubitke koji će daleko premašivati njegov eventualni uspeh. Ukoliko, pak, zemlja bude napadnuta uprkos tako organizovanoj odbrani, onda se treba pridržavati osnovnog principa: »Ni pedalj zemlje ne treba ustupiti neprijatelju bez žilavog, nemilosrdnog otpora«.

Nema sumnje, ističe autor, da *svakom vremenu totalni rat zahteva i totalnu odbranu*. Civili, isto kao i vojnici, moraju biti uključeni u napore koje zahteva organizovanje odbrane zemlje. Već više od deset godina, tvrdi autor, Šveđanin je svestan toga da svaki fizički sposoban građanin mora sudelovati u podnošenju tereta oko pripremanja ove odbrane, i to ne samo plaćanjem poreze, već i svojom spremnošću da preuzme neki zadatak u ratu.

Totalna odbrana Švedske podeljena je na sledeće kategorije: vojnu, civilnu, ekonomsku i psihološku. U pripremanju za rat mora postojati najtešnja saradnja između pojedinih kategorija.

U pogledu raspodele odgovornosti pri organizovanju totalne odbrane Švedske u važnosti je sledeće pravilo: svaka služba odgovorna za izvesnu aktivnost u mirno doba, zadržaće tu odgovornost i u ratu. To znači da je svaka služba u okviru svoje aktivnosti

odgovorna da radi na planiranju i ostalim pripremama za rat.

Autor postavlja pitanje da li civilne vlasti i službe poseduju stvarne mogućnosti za rešavanje problema ratnog planiranja i priprema za rat? Razmatrajući ulogu civilnog sektora, autor daje odgovor na ovo pitanje. Naime, zadaci civilnog sektora u miru predstavljaju, u stvari, osnovu od koje se i polazi. Upotreba i razmeštaj ljudi zasnivaju se prema radnim mestima u miru. Ranije mišljenje da rat, planiranje i pripreme za njega spadaju u isključivu nadležnost vojske, iz korena je izmenjeno. Danas u Švedskoj, tvrdi autor, nema civilne vlasti koja ne shvata svoju odgovornost u pogledu ratnih priprema. Tako je odbrana Švedske postala totalna u pravom smislu reči.

Jedan od važnih elemenata koji govori o pripremama za totalnu odbranu zemlje ogleda se i u velikom broju vežbi u koje su uključeni kako vojni tako i civilni organi. Za sada, obuka rezervnog vojnog sastava izvodi se svakih šest godina jedanput. Štab odgovoran za odbranu u okviru svakog vojnog okruga u stvari je vojno-teritorijalni štab (svaki vojni okrug poklapa se sa civilnim — prema administrativnoj podeli zemlje). Tako se predsedniku administrativnog okruga daje prilika da svakih šest godina uvežbava izvršenje svojih ratnih zadataka sa svojim organima. Učešće u takvim vežbama primorava civilne službe da razmatraju i sagledavaju ove zadatke. Da bi bili u toku najnovijih događaja, one dobijaju pomoć i putem raznih inspekcija i predavanja. Švedani s ponosom ističu da je Švedska jedna od malog broja zemalja u svetu koje su tako uspešno rešile saradnju između vojnih i civilnih organa, kod čijeg sprovođenja nema problema i za koju smatraju da predstavlja kamen temeljac na kojem se zasniva ostvarenje totalnih napora Švedske za rat.

Korišćenje ljudskog potencijala u Švedskoj u slučaju rata, kako ističe

autor, regulisano je zakonima: o opštoj vojnoj obavezi, o civilnoj odbrani i o službi (uopšte). Najstariji i najvažniji je Zakon o opštoj vojnoj obavezi kojim se reguliše da svaki građanin Švedske (muškog pola) između 19 i 47 godina starosti podleže vojnoj obavezi. Na osnovu grubog proračuna, autor izvlači zaključak da na ovaj način približno jedan milion ljudi može biti obuhvaćen službom u vojsci.

Kvalitet totalne odbrane zemlje zavisi od mnogih faktora. Ljudstvo i oprema moraju biti najboljeg kvaliteta. Ovo, po mišljenju autora, zahteva da jedna neutralna zemlja, bilo sopstvenom proizvodnjom bilo uvozom, obezbedi naoružanje (opremu) približno istog kvaliteta kao što je ono kojim će eventualni budući neprijatelj raspolagati. U tome i leži jedan od problema današnje Švedske. Prvih godina posle rata Švedska je uspevala da sopstvenom proizvodnjom obezbedi sebi sav osnovni ratni materijal. Međutim, razvoj tehničkih sredstava neophodnih za ratne potrebe išao je tako brzo zadnjih deset godina da su njeni sopstveni izvori sve manje mogli da zadovolje. Uskoro se došlo do zaključka da bi domaća proizvodnja novog oružja bila isuviše skupa. Ovo se naročito odnosi na vođene projekte dalekog dometa. Zbog toga je Švedska bila prinuđena da i uvozi oružje.

S obzirom na postojeću situaciju u odnosima između Istoka i Zapada i stanje pripravnosti u kojem se nalazi jedan deo oružanih snaga oba bloka, pred Švedsku se postavlja pitanje kako da u ovakvoj situaciji reši svoje probleme. U vezi s tim autor tvrdi da već i sam sistem obuke kod mornarice i vazduhoplovstva obezbeđuje u svako doba borbenu spremnost jedinica ovih vidova. Međutim, u pogledu KoV, švedski sistem se znatno razlikuje od onog u istočnom i zapadnom bloku. Švedska nema stalnih jedinica KoV. U izvesno doba godine, kada se obuka grupa pozvanih na službu približava kraju, sve-

ga se nekih 40 000 ljudi nalazi u stanju borbene spremnosti. U cilju poboljšanja spremnosti KoV predloženo je da se vežbe rezerve izvode češće (da se svake godine jedna šestina rezervista poziva na obuku).

U pogledu mobilizacijskog sistema autor smatra da, u poređenju sa drugim nacionalnim programima, švedski sistem pripravnosti, bar kako on danas izgleda, ima dosta nedostataka, posebno kada se razmatra pripravnost KoV. Ipak, postoje činjenice koje idu u prilog ovom sistemu. Prostranstvo Švedske zahteva solidne kopnene snage, ali ograničeni ekonomski izvori ne omogućuju postojanje brojnijih elitnih snaga. Pored toga, ako se imaju u vidu njeni geografski elementi, onda se dolazi do zaključka da se problem pripravnosti kopnenih snaga ne može jednostavno rešiti sistemom »stajace vojske«.

Problem pripravnosti KoV i snaga obalske artiljerije rešen je drukčije nego što je to učinjeno u susednim skandinavskim zemljama, Danskoj i Norveškoj. Ukratko, kako to ističe autor, rešenje se sastoji u brznoj i decentralizovanoj mobilizaciji, kao i neposrednoj spremnosti ratnih jedinica po izvršenom aktiviranju. Takva spremnost zahteva uspešnu obuku rezerve u okviru ratne jedinice, tako da se može smatrati da borbena gotovost jedinice postoji u svako doba.

Brza mobilizacija se zasniva na principu lokalne regrutacije koja je organizovana do najsitnijih detalja. U svakom selu, opštini, rejonu, u kojima se aktivira ratna jedinica, postoje odgovarajuća sredstva i oprema, tako da ljudstvo može stići na odgovarajuća mesta za vrlo kratko vreme. Delovi mornarice i vazduhoplovstva koji nisu neposredno borbeno spremni, organizovani su na istom principu kao i KoV.

Poseban problem za Švedsku, kako tvrdi autor, predstavlja pitanje ratnog iskustva, koje Švedani nemaju s obzirom da nisu ratovali već oko 150 godina. No, pored izvođenja obuke pod

najtežim uslovima, pripadnici švedskih oružanih snaga sticali su iskustva služeći kao dobrovoljci za vreme rata, posebno u Finskoj. Posle rata Švedani su, službom u sastavu međunarodnih snaga OUN, pokazali da u ovom pogledu ne izostaju iza vojnika drugih zemalja. Kao vrlo važan elemenat za odbranu nacionalne nezavisnosti, a na osnovu iskustava iz prošlosti, autor naglašava jedinstvo nacije koje je do sada pokazalo lepe rezultate.

U Švedskoj za vreme mira postoji i »Služba za psihološku odbranu« koja, pored ostalog, prati i analizira spremnost naroda za pružanje otpora.

Kao posebno pitanje, autor razmatra uvođenje nuklearnog oružja u jedinice švedske armije. Naime, švedski vojni krugovi ozbiljno zastupaju mišljenje da švedska odbrana mora, što je moguće pre, da ima *taktičko nuklearno oružje*. Upotreba ostalog nuklearnog oružja nikada nije ozbiljnije razmatrana, jer je i strategija Švedske isključivo odbrambena. Pri razmatranju ovog problema polazi se od toga da kupovina ovog oružja u stranim zemljama, bar u skoroj budućnosti, ne dolazi u obzir, već da njega treba da obezbedi domaća proizvodnja. Smatra se da postoji mogućnost njegove proizvodnje u samoj zemlji, u ograničenoj meri, u toku sledećih deset godina. Međutim, u toku debata o nuklearnom oružju došle su do izražaja i političke strane ovog problema, tako da je švedska vlada za sada ovo pitanje stavila na stranu. U svakom slučaju, ističe autor, sve ovo povećava teškoće švedskoj odbrani pri izvršenju njenih zadataka. No, ovakva situacija, po njegovom mišljenju, ipak neće dovesti do napuštanja osnovnog principa — da se ni pedalj zemlje ne prepusti neprijatelju bez pružanja žilavog i nemilosrdnog otpora. Naprotiv, ovaj princip će biti zastupljen čak i ako eventualni neprijatelj upotrebi nuklearno oružje u svojim taktičkim dejstvima.

Na kraju članka autor ponovo ističe da se švedska odbrambena strategija,

odnosno totalna odbrana Švedske, zasniva i na vanblokovskom položaju zemlje. No, pri razmatranju ovog pitanja ne treba izgubiti iz vida činjenicu, ističe autor, da većina švedskog stanovništva u potpunosti veruje u prava demokratije i ljudsku slobodu.

Pored spremnosti za pružanje žilavog otpora, na civilnom sektoru su napravljene i planovi za evakuaciju gradova i gusto naseljenih rejona.

Iako se u suštini strategija Švedske zasniva na odbrani, to ne znači, zaključuje autor, da se i o ofanzivnim dejstvima ne razmišlja. Ona će biti korišćena u najvećoj meri i na svim sektorima. Današnje švedske oružane snage obučavaju se za ofanzivnu upotrebu u taktičkim okvirima, za koju postoje dobri preduslovi s obzirom na terenske uslove i volju Švedske da brani svoju nezavisnost.

J. Man.

RATNO VAZDUHOPLOVSTVO SAD

Zvanični časopis kopnenih snaga SAD *Army information digest* posvetio je ratnom vazduhoplovstvu SAD čitav broj za oktobar 1961. godine, sa ciljem »da i na taj način doprinese boljem međusobnom upoznavanju i razumevanju pripadnika ratnog vazduhoplovstva i kopnene vojske«. Časopis sadrži niz članaka čiji su autori najviši rukovodioci ratnog vazduhoplovstva SAD. Kroz ove članke provejavaju zvanična gledišta o ulozi RV u okviru oružanih snaga SAD, nameni i zadacima pojedinih elemenata RV, o upotrebi sadašnjeg naoružanja i t. sl.

U uvodnom članku pod naslovom *Združeni napor*¹⁾, autor, načelnik ge-

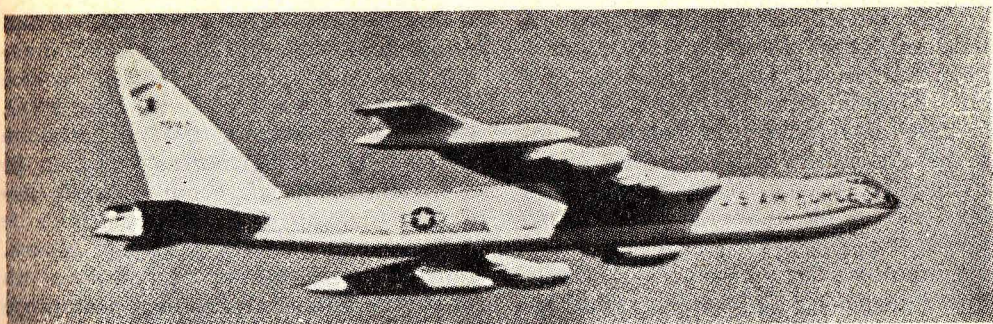
neralštaba ratnog vazduhoplovstva SAD, ističe da savremeni rat nameće potrebu najuže saradnje između vidova oružanih snaga, koji moraju svoje posebne interese podrediti i napore uskladiti ka postizanju opšteg, zajedničkog cilja. Doktrina SAD, ističe autor, zasniva se na držanju veoma jakih oružanih snaga koje treba da pod pretnjom »nuklearne odmazde« obeshrabre eventualnog protivnika da izvrši napad na SAD. U okviru toga američko ratno vazduhoplovstvo ima naročitu ulogu — ono je osnovni (mada ne i jedini) nosilac »nuklearne odmazde«. Pored ovog, ratno vazduhoplovstvo SAD ima i zadatak da uništava borbena sredstva sa kojima bi protivnik mogao napasti teritoriju SAD, a to su prvenstveno interkontinentalne rakete i mlazni bombarderi s obzirom da nikakva druga sredstva, po njegovom mišljenju, ne bi mogla tako iznenadno i brzo napasti i razoriti izvore vojne moći SAD. I, najzad, ratno vazduhoplovstvo treba da svojim dejstvima efikasno podržava dejstva drugih vidova oružanih snaga kad god je to potrebno pri izvršenju njihovih zadataka.

Autor smatra da ratno vazduhoplovstvo, pored ovih zadataka u eventualnom opštem nuklearnom ratu, treba da bude osposobljeno i za učešće u ograničenom (lokalnom) ratu, koji bi se vodio pretežno klasičnim sredstvima i u kome bi naročito došlo do izražaja sadejstvo sa kopnenim snagama.

Zato ratno vazduhoplovstvo SAD, pored razvoja borbenih sredstava za osnovna, strategijska dejstva, mora da obraća posebnu pažnju razvoju aviona i ostalih borbenih sredstava radi podrške kopnenih snaga, kao i usavršavanju postupaka radi ostvarenja ovog sadejstva.

Organizacijska struktura ratnog vazduhoplovstva SAD, tvrdi autor, postavljena je tako da omogućava ostvarenje navedenih zadataka. Najviši organ je Ministarstvo vazduhoplovstva, pod kojim se nalazi generalštab rat-

¹⁾ *The Integrated Effort*, by General Curtis E. LeMay.

nog vazduhoplovstva, a ovom su opet potčinjene glavne vazduhoplovne komande. Njih ima veći broj i najznačajnije su: komanda strategijskog vazduhoplovstva, komanda taktičkog vazduhoplovstva, komanda PVO i komande vazduhoplovnih snaga u Evropi, na Pacifiku, na Aljaski i na području Karipskog mora. Pored ovih borbenih, postoji veći broj pomoćnih vazduhoplovnih komandi kao što su: vojnovazduhoplovna transportna služba, vazduhoplovne komande za snabdevanje, za naoružanje, za obuku, vazduhoplovni univerzitet, vazduhoplovna akademija itd.

U članku pod naslovom *Komanda strategijskog vazduhoplovstva*²⁾ autor navodi da je to jedna od najvećih komandi ratnog vazduhoplovstva SAD, u čijem se sastavu nalaze snage od skoro 2 000 strategijskih mlaznih bombardera i oko 1 000 aviona — cisterni za snabdevanje bombardera gorivom u toku leta, snage interkontinentalnih balističkih raketa i oko 260 000 ljudi.

Osnovni zadatak ove komande je izvođenje strategijskih ofanzivnih dejstava nuklearnim oružjem; zbog toga je komanda strategijskog vazduhoplovstva operativno potčinjena Zajedničkom odboru načelnika generalštabova sva tri vida oružanih snaga, a odluku o njenoj upotrebi za izvršenje osnovnog zadatka donosi predsednik SAD.

Komanda strategijskog vazduhoplovstva ima u svom sastavu sledeće operativne jedinice: 2. vazduhoplovnu armiju u centralnom delu SAD, 8. vazduhoplovnu armiju u istočnom delu SAD, dok su 15. vazduhoplovna armija i 1. raketna divizija raspoređene u zapadnom delu SAD. Van teritorije SAD nalaze se: 16. vazduhoplovna armija u Španiji (sa delom snaga u severnoj Africi), 7. vazduhoplovna divizija u Velikoj Britaniji i 3. vazduhoplovna divizija na Pacifiku (ostrvo Guam). Ove jedinice raspoređene su na preko 80 vazduhoplovnih baza u SAD, Evropi, Africi i na Pacifiku. Povezivanje ovih baza sa glavnom komandom strategijskog vazduhoplovstva u SAD predstavljalo je znatnu teškoću jer se zahtevala višestruka veza ne samo sa komandnim mestima već i sa pojedinim bombarderima u letu, bez obzira gde se nalazili.

Osnovni problemi za snage strategijskog vazduhoplovstva proizilaze iz mogućnosti da ih protivnik iznenadnim napadom uništi na aerodromima još pre nego što polete. Razvoj savremenih borbenih sredstava za dejstva iz vazduha, a naročito interkontinentalnih raketa, doveo je do toga da za davanje uzbune ima na raspolaganju svega nekoliko minuta. Zbog toga su preduzete naročite mere pripravnosti jedinica, pomoću kojih, smatra se, veći deo snaga strategijskog vazduhoplovstva može izbeći uništenje čak i u slučaju iznenadnog napada.

²⁾ *Strategie Air Command*, by General Thomas S. Power.

Više od 1/3 celokupnih snaga bombardera nalazi se neprekidno u strogoj pripravnosti na aerodromima. Avioni su snabdeveni gorivom i ubojnim sredstvima i spremni za poletanje, dok se posade nalaze u neposrednoj blizini aviona, takođe potpuno spremne za let i napad na unapred određene objekte. Ove snage mogu da se nađu u vazduhu u roku od nekoliko minuta. Pored toga, deo ovih snaga stalno patrolira u vazduhu, što predstavlja još jednu vrstu obezbeđenja od uništenja na zemlji. Ovo se postiže na taj način što svaka jedinica teških bombardera B-52 ima neprestano izvestan broj aviona u letu, pri čemu se ti letovi ujedno koriste i za obuku. Najzad, izvestan broj bombardera iz jedinica koje se nalaze u SAD neprestano, i po određenom planu, preleće u prekomorske baze i vraća se na matične aerodrome kad drugi dolete. Na taj se način postiže da se deo snaga bombardera nalazi bliže teritoriji potencijalnog protivnika, da su snage rastresitije raspoređene i da na znak uzbune više bombardera može da poleti iz raznih baza.

Deo jedinica interkontinentalnih raketa takođe se nalazi u stalnoj pripravnosti, a raketne baze se izgrađuju u vrlo rastresitom rasporedu tako da bi za jednovremeno uništenje svake od njih bila potrebna velika sredstva. U zadnje vreme se radi na povećanju pokretljivosti lansirnih rampi interkontinentalnih raketa, odnosno takvom inženjerskom obezbeđenju raketnih baza kojim će se umanjiti njihova osetljivost.

Osnovne snage komande strategijskog vazduhoplovstva čine dva tipa mlaznih bombardera: srednji B-47, čija ukupna težina iznosi oko 90 tona, a dolet, bez punjenja gorivom u vazduhu, oko 4 800 km, i teški B-52, ukupne težine oko 180 tona i 9 000—16 000 km doleta. Oba bombardera, iako podzvučne brzine (960—1 000 km/č) predstavljaju efikasno sredstvo prvenstveno zbog toga što su naoružani projek-

tilima »vazduh-zemlja« sa nuklearnim punjenjem, koji omogućavaju bombarderu da tuče određeni cilj sa velike daljine (160—400 km) i van zone PVO. Najnoviji bombarder B-58, nadzvučne brzine (reko 2 000 km/čas), izrađen je u malom broju, po čemu se može zaključiti da kao tip nije uspeo, iako se u članku o tome izričito ne govori. Potreba za dejstvom bombardera na velikoj udaljenosti zahteva postojanje znatnih snaga aviona-cisterni radi snabdevanja bombardera gorivom u toku leta. Autor tvrdi da se sve više uvode u naoružanje američkog vazduhoplovstva teški mlazni avioni-cisterne umesto dosadašnjih sa klipnim motorima.

Gledište ratnog vazduhoplovstva SAD po pitanju izvođenja strategijskih dejstava iz vazduha jeste da na sadašnjem stepenu razvoja borbenih sredstava najbolje rešenje predstavlja kombinacija snaga strategijskih mlaznih bombardera i interkontinentalnih raketa. Ova koncepcija omogućava maksimalno korišćenje pozitivnih osobina svakog od ovih sredstava. Po mišljenju autora osnovna je prednost bombardera nad raketom u tome što ima posadu koja može u toku leta da izviđa, pronađe skrivene objekte, donosi odluke u nepredviđenim situacijama, izveštava o rezultatima dejstva i postupa po primljenim naređenjima u toku leta. Time se u najvećoj meri omogućava komandovanju da ima uvid u rezultate dejstva, da njima upravlja i ponavlja hitne udare tamo gde je to potrebno. Zbog toga ratno vazduhoplovstvo SAD razvija i dalje nove tipove strategijskih bombardera. Sada se radi na izradi bombardera B-70 koji bi trebalo da leti brzinom 3 200 km/čas, dakle brzinom pušćanog zrna, na visini od oko 27 000 m. Predviđa se da će bombarder B-70 moći iz baza u SAD da dostigne većinu ciljeva bez punjenja gorivom u vazduhu, a zatim sleti na jednu od pomoćnih baza. Za sadašnje bombardere B-52 predviđa se dalje usavršavanje utoliko što bi se naoružali balističkim projektilom »va-

zduh-zemlja«, dometa oko 1 600 km, i na taj način postali u stvari pokretne, leteće raketne baze.

Od interkontinentalnih balističkih raketa prva je u naoružanje komande strategijskog vazduhoplovstva uvedena raketa *Atlas*, dometa oko 10 000 km. U toku 1961. godine trebalo je da se uvede i raketa *Titan*, sličnih karakteristika kao i prethodna, koja je predviđena za lansiranje iz podzemnih betonskih zaklona. Obe ove rakete treba da koriste za pogon tečno gorivo. Intenzivno se radi i na interkontinentalnoj raketi *Minuteman*, koja treba da bude jednostavne konstrukcije, a da za pogon koristi čvrsto gorivo. Ona bi ušla u naoružanje negde tokom 1962. godine. Predviđa se mogućnost lansiranja jedne varijante ove rakete sa specijalne lansirne rampe montirane na železničkim vagonima, čime bi se povećala njena pokretljivost.

Članak pod naslovom *Komanda taktičkog vazduhoplovstva*³⁾ razmatra namenu, zadatke, organizaciju i naoružanje taktičkih vazduhoplovnih snaga. Taktičko vazduhoplovstvo se u toku drugog svetskog rata i rata u Koreji oformilo kao jedan od osnovnih faktora u vazdušno-kopnenoj operaciji. Njegovi osnovni zadaci ostali su isti kao i ranije, tj. ono treba da izbori i održava prevlast u vazduhu iznad bojišta, da izoluje vojište prekidanjem komunikacija između vojišne i pozadnje prostorije, da pruži neposrednu vatrenu podršku kopnenim snagama i da oržava vazdušni transport. Svakako da nova i usavršena borbena sredstva daju taktičkom vazduhoplovstvu nov kvalitet. Tako, na primer, lovac koji je sada u naoružanju u mogućnosti je da leti nadzvučnom brzinom i da nosi atomska borbena sredstva; međutim, on može da leti i podzvučnom brzinom, noseći klasična ubojna sredstva, i da precizno tuče male ciljeve na bojištu.

Komanda taktičkog vazduhoplovstva ima u svom sastavu preko 1 300

lovačkih, izviđačkih i transportnih aviona, kao i aviona-cisterni i oko 50 000 ljudi, raspoređenih u tri vazduhoplovne armije (9, 12. i 19) na teritoriji SAD. Pored toga, u njenom sastavu nalazi se škola za sadejstvo KoV i RV, specijalni kursevi za vazduhoplovne oficire — za navođenje, kao i škole za obuku ljudstva raketnih jedinica koje su naoružane taktičkim raketama aerodinamičkog oblika.

9. vazduhoplovna armija je sastavljena od jedinica izviđačke avijacije, jedinica transportnih aviona i jedinica aviona-cisterni; ona organizuje i izvodi njihovu borbenu obuku i daje transportne avione za obuku padobranskih jedinica kopnene vojske. 12. vazduhoplovna armija ima u svom sastavu samo jedinice lovaca (lovaca-bombardera), a izvodi borbenu obuku ne samo sa svojim pilotima već i sa onima koji su predviđeni za prekomorske komande taktičkih vazduhoplovnih snaga u Evropi i na Pacifiku. 19. vazduhoplovna armija nema neposredno potčinjenih jedinica već organizuje i rukovodi tzv. »zduženim vazduhoplovnim udarnim grupacijama«. Naime, na osnovu iskustava iz poslednjeg rata, a naročito posleratnih oružanih sukoba, došlo se do zaključka da situacija često zahteva hitno formiranje i upućivanje manjih ali snažnih vazduhoplovnih grupacija, sastavljenih od lovačkih, izviđačkih i transportnih aviona i aviona-cisterni sa svim ostalim potrebnim delovima. Prema ovoj zamisli, za slučaj zaoštavanja situacije na jednoj ili više tačaka u svetu, iz sastava komande taktičkog vazduhoplovstva, po unapred razrađenim planovima, formirala bi se jedna ili više združenih vazduhoplovnih udarnih grupacija koje bi mogle da već u roku od nekoliko časova počnu sa preletanjem na određeno vojište. Ovakva jedna združena vazduhoplovna udarna grupacija predstavljala bi jedno malo taktičko vazduhoplovstvo, visoke pokretljivosti i sposobno za izvršenje svih zadataka u sadejstvu sa kopnenim snagama. Pred-

³⁾ *Tactical Air Command*, by Major General B. J. Donovan.

vida se da se, sa sadašnjim sredstvima, jedna takva grupacija (srednje jačine) prebaci u celini iz SAD u Evropu za 32, a na Daleki istok za 72 časa. Upotreba združene vazduhoplovne udarne grupacije predviđa se ili u sadejstvu sa jedinicama korpusa strategijske rezerve KoV, ili za ojačavanje taktičkih vazduhoplovnih snaga na određenom vojištu ili ratištu. Kao dalji stepen razvoja ove koncepcije nagovešteno je da će doći do formiranja jedne nove zajedničke komande koja bi obuhvatila sadašnji korpus strategijske rezerve KoV i komandu taktičkog vazduhoplovstva. Nova zajednička komanda raspolagala bi spremnim i borbeno sposobnim snagama kopnene vojske i taktičkog vazduhoplovstva koje bi se mogle, u najkraćem roku, prebaciti vazdušnim putem na određeno ratište radi ojačanja već postojećih snaga ili samostalnog izvršenja određenih zadataka.

U naoružanju jedinica komande američkog taktičkog vazduhoplovstva postoje dva tipa lovaca nadzvučnih brzina *F-100* i *F-104* koji su, pored lovačkih dejstava, osposobljeni i za napadanje ciljeva na zemlji. U naoružanje se postepeno uvodi lovac *F-105*, maksimalne brzine oko 2 400 km/čas, koji je osposobljen za nošenje atomske bombe ili raznovrsnih klasičnih ubojnih sredstava. Transportni avioni komande taktičkog vazduhoplovstva namenjeni su za prevoženje vazdušnodessantnih jedinica KoV, kao i za prebacivanje ljudstva i materijala vazduhoplovnih jedinica.

U članku *Čuvar vazdušnog prostora*⁴⁾ razmatra se protivvazдушna odbrana severnoameričkog kontinenta. Komanda protivvazdušne odbrane severnoameričkog kontinenta je združena komanda koja objedinjuje sve snage PVO na teritoriji SAD i Kanade. Njoj su potčinjene: komanda vazduhoplovnih snaga PVO, komanda PVO KoV i mornaričke snage PVO na

teritoriji SAD, kao i komanda PVO Kanade. Pored jedinica i sredstava za osmatranje vazduha iz sastava sva tri vida oružanih snaga SAD i Kanade, ova komanda ima u svom sastavu jedinice lovaca-presretača ratnog vazduhoplovstva i jedinice ratne mornarice, PA jedinice vođenih raketa velikog dometa, tipa *Bomarc*, koje su u sastavu RV, i PA jedinice vođenih raketa malog dometa, tipa *Nike*, u sastavu KoV.

Osnovni problem koji se postavlja pred komandu PVO jeste mogućnost izvođenja odbrane i iznad vazdušnog prostora, tj. odbrana od interkontinentalnih balističkih raketa. U SAD se u tom pravcu ulažu ogromni naponi i sredstva, te je izgrađen radarski sistem za otkrivanje i automatsko javljanje približavanja balističkih raketa teritoriji severnoameričkog kontinenta. Vrš se ispitivanja i sa veštačkim satelitom *MIDAS* koji, u vezi sa odgovarajućim sistemom na zemlji, treba da otkrije interkontinentalne rakete neposredno po lansiranju. I, najzad, ulažu se naponi i za razvoj protivprojektilskih raketa kao što je, na primer, *Nike-Zeus*.

Članak *Obezbeđenje pokretljivosti armije po čitavom globusu*⁵⁾ iznosi zadatke i delatnost *vojnovazduhoplovne transportne službe*. Ova služba je organizovana 1948. godine kao posebna vazduhoplovna komanda u sastavu ratnog vazduhoplovstva SAD, sa zadatkom vazdušnog transporta u strategijskim okvirima i na velikim daljinama, i to za potrebe sva tri vida oružanih snaga. U tu svrhu organizovani su prekokookeanski i prekokontinentalni vazdušni putevi kojima vojnovazduhoplovna transportna služba obezbeđuje transport trupa i materijala, između ostalog, i za potrebe komande strategijskog vazduhoplovstva, taktičkog vazduhoplovstva, kopnenih snaga u SAD, kao i iz SAD do kopnenih, mornaričkih i vazduhoplovnih snaga u Evropi, na Pacifiku, Dalekom istoku i obratno.

⁴⁾ *Guardian of Aerospace Security*, by Lieutenant General Robert M. Lee.

⁵⁾ *MATS — Providing Army Globlity*, by Lieutenant General Joe W. Kelly.

Zadaci vazdušnog transporta vrše se u okviru zajedničkih vežbi vidova, vežbi prevoženja krupnih jedinica na veliku udaljenost, hitnog prevoženja trupa i materijala, zatim za snabdevanje materijalnim potrebama i za potrebe sanitetske službe. Tako je u 1960. godini samo za potrebe kopnene vojske prevezeno oko 42 000 tona materijala, 400 000 ljudi i 7 000 bolesnika. Pri tome se nastoji da se za redovan vazdušni transport ljudstva i materijala iz SAD u prekomorske rejone i obratno što više koristi civilno vazduhoplovstvo koje, u stvari, predstavlja rezervnu vazdušnotransportnu flotu, a da se jedinice vojnovazdušne transportne službe pretežno koncentrišu na izvršavanje zadataka koje će imati u ratu, a u koje spada i prebacivanje kompletnih jedinica KoV iz SAD na prekomorska ratišta. Jedna od takvih vežbi održana je u martu 1960. godine kada je u roku od 15 dana, sa 225 teških transportnih aviona, prebačeno 21 000 vojnika korpusa strategijske rezerve i 11 000 tona naoružanja i opreme iz SAD u Porto Riko i natrag u SAD. U toku 1961. godine izvršene su dve takve vežbe; u prvoj je prevezeno 2 000 vojnika i 120 tona opreme iz SAD na Aljasku, dok je u drugoj 1 460 ljudi i 1 300 tona opreme prebačeno iz SAD na Filipine, tj. na udaljenost od 11 800 km. U maju iste godine planirana je još jedna vežba u kojoj je trebalo va-

zdušnim transportom prebaciti iz SAD u Zapadnu Nemačku tri borbene grupe iz korpusa strategijske rezerve u ukupnoj jačini od 2 000 ljudi 760 vozila (uključno haubice i lansirni uređaj raketa *Honest John*) i snage ojačanja taktičkog vazduhoplovstva. Predviđeno je bilo da ove snage učestvuju u manevrima NATO u Nemačkoj i da se, po njihovom završetku, opet vazdušnim putem vrata u SAD, ali do izvođenja ove vežbe nije došlo iako su svi planovi bili razrađeni.

Zadatak je *vazduhoplovne komande za naoružanje*, kako se iznosi u članku pod ovim naslovom⁶⁾, istraživanje, razvijanje i obezbeđenje proizvodnje, kao i ispitivanje sistema oružja, naoružanja i opreme ratnog vazduhoplovstva. Ova komanda obuhvata oko 70 000 vojnih i građanskih lica i na nju otpada oko 40% budžeta ratnog vazduhoplovstva. Za uspešno izvršenje postavljenih zadataka organizovano je unutar nje pet sektora: za balističke sisteme, aerodinamičke sisteme, satelite i ostale kosmičke letilice, elektronsku opremu i za prikupljanje i raspodelu podataka o stranim tehničkim dostignućima (tehnička obaveštajna služba). Pored toga, postoji sedam centara za vršenje opita, ispitivanje i usavršavanje opreme i naoružanja.

⁶⁾ *The Air Force Systems Command*, by General B. A. Schriever.

Vazduhoplovna logistička komanda ima osnovni zadatak materijalno obezbeđenje jedinica ratnog vazduhoplovstva, tj. nabavku i uskladištenje rezervnih delova i ostalog materijala, snabdevanje svim materijalnim potrebama, tehničko održavanje i remont.

*

Od taktičkih vazduhoplovnih snaga koje su raspoređene i stalno se nalaze van teritorije SAD najznačajnije su komanda vazduhoplovnih snaga u Evropi i komanda vazduhoplovnih snaga na Pacifiku. To su, u stvari, taktičke vazduhoplovne snage koje imaju zadatak izvođenja dejstava za eventualne potrebe tih ratišta, kako samostalnih tako i u sadejstvu sa ostalim vidovima oružanih snaga. Po potrebi, kao što je to već ranije rečeno, one mogu biti brzo ojačane jedinicama iz sastava komande taktičkog vazduhoplovstva u SAD.

Komanda vazduhoplovnih snaga u Evropi obuhvata kako jedinice američkog ratnog vazduhoplovstva koje ulaze u sastav snaga NATO tako i ostale vazduhoplovne jedinice i ustanove u Evropi, severnoj Africi i na Bliskom istoku. Osnovnu snagu ove komande čini 17. vazduhoplovna armija, čije su jedinice lovaca, lakih bombardera i izviđačkih aviona raspoređene na teritoriji Zapadne Nemačke, Francuske, Velike Britanije i Holandije i koja sadejstvuje sa američkom 7. armijom u Zapadnoj Nemačkoj. Pored toga, u sastavu komande vazduhoplovnih snaga u Evropi ulazi: 65. vazduhoplovna divizija u Španiji sa zadatkom PVO vazduhoplovnih i pomorskih baza i jedinica strategijskog vazduhoplovstva SAD na teritoriji Španije; zatim 322. vazduhoplovna divizija transportne avijacije u Francuskoj, koja je namenjena za sve zadatke taktičkog vazdušnog transporta i, najzad, manje jedinice i ustanove u Saudijskoj Arabiji, Turskoj, Grčkoj, Maroku i Libiji.

Komanda vazduhoplovnih snaga na Pacifiku obuhvata područje od Havajskih ostrva do Filipina i ima u svom sastavu dve vazduhoplovne armije i jednu transportnu vazduhoplovnu diviziju. Ostale dve prekomorske vazduhoplovne komande — na Aljaski i području Karipskog mora — nemaju većih operativnih jedinica u svom sastavu.

M. Val.

VILHELM RITER
FON ŠRAM

DA LI NAM JE POTREBNA ODBRAMBENA TEORIJA?

Autor je — inače poznati zapadno-nemački vojni teoretičar i publicista — održao prošle godine u minhenskoj visokoj školi za političke nauke niz predavanja o vojnoj teoriji od Klauzevica do Beka. U ovom članku¹⁾ on iznosi neke osnovne misli iz tih predavanja. Oslanjajući se isključivo na Klauzevica, on pokušava da aplicira neka njegova filozofska razmatranja na sadašnju zapadnonemačku situaciju. Cilj mu je da izloži svoja načelna gledanja na vojnu teoriju uopšte, a posebno da iznese opšta filozofska načela jedne savremene vojne teorije koja je, po njegovom mišljenju, neophodna zapadnim Nalcima. Tu svoju »spasonosnu« teoriju autor naziva »odbrambenom teorijom«. Od čega ona polazi, za što se zalaže i šta joj je cilj, iznećemo kasnije.

¹⁾ Brauchen wir eine Wehrtheorie? — von Wilhelm Ritter von Schramm, *Wehrkunde*, Zapadna Nemačka, septembar 1961. godine.

Za naše čitaoce očigledno ne bi bilo od naročitog interesa da se preko fon Šrama upoznaju sa Klauzevicevim opusom, a četiri petine ovog članka i nisu ništa drugo do citati Klauzevica, kad on iz svega toga ne bi izvlačio zanimljivije i simptomatične zaključke.

Zbog toga ćemo se u ovom prikazu manje zadržati na teoretskom delu članka, a relativno više prostora daćemo praktičnim konsekvencama koje, po mišljenju autora, neopozivo proizilaze iz takvih teoretskih razmišljanja. Istovremeno ćemo pokušati da njegove zaključke osvetlimo kroz neke savremene probleme sa kojima se susreću i Bundesver i NATO.

Pre svega, autor raspravlja pitanje nužnosti vojne teorije uopšte. Pošto je sa svog stanovišta, široko i sa svih aspekata, osvetlio problem vojne teorije i kroz to razmatranje došao do zaključka da je ona neophodna, fon Šram vrši izbor teorije koju Nemci treba da prihvate. Analizirajući razne poglede na svet i iznoseći svoje »za i protiv«, on Nemcima preporučuje Klauzevicevu »logično racionalnu teoriju«. Određujući njena obeležja, on kaže da ta teorija sakuplja iskustva iz istorije, uzimajući u obzir kako sredinu i okolnosti u kojima čovek nastaje i deluje, tako i moralne vrednosti kao faktor koji stalno utiče na čoveka. Dalje, uzimajući u obzir promenu uslova, ona ne ide po utvrđenim šemama, već uvek na osnovu specifičnosti konkretne situacije.

Pošto se autor na taj način opredelio za pogled na svet, njegova se razmatranja prenose na teoriju o ratu, u nastojanju da sa pozicija iznesene filozofije odredi njen sadržaj i da odgovarajuće principe i pouke.

Kao prvo i najvažnije načelo ratne teorije autor iznosi poznatu Klauzevicevu postavku da je rat instrument politike, a nipošto samostalna kategorija. Iz toga proizilazi i njegov zaključak da je svaki rat određen pre svega političkim ciljevima i sam po sebi predstavlja politički akt. Zbog toga je ne-

ophodno podređivanje vojnih stanovišta političkim ciljevima i okolnostima.

U razmatranju odnosa između politike i rata autor iznosi nekoliko Klauzevicevih misli, kao: »rat nije akt slepe političke strasti, već krajnji izraz jedne političke nužnosti, čija vrednost i snaga treba da određuju veličinu i razmere neophodnih žrtava«, ili »ne treba započeti ni jedan rat ako tačno ne znamo šta sa njim želimo postići, kakav mu je politički cilj a kakva vojnička svrha«.

Iz toga autor izvlači zaključak da je svakako najbitnije postizanje političkog cilja. Ako se politički cilj pojavljuje kao neophodnost, onda on nije odraz ljubavi prema ratu, već rezultat razmišljanja lišenog svih predrasuda, tj. rezultat naučne analize, iskustva i neoborive logike. Čitavo umenje se sastoji u tome da se održi korisna ravnoteža između političke mudrosti i vojničkih napora.

Razvijajući na taj način svoju misao i potkrepljujući je nizom istorijskih činjenica koje treba da pokažu čitaocu da je Nemačka uvek gubila ratove onda kada njeno rukovodstvo nije dovoljno politički mislilo i delovalo, on postavlja esencijalno pitanje iz naslova članka: »Da li nam je potrebna odbrambena teorija«? I on se izjašnjava. Ali ne za Klauzevicevu »ratnu teoriju«, za koju smatra da je objektivno prevaziđena, jer svet živi u razdoblju kad oružje masovnog uništavanja čini besmislenim i neopravdanim svako »nastavljanje politike drugim sredstvima«.

Umesto toga on daje svoj »vjeruju« pod nazivom »odbrambena teorija« (*Wehrtheorie*), za koju kaže da je suštinska spoznaja dobivena na osnovu historijskih iskustava, koja nam daje pouke u odnosu na odbranu. U odbrambenoj teoriji prednost političkog elementa još je istaknutija nego u ratnoj teoriji. Ona zahteva da se ne uzimaju u obzir samo politički faktori, već i konkretna politička akcija. Ujedno ona treba da pokaže brigu za

društvo koje joj je povereno, da se stara o gotovosti za odbranu, da vrši psihološko imuniziranje masa i nada sve da postavlja jasne idejne ciljeve. I tu autor patetično proklamuje: »visoko industrijalizovane nacije (očito i zapadni Nemci — prim. B. Z.), svojim obiljem i hiperprodukcijom, preuzele su na sebe zadatka da zemlju potčine čovečanstvu i da je učine domovinom dostojnom čoveka«.

No, u daljem tekstu autor svoju brigu za Nemce spušta na praktično tlo. Konstatujući da je posle besmislenog rasipanja ljudskih života i njihovog poverenja u oba svetska rata kod zapadnih naroda oslabilo ubedeње u nužnost naoružanja i spremnosti za rat, on sasvim otvoreno kaže da izgubljeno idejno poverenje treba povratiti i zapadne narode ponovno ubediti da je oružana sila neophodna za održanje zajednice, njihove vlastite egzistencije i za obezbeđenje države i društva. Neophodnost naoružanja ne proizilazi iz čisto ratne potrebe, već prvenstveno iz političke nužnosti. Prema tome, zaključuje autor, armija i oružje su danas pre svega politička, a ne ratna sredstva, a služenje u armiji ne znači opredeljenje za rat i ako uključuje obavezu da se temeljito izučavaju principi rata. Kao takva, armija treba da predstavlja demonstraciju idejne solidarnosti nacije u oružju.

Razmatrajući neka suprotna shvatanja, autor ističe da zastarele predstave o vojsci kao »kategoriji samoj za sebe« treba radikalno izbrisati, i to kako kod »ortodoksnih vojnika«, tako i kod onih malodušnika koji, »lično poučeni lošim iskustvima u prošlosti«, ne žele više ništa da znaju o vojsci i naoružanju. Autor smatra da je to subjektivno razumljivo, ali politički nedopustivo i dovodi pre ili kasnije do propasti.

Po mišljenju autora sve te probleme rešava odbrambena teorija«, koja za vojnike predstavlja idealnu sredinu u odnosu na ekstremna gledanja, neku vrstu »duhovnog zborišta na kojem će

se svi oni ponovno okupiti«. Odbrambena teorija treba da ispunjava sledeće važne zadatke: da sačuva kontinuitet bojeve gotovosti nacije; da omogućuje realno procenjivanje situacije u svetu, i to na filozofskoj i znanstvenoj bazi; da jednodušno i potpuno odgovara na pitanja građana zašto i čemu armija i naoružanje; da dezavuiše postavke protivničke propagande; da upućuje na idejnu i društvenu solidarnost. Odbrambena teorija je podređena potrebama politike, i to politike koja će zastupati interese svih, čitavog društva i čitavog čovečanstva.

Na kraju autor upućuje svoj zaključni apel koji doslovno glasi: »Direktiva je time data za našu (nemačku — prim. B. Z.) aktuelnu politiku. Ona zahteva ne samo integraciju Evrope, već i svih interesa čitavog ljudskog društva. Ovo pitanje zahteva još i tačnu analizu i definiciju na filozofskoj osnovi. Predstavnici u parlamentu NATO-a bi učinili smeo korak kad bi se pozabavili tim pitanjem i kad bi izneli svoje spoznanje o ovom odlučujućem problemu. Time bi se tek dobilo nužno duhovno jedinstvo, koje bi Severno-atlantskom paktu dalo neophodan idejni temelj.«

*

Iako je autor na ovaj način veoma jasno izneo praktične posledice svoje »odbrambene teorije«, mislimo da bi ipak trebalo istaći neke karakteristične momente.

U prvom redu čitavu ovu studiju obeležava argumentovanost, izvlačenje zaključaka na bazi proverenih iskustava i uporno pozivanje na nauku. Pozivanjem na Klauzevica, a naročito prihvatanjem dijalektičkog metoda analize na mnogim mestima, autor želi da svojim gledištima da snagu naučnosti. Do toga mu je izgleda posebno stalo. Jer, ukoliko bude u svojoj teoriji ubedljiviji, onda i izvođenje praktičnih pouka i njihovo prihvatanje nije više stvar dobre volje pojedinaca, već neophodna i zakonita nužnost.

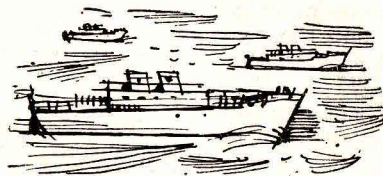
Njegov zadatak, treba mu priznati, nije jednostavan. Za milione Nemaca, razočaranih u prošlom ratu treba pronaći idejnu platformu prilagođenu novim uslovima na kojoj bi se oni ponovno okupili. Otuda potreba za političkom akcijom, humanim parolama i »zdravim političkim smislom«. No, autorova inicijativa nije namenjena samo Nemcima. Ugroženo je čitavo čovečanstvo (!) i tekovine ljudskog društva. A zapadni narodi povrh toga, po autorovom mišljenju, pokazuju nedopustivu indiferentnost prema oružju i armiji. Odatle preporuka svim predstavnicima u parlamentu NATO-a da se pozabave pitanjem »duhovnog jedinstva« i stvaranjem »zajedničkog idejnog temelja«.

Sem toga, veoma je simptomatično da su autorove filozofske opservacije u potpunom skladu sa vrlo praktičnim zahtevima ministra Štrausa. Na konferenciji za štampu avgusta 1961. godine, Štraus je, između ostalog, rekao: »Odu-

vek smo se zalagali za jake konvencionalne snage. Upozoravali smo i Amerikance na štetnost atomske strategije i njenu neodrživost«... »Naša je politika sprečiti opšti rat, a ne voditi rat ograničenog opsega. Taktika 'pretećih snaga' treba da bude vrhovni cilj naše odbrambene politike«... »Od postojećih divizija tri zahtevaju znatnu popunu, a sem toga treba formirati jednu novu diviziju«... »Trajanje obuke ne zadovoljava 45% našeg ljudstva. Ovu prazninu treba popuniti većim brojem dobrovoljaca koji bi duže služili u Bundesveru«... »Snage NATO-a na centralnom bojištu treba od sadašnje 21 popeti na 30 divizija.«

Naravno, sve ovo zahteva i više ljudi, izgleda daleko više nego što je autor spreman da to prihvati. Otuda je i razumljiva njegova briga za ponovno ideološko naoružanje razočaranih malodušnika i njegov direktni apel: »Njih treba ponovno ubediti«.

B. Z.

BIBLIOGRAFIJA

ЧАСОПИСИ

ВОЈНИ ГЛАСНИК

бр. 12/1961.

Генерал-мајор Јоцо Тарабић: *Наша двадесетогодишњица*

Генерал-мајор Петар Матић: *Срем у народноослободилачкој борби*

Пуковник Миљивоје Станковић: *Борбе у Србији око Рудника — октобра 1941.*

Генерал-потпуковник Милан Павловић: *Борбе Седме дивизије у завршним операцијама*

Генерал-мајор Периша Грујић: *Искуства из употребе тенковских јединица у НОР-у*

Генерал-мајор Петар Брајковић: *Учесће Прве македонско-косовске бригаде у фебруарском походу*

Потпуковник Абдулах Сарајлић: *Партизанске јединице у Босни и Херцеговини — послје савјетовања у Столицама*

Генерал-мајор Кирил Михајловски: *Разбијање Вардарског четничког корпуса*

Пуковник Илија Јовановић: *Неке акције партизана у Шумадији — 1942. и 1943. године*

Потпуковник Радомир Петковић: *Дејства Десете бригаде у Херцеговини послје Сутјеске*

Потпуковник Мирослав Степанчић: *Значајни документи из прве године НОР-а у Словенији*

Пуковник Душан Баић: *Уништење последњег четничког упоришта у Лики*

Пуковник Никица Јанковић: *Како су школовани наши артиљеријски кадрови*

Ђуро Чагоровић: *Ослобођење Спужа — јула 1941. године*

Потпуковник Јоцо Јовић и мајор Јосип Караванић: *Партијске и скојевске организације у НОР-у — преглед развике организационе структуре*

Потпуковник Петар Јеловић: *Прве телефонске везе Ливањског партизанског одреда*

Потпуковник Војмир Кљаковић: *Артиљерија Девете дивизије у завршним операцијама*

ВОЈНИ ГЛАСНИК

бр. 1/1962.

Генерал-мајор Милија Станишић: *О вештини руковођења борбеним дејствима тактичких јединица*

Пуковник Станислав Подбој: *Зрно, пројектил, ракетна*

Потпуковник Арсеније Јанковић: *Употреба возарског и товарног транспорта*

Потпуковник Мате Остојић: *Радиоактивне падавине и дејства трупа*

Пуковник Хивзо Малохоџић: *Ловачка авијација и противваздушни пројектили*
Мајор Јанез Лушина: *Формирање и употреба смучарских јединица*

Потпуковник Миломир Стаменковић: *Време као фактор успеха састанка*

Потпуковник Петар Малобабић: *О неким питањима маршевања оклопних јединица*

Потпуковник Алексије Пљеваљчић: *О дежурној радио-служби*

Капетан I класе Владо Латиновић: *Спрезање ваздушне пушке са оруђем*

Потпуковник Војин Поповић: *Разбијање четника у Топлицы и Јабланицы — фебруара и марта 1944.*

Потпуковник Ратко Анђелковић: *Два примера откривања непријатеља по траговима на снегу*

У часопису су дати прикази разних чланака, тактичко-техничке и друге новости из иностраних армија.

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

бр. 4/1961.

Закључци са мајског саветовања Коммунистичке партије Југославије у Загребу 1941.

Проглас Централног комитета Комунистичке партије Југославије од 22. јуна 1941. год.

Проглас Централног комитета Комунистичке партије Југославије од 12. јула 1941. год.

Спасенија Цана Бабовић: *Сећање на неке догађаје из 1941. год.*

Генерал-потпуковник Миљинко Ђуровић: *Оружани устанак у Црној Гори 1941. год.*

Генерал-пуковник Ђоко Јованић: *Устанак у јужној Лици 1941. год.*

Иса Јовановић: Неки подаци о раду партијске организације у Босни и Херцеговини 1939. — 1941. год.

Томо Брејц: Почетак и развитак народног устанка у Горењској 1941. год.

Вера Ацева: Активност прилепске партијске организације у периоду припрема и отпочињања оружане борбе 1941. год.

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

бр. 5/1961.

Генерал-потпуковник Владо Шћекић: Борбе 1. пролетерске дивизије јуна 1944. године ради избегавања окружења

Потпуковник Митар Ђуришић: Борбена дејства 7. црногорске ударне бригаде у дурмиторској операцији

Пуковник Вељко Дракулић: Организација и рад саобраћајне службе на територији Главног штаба НОВ и ПО Хрватске (од септембра 1943. до краја 1944. године)

Фрањо Туђман: О суштини и методу једне критике

Поред овог, Војноисторијски гласник доноси и библиографију југословенске историографије од 1956—1959 (чланци), као и библиографију стране историографије о другом светском рату.

ВАЗДУХОПЛОВНИ ГЛАСНИК

бр. 6/1961.

Генерал-мајор Радоје Љубичић: Могућности дејства ловаца — бомбардера у сложеним метеоролошким условима и ноћу

Пуковник Љубо Вукчевић: Системи вођења ракета

Капетан I класе инж. Алексацдар Рашић: Антене осматрачких радара

Потпуковник Данко Фуњак: Осврт на дејства непријатељске авијације у четвртој и петој офанзиви

Почетком дискусије о „Авијацијској припреми и подршци напада јединица КОВ“

Часопис доноси и рубрике „Из страних РВ“, „Вести и новости“, „Наше књиге и часописи“.

ВАЗДУХОПЛОВНИ ГЛАСНИК

бр. 1/1962.

Пуковник Љубо Вукчевић: Авион или пројектил

Пуковник Хивзо Малохоић: Средства за непосредне везе у систему ВОЈИН

Мајор Момчило Ђурић: О неким особинама хеликоптера

Потпоручник Стеван Лукић: Системи управљања авионом

Капетан I класе инж. Бранко Благојевић: Проблеми авионских гума

Пуковник Стеван Роглић: О неким основним тактичко-техничким појмовима из области пројектила

Потпуковник Перо Здјелар: Авијација 5. босанског корпуса

Часопис доноси и рубрике „Разговори са читаоцима“, „Из страних РВ“, „Вести и новости“ и „Наше књиге и часописи“.

МОРНАРИЧКИ ГЛАСНИК

бр. 6/1961.

Двадесет година југословенске народне армије

Капетан фрегате Јован Васиљевић: Средства и тактика непријатеља у борби против партизана на мору

Потпуковник Зденко Цврље: Значај и улога партијско-политичког рада на јачању моралне снаге наших јединица у НОР-у

Капетан фрегате Анђелко Калпић: Израстање о. Иста у базу Морнарице НОВЈ

Професор Ј. Родић: Десант на Дрвар

Капетан корвете Тихомир Виловић: Трагом ратног дневника једног наоружаног брода Морнарице НОВЈ

Пуковник Сретен Шантић: Аеродроми у НОВ

Рез. мајор Душан Живковић: Учесће морнаричких јединица у ослобођењу Босне Которске

Капетан фрегате Виктор Кобол: Организација службе везе у IV ПОС-у

Рез. пуковник Богдан Вискић: Акција у луци Плоче и на ушћу Неретве у прољеће 1942. године

Професор Марко Шкомрљ: Из ратних дејстава патролних чамаца II ПОС-а

Важнији догађаји из НОВ 1941—1945.

Поред тога, Морнарички гласник у овом броју у рубрици „Библиографија“ доноси и преглед објављених чланака на тему из НОР-а на мору.

МОРНАРИЧКИ ГЛАСНИК

бр. 1/1962.

Капетан фрегате Стево Ковачевић: Иницијатива морнара — војника и старшина и утицај команди на њено развијање

Капетан фрегате Александар Зечевић: Неки тактички елементи употребе атомског оружја и противатомског обезбеђења

Капетан корвете Радивоје Ђуришић: О неким питањима дисперзије и маскирања бродова

Капетан бојног брода Марко Мајица: Нека мишљења о бродској организацији Генерал-потпуковник Благо Јанковић: Акција на брод „Скендербег“ Потпуковник Војмир Кљаковић: Ослобођење Карлобага октобра 1943.

Поред тога, Морнарчки гласник у овом броју доноси и рубрике „Одзиви читалаца“, „Из војнопоморске литературе“, „Из науке и технике“, „Вести и новости“ и „Библиографију“.

ВОЈНОТЕХНИЧКИ ГЛАСНИК

бр. 1/1962.

Свечаност у Школском центру везе

Мајор Миливоје Младеновић: Откривање нуклеарне експлозије и одређивање њене даљине, врсте и јачине визуелним осматрањем

Пуковник Милутин Стефановић: Примена фотограметрије у балистичке сврхе Капетан I класе Чедомир Васиљевић: Справљање запаљиве смеси за пламенобацаче

Инж. Бранко Глигорић: Притезање растављених веза помоћу завртања у оправци и монтажи машина

Капетан I класе инж. Александер Разингар: Неки од савремених начина преноса радарских података

Инж. Душан Стојшић: Основни параметри ударних таласа експлозија Пуковник Драго Гашпаровић: Још нешто о чувању аутомобилских гума

Др инж. Фран Подбрежник: Како се заштићује и одржава техничко и грађевинско дрво

Поред тога, Војнотехнички гласник доноси научне и техничке новости и занимљивости из иностраних и домаћих часописа, као и библиографију.

ВОЈНОТЕХНИЧКИ ГЛАСНИК

бр. 2/1962.

Потпуковник Боривој Мирков: Формирање понтоноског материјала у скелске јединице

Инж. Душан Стојшић: Основни параметри ударних таласа експлозија

Пуковник у пензији Константин Лакковић: Пробојна моћ кумулативних пројектила и заштита тенкова

Потпуковник Емил Фидлер: Осврт на обавезе и права корисника моторних возила у ЈНА у погледу сервисирања и рекламирања

Инж. Јоже Унк: Аутоматски телефонски апарат са диркама

Потпуковник Славко Радак: Ослобљавање упалача школских против-

тенковских и противпешадијских мина за поновну употребу

Инж. Владимир Мудри: Карактеристике једноимпулсних система за аутоматско радарско праћење

Капетан I класе инж. Желимир Добовшек: Оправка котрљајућих лежајева

Мајор Решад Зубић: Нека искуства о подешавању предајника БЦ-604 радиоуређаја СЦР-508/528

Мајор Витомир Јовановић: Утицај уземљења на квалитет везе и заштиту уређаја и послуге

Капетан I класе инж. Младен Сењор: Проверавање почетне брзине артиљеријског зрна помоћу хронографа и притиска барутних гасова

Машински техничар Милорад Милисављевић: Проблеми реконструкције артиљеријске муниције

Потпуковник Бранислав Симић: Маневарска цев митралеза М42 и М53

Поред тога, Војнотехнички гласник доноси научне и техничке новости и занимљивости из иностраних часописа, као и библиографију.

ВОЈНОТЕХНИЧКИ ГЛАСНИК

бр. 3/1962.

Инж. Влада Кремер: Принцип радарског мерења брзине пројектила на основи Доплеровог ефекта

Мајор инж. Митја Грашић: Значај гравијетрије у геодезији и њен војни аспект

Мајор Радослав Милинковић: Појава и укључивање абнормалних резултата мерења при испитивању балистичких фактора

Инж. Душан Стојшић: Пословни параметри ударних таласа експлозија (наставак)

Мајор Дмитар Мажибрада: Собни полигон за гађање зрачном пушком

Потпуковник Ахмед Хамзић: Нови начини израде потпорних зидова у путоградњи

Инж. Олга Протић: Брисање сметњи и шумова са радарских показивача

Мајор инж. Павле Дракулић: Елементи конструкције ракетних мотора са течним погонским материјалама

Капетан I класе Марко Пантић: Експлозивне жичане препреке

Потпуковник Велибор Арсић: Састављање листовна карте

Мајор Митар Босотина: Дан технике у јединицама АВХО

Поред тога, Војнотехнички гласник доноси научне и техничке новости и занимљивости из иностраних и домаћих часописа, као и библиографију.